

A MAGYARORSZÁGI PROTESTÁNS EGYHÁZRA

VONATKOZÓ

ÖSSZES ORSZÁGOS TÖRVÉNYEK.

TÖRTÉNELMI, KÖZJOGI ÉS GYAKORLATI JEGYZETEKSEL

KÖZRE ROCSÁTJA

BEÖTHY ZSIGMOND,

LEGFŐBB ITÉLŐSZÉKI BIRÓ, A DUNÁNTULI HELV. HITV. EVANG.
EGYHÁZKERÜLET VILÁGI FŐJEGYZŐJE.

BUDAPEST,

TETTEY NÁNDOR ÉS TÁRSA

1876.

Munkám célja ismertetni ama törvényeket, melyek a magyarországi mind két evangélikus vallású (protestans) egyházra vonatkozólag törvénykönyvünkben léteznek.

Nem tartám feleslegesnek az ismertetést részint történet-tanulmányi, részint közjogi s gyakorlati magyarázati szempontból.

Nem egyház-történelem ez, hanem az országos összes törvények időrend szerinti egybefoglalása, melyek — a már elavultakat nem tekintve — a mindennapi gyakorlati élet kalauzolására szükségesek.

Egy kézikönyv lesz ez a hazai protestans közönség s különösen a lelkeszi osztály kezében, mely együtt találja mind azt, mi a vallásra, egyház és iskolákra vonatkozik.

Két részre osztám pedig e munkát, melyeknek egyike az evang. egyházat, mint ilyet közjogi tekintetben különösen illető országos törvényeket tartalmazza; másika pedig azon törvényeket is-

merteti, melyek a közélet társadalmi kapcsában álló összes hazai lakosokat valláskülönbség nélkül illeti azon a téren, melyen az egyházak és iskolák, vagy ezek hivatalos közegai működnek.

Budapest, novemb. 14-én 1875.

Beöthy Zsigmond.

I. RÉSZ.

XVI. SZÁZAD.

A legelső törvény, mely a hazai protestans vallásra vonatkozik, II. Lajos király uralkodása alatt jött létre, és pedig az 1523-dik évben tartott országgyűlésen, melynek 54-dik törvényezikke következőleg szól:

„Minden lutheránust s ezek követőit és pártfogóit, mint nyilvános eretnekeket s a boldogságos szűz ellenségeit ő felsége, mint catholikus fejedelem, fej és jószágvesztéssel büntesse.“

1523: 54.
törv. cz.

1525-dik évi május 13-án a Rákoson összegyűlt nemesség fenyegetések közt követelte a királytól, hogy mindazon német lutheránusokat, kik udvarában s a királyné körül tartózkodnak, s kikkel mint az isten és apostoli szék elleni pártütőkkel érintkezni nem akar, kergesse el; és ennek következtében hozatott meg az 1525-dik évi 4-dik törvényezikk, mely így hangzik:

„Minden lutheránus az országból kiirtassék; és akárhol felfedeztetnének, nem csak az egyházi, de világi személyek által is szabadon elfogassanak és megégettessenek.“

1525: 4. t. cz.

E két törvény iszonyu visszahatást tanusit azon irány ellen, melyet a hitujítás követett. Századok óta fenálló vallást, s a magyar birodalom apostoli jellegét látták sokan megtámadva és veszélyeztetve az új hittan merész terjedése által.

Annál indokoltabbnak látszott pedig sokak részéről a félelem, minthogy II. Lajos király, kinek uralkodása alatt hozattak a törvények, a szintén uralma alatt állott Csehországban, már 1522-ben a magasabb cseh hivatalokat legtöbbször a Luther tanait követők által töltötte be.

Gondoskodva lett azonban csakhamar, hogy Lajos király rokonszenve az új hittan iránt lehűtessék. Kedvező alkalmat nyújtott erre az 1522^{2/3}-dik évben Nürnbergben tartott német birodalmi gyűlés, melyen Chieregati Ferencz bibornok és pápai követ a Luther hitujítása ellen kemény szavakban fakadt ki s a szenvedély legmagasabb hevével szórta átkát a hitujítás szakadáraira. A király gyenge lelkületére hízogató hatással volt még az is, hogy a nevezett pápai követ e szenvedélyes beszédét kinyomatta s annak ajánlatával Lajos királyt tisztelte meg.¹⁾

Ehhez járult még azon szomorú körülmény is, hogy Lajos király udvara a legromlottabb egyénekből állván, ezek szabadon s minden ellenállás nélkül fosztogatták az ország kincstárát.

A haza jobbjai behunytt szemmel ezt nem nézhették, s az ezek által megindított mozgalom élére oly férfi állott, ki nemes tüze s elragadó szónoklata által, szemben az udvar büneivel, hatalmas ellenzékot alkotott.

¹⁾ Az 179¹/₁-diki 26-dik vallásügyi törvény keletkezésének történelme Irta Irinyi József, 1857.

A történelmileg nevezetes Verbőczy volt ez, ki-
nek világos célja volt, az udvar kiesapongó tagjai-
nak megbuktatása s a külföldről becsempészett idegen
tanácsosok elűzése által a már bukás szélén álló or-
szágot megmenteni.

S Verbőczy politikai ügyességgel válogatta meg
az eszközöket, mindent elkövetvén, hogy a hazai püs-
pököket s a pápai követ pártfogását is nagy mun-
kájához megnyerhesse. Ezen szövetkezés legtermésze-
tebb eredménye pedig mi lehetett más, mint hogy
az udvar külföldi tanácsosait, kik Luther tanait kö-
vették és terjesztették, nem csak az udvar vétkes
könnyelmősége miatt elégületlen hazafiakkal, hanem
magával az uralkodóval is meggyűlöltették, s Zapo-
lyai János vajda megnyerése s hozzájárulása által is
megbuktatták, a minthogy a Rákoson 1525-diki má-
jus 13-án összegyűlt nemesség lázas szenvedélylyel
követelte a királytól, hogy az udvarnál tartózkodó
németeket azonnal kergesse el.

E körülményből, melyet egyébiránt a haza meg-
mentése iránti törekvés indokol, magyarázható amaz
országos izgatottság, melynek az akkori kor szelle-
mét szomoruan jellemző fentebbi két törvény lett
szüleménye.

Az 1548-diki országgyűlésen az ugynevezett
anabaptisták és sacramentáriusok ellen alkottatott
egy törvény, mely ha világosan nem vonatkozik is
az akkori törvényhozás által üldözött lutheránusokra
vagy kálvinistákra, miután azonban a sacramento-
mosok alatt, a törvénykönyv (corpus iuris) ide vo-
natkozó megjegyzése szerint is kétségtelenül a „Kál-
vin“ követői értendők: ide iktatom a nevezett évben
alkotott 11-dik törvényczikket is, mely ekkép követ-
kezik :

1548: 11. t. cz. „Az anabaptisták és sacramentomok, kik még az országban jelen vannak, minden birtokból messze kiüzendők, s többé azok, vagy közülök bárki is vissza nem fogadandók.“

Ezen országgyűlésen, melyet I. Ferdinánd király octob. 16-án személyesen megnyitott, a rendek minden osztályában már nagy volt a Luther pártolóinak száma ¹⁾; s ezen körülményből magyarázható csak, hogy a fejedelem azon szándoka, hogy a reformatio tanai az országban teljesen elfojtassanak, meghiusult. Mert habár a fentebbi törvényczikk tanusítása szerint tárgyalás alá került is a vallás ügye, de a törvényhozás egyáltalában nem használt intézkedéseiben oly irányt és kifejezést, mely határozottan a lutheránusok kiirtására vonatkoznék.

Ezen intézkedések ugyanis inkább arra voltak irányozva, hogy az iskolákban a tudomány és igaz vallás taníttassék, hogy a lelkészek kötelességeik pontosabb teljesítésére szoríttassanak, és hogy az egyházi javadalmak, a tudomány és igaz vallás terjesztése tekintetéből, a püspöki állások szaporítása és fentartásával jó karba hozassanak s czélszerűleg rendeztessenek.

Hogy pedig mennyire indokolt volt katholikus szempontból ily intézkedés, kitetszik abból, hogy a külföldi egyetemekből, jobbára a vittembergiből haza került s tudományosan kiművelt Siklósy Mihály és több mások buzgó hirdetése által az augsburgi vallás széles körökben megismertetett, s a főbb urak közül is Thurzó Elekkel, Révayval, Nádasdyval, Perényivel, Drágfi Gáspárral, Petrovicsesal, Bebékkel

¹⁾ Magyarország történelme. Irta Horváth Mihály. 1861.

s több másokkal megkedveltetett. Luther tanai s az ugynevezett augsburgi vallástétel ellen tehát, melyet már annyira pártolának, semmi szigorubb rendszabályt nem sikerült a rendeknél kieszközölni Ferdinándnak. Más szemmel nézték azonban az urak Kálvin és Zwingli még nem eléggé ismert tanait, melyeket leginkább az elébb magyar Luthernek nevezett Dévai Biró Mátyás, miután 1543-ban schweitz utjából hazatért, kezde kivált a magyar ajku ország-lakosok közt szélesebben terjeszteni. E tanok ellen, melyeknek követői helytelenül anabaptistáknak, sacramentáriusoknak nevezettek, a rendek sem ellenzék, hogy a király sürgetései szerint törvény alkottassék, mely által azok követői az országból kitiltatnak. De valamint elébb a Luther, úgy ezentul a Kálvin tanai hirdetését tiltó rendszabályok is sikeretlenek maradtak, s mind szélesebben elterjedtek azok, különösen a magyarok közt, kivált miután az 1545-diki sept. 20-án Erdődön tartott zsinaton 12 cikkelyben foglalt határozatok Dévai Mátyás és társai által Kálvin tanának értelmében magyaráztattak. ¹⁾

Figyelemre méltó az 1548-diki országgyűlésről még az 5-dik törvénycikk, mely ha nem rendelkezik is egyenesen a protestáns vallás eltiltására nézve, mindazáltal a mennyiben parancsolja, hogy a r. cath. vallás régi állásában fentartassék s az eretnekek mindenünnen elüzessenek, lehetlen abban oly irányt nem látni, mely a catholikus-ellenes, tehát prot. válásra is vonatkozással volt. Ezen irányról még inkább meggyőznek az 1550: 12, 13, 14, 15 és 16-dik tezikkek, valamint az 1552: 7., az 1553: 7. és az

¹⁾ Magyarország történelme. Irta Horváth Mihály. 1861. III. kötet, 175 lap.

1554: 7-ik törvényezikkek tartalmi, melyek szerint a r. cath. vallásnak, mint egyedül igaznak, régi állásában való fentartása és terjesztése rendeltetik.

1556: 25. t. cz. Van egyébiránt ezen időszaknak egy fontos mozzanata, mely a prot. vallásu Nádasdy Tamás nádor valószínű befolyása alatt a protestáns vallásgyakorlat hallgatag elismerését, mintegy törvényesítését tanusítja, s mely szerint az 1556-dik évi 25-dik tezikben kimondatik, hogy a közelebb tartott országgyűlések rendelményei szerint mind a lelkészek, mind a laikusok igyekezzenek kötelességöknek megfelelni, s egymás hivatalába (jogkörébe) ne avatkozzanak.

Egyháztörténészeink állítása szerint pedig a fentebbi törvény „laikus“ nevezete alatt az ágostai hitvallásu egyházi szolgák értendő; és így, a mennyiben ezen állítás további bírálatot nem tűrne, az idézett törvény által, mely a kath. és prot. vallásu papok jogkörének kölcsönös megóvása iránt intézkedik, a protestánsok azon időbeli vallásgyakorlata mintegy törvényesítettnek tűnik fel.

Ezen érvelés pedig annál valószínűbbnek látszik, mert az 1556-diki 26-dik tezik, mely az 1548-diki 11-dik törvényezikket megújította, csak az anabaptisták kiűzéséről rendelkezik, s említést sem tesz a lutheránusok vagy sacramentomosokról, holott az 1562-ben megejtett egri hitvallomás, mely az egri várban és völgyben tartózkodó s Kálvin tanait követő nemesség és katonaságtól vétetett ki, egyenesen a sacramentomosok védelme volt.¹⁾

A fentebbi törvények, melyeket a kor immár eltemetett s csak a történelem adatait kiegészítő em-

¹⁾ Irinyi József: az 1791-diki vallásügyi törvény történelme.

lékök maradt fen, setét vonásait adják amaz időnek, melyet az értelem korlátoltsága s a szenvedélyek vadsága jellemez.

Tudva van a történelemből, hogy ezen törvényt a Wormsban 1521-ben s Nürnbergben 152 $\frac{2}{3}$ -ban tartott német birodalmi gyűlések előzték meg, melyek a Luther összes követőinek kiirtását hangoztatták; s tekintve a befolyást, melyet VI. Adorján pápa a r. cath. vallás főpapságára gyakorolt, legkevesbbé sem csodálkozhatni azon, hogy a reformatiónak hirtelen és a hierarchia önkényét legfenyegetőbb alakban bekövetkezett áramlatát, az evangéliom isteni szellemével teljesen ellenkező módon, a tűz és vas kegyetlenségeivel igyekeztek korlátozni. ¹⁾

XVII. SZÁZAD.

Ezen század törvényhozásának a protestáns vallás ügyét érintő mozgalmi 1604-dik évben kezdődtek. Rudolf uralkodása alatt Mátyás főherceg 1604-ben nyitotta meg Pozsonyban az országgyűlést. Legfontosabb tárgyai voltak ennek ama kir. rendelet 1603. évi nov. 11-kéről, mely az evangélikusok által Kassán mintegy 50 év óta birt templomnak az Egerből Kassára menekült cath. káptalan részére rendelte átadatni, s továbbá a prot. vallás szabad gyakorlatának biztosítása. 21 czikk alkottatott ezen

¹⁾ Hogy mily hatalmasan terjedt e hitújítási áramlat, kitűnik abból, hogy Szentiványi Márton jezsuita megismerése szerint 1560-ban csak három catholikus mágnás volt az egész országban; a legfőbb hivatalokat csaknem kivétel nélkül mind evangélikusok birták, úgy hogy a nádori méltóságban a prot. vallásu Nádasdy Tamás grófot jó ideig csak evangélikusok követték, u. m. Illésházy István, Thurzó György és Thurzó Szaniszló grófok.

országgyűlésen, melyek megerősítés végett felterjesztvén, Rudolf azokhoz még egy 22-dik törvényczikket csatolt, melyben megújítja valamennyi elődeinek a vallás érdekében alkotott rendeleteit s törvényeit; nehogy pedig ilyféle vallási vitatkozások a közügyek tárgyalását késleltessék, azokat végkép eltiltja s rendel, hogy illetén nyugtalanok és ujitók az elődei törvényeiben kiszabott büntetésekben marasztassanak el. ¹⁾

Minthogy pedig a fentebbi törvény 22-dik czikkje nem az országgyűlés által lett alkotva, s már a 21. törvényczikknek szentesítés alá felterjesztését is az országgyűlés karai és rendei óvása előzte meg: az említett 22-dik t. cz., noha az a szokott záradék alakjában törvénykönyvbe iktattatott, nem tekinthető oly alkotmányos törvénynek, mely vonatkozásaiban a protest vallás ügyére, e helyütt tekintetbe vétethetnék. ²⁾

Ezen alkotmányellenes és önkényes eljárások folytán keletkezett az ugynevezett Bocskay-felkelés, s ennek következtében alkottatott az 1608-diki koronázás előtti 1-ső törvényczikk, melyet megelőzött a szintén törvénybe iktatott 1606-diki bécsi békekötés. Ezen békekötés szerint (ad primum articulum, §. 1., 2.) a karok és rendek mindnyájan és egyenként, az országnagyok és nemesek, sz. királyi s egyéb kiváltságos városok és katonák biztossittatnak, hogy vallásukban őket sem az uralkodó háborgatni nem fogja, sem mások által háborittatni nem engedendi; sőt az említett

1606. Bécsi
békekötés.

¹⁾ Horváth Mihály: Magyarország történelme. 1861.

²⁾ Quantum itaque ad religionis negotium attinet, non obstantibus pro tempore constitutionibus publicis, sed neque articulo postremo, anni 1604, (cum is extra diaetam et sine regnicolarum assensu adjectus fuerit, et propterea etiam tollitur) delibetatum etc. 1606: ad prim. artic.

karok és rendeknek (mindazáltal a r. cath. vallás rövidsége nélkül) szabad vallásgyakorlat engedtetik; a r. catholikusok egyházai és templomai érintetlenül maradnak, azon templomok pedig, melyek a jelen idő zavaraiiban valamely hitfelekezettől elfoglaltattak, ismét visszaadandók lesznek.

Rudolf király az uralkodásról Mátyás főherceg javára még életében lemondván, ez utóbbi által Pozsonyba 1608-diki september 29-kére országgyűlés hirdettetett. Ennek egyik legfőbb feladatául a koronázás elrendelése tüzetett ki, mi alkalmul szolgált az országgyűlési rendeknek, komolyan gondoskodni arról, hogy minden jogaik, melyeket az udvar már Miksa és Rudolf megkoronáztatásakor kétségbevonni törekedett, s különösen a polgári és vallási szabadság, még a koronázás előtt törvény által biztosítottassanak; szóval, hogy minden tfsztába hozassék, mi a bécsi békekötésben kétes, homályos vagy kétértelmű maradt.¹⁾

A rendek tehát mindenek előtt a bécsi békekötés pontjait vették ujabban tárgyalás alá, melyeknek megvitatása és megállapításában az udvar és a főpapság nem csekély nehézségeket támasztott.

Végre meghozatott a törvény, mely az 1608: 1. törvényczikkben ekkép foglaltatik:

„A zászlósoknak, országnagyoknak, 1608: 1. t. cz.
nemeseknek, valamint a sz. kir. városoknak k. e.
és az ország összes karai és rendei-
nek a magok és a kir. ügyész javaiban

¹⁾ „Most van ideje, mondák a rendek, a szabadság megerősítésének; majdnem egy század óta hasztalan panaszlók sérelmeinket, de az orvoslás mindig csak ígéletben maradt.“ Horváth Mihály: Magyarország történelme. 1861.

szabad vallásgyakorlat engedtetik; ugy szintén az ország végvidékein, a magyar katonáknak, saját hitök és vallásuk, valamint az azt önként és szabadon elfogadó mezővárosok s falvaknak mindenütt szabadon hagyatik, és annak szabad használata s gyakorlatában senki azok közül akadályt ne szenvedjen; s nehogy a karok és rendek közt gyűlölködés vagy viszály támadjon: mindegyik hitfelekezetnek saját előljárói s felügyelői (superintendentes) legyenek.“

Ezen törvény alapján a prot. vallásu Thurzó György nádor buzgó erélylyel gondoskodott hitsorsosai egyházainak szervezésén, a minthogy hitfeleivel 1610-ben Zsolnán zsinatot tartván, az itt képviselt északnyugati 10 vármegyét egyházkerületekre osztotta, s élükre a hatáskörök és köteleességek szabályozásával superintendenseket rendelt. E mozgalmak azonban a cath. papságban nagy ellenhatást fejtettek ki, s ez időszakra esik az írásai és szónoklatairól nagy hirben állott Pázmány Péter jezsuitának ellenreformációra irányzott működése.

II. Ferdinánd, II. Mátyás király utóda, 1618-dik évi május 5-én koronázási hitlevelet adott ki, mely a bécsi békekötést s az 1608: k. e. törvényezikket megerősítette. A mennyiben ama hitlevél az 1622. évi törvényezikkek közé iktattatott, felemlitem röviden ezen czikkek 2-dikának 7. §-át, melyben II. Ferdinánd kötelezi magát, hogy a bécsi békekötés minden határozatát, valamint az 1608. évi törvényezikket megtartandja és megtartatni fogja; s a vallás ügyére vonatkozólag, a hitlevél 6-ik feltételében különösen kiemelvén, hogy

a bécsi békekötés s későbbi törvények által is biztosított vallásgyakorlat, az ország nagyobb nyugodtsága tekintetéből, szabad, sértetlen s érintetlen maradjon.

Az 1608-diki k. e. 1-ső törvényczikk s a fentebbi koronázási hitlevél a következő törvények által erősítették meg; u. m.:

a) az 1618: 77. t. cz. által, melynek értelmében „az 1608-iki k. e. 1-ső czikk megújittatik,“ 1618: 77. t. cz.

b) az 1625: 22-dik t. cz. által, mely így hangzik: a vallás dolgában alkotott 1608: k. előtti 1-ső czikk és a hitlevél 6-ik pontja érvényben maradjon; 1625: 22. t. cz.

c) az 1630: 33-dik törvényczikk által, mely az előbbivel egészen egyenlő hangzásu; és 1630: 33. t. cz.

d) az 1635: 29-dik t. cz. által, mely az előbbiekkal mindenben egyenlő. 1635: 29. t. cz.

A III. Ferdinánd 1825-iki koronázási hitlevele, mely 6-ik feltételében az evangelicusok jogait és a bécsi békekötést megerősítette, az 1638. évi törvények közé iktattatott. 1638: 1. t. cz.

Mindezen törvények daczára az ország evang. lakosai nem egyszer szenvedtek sérelmet, melyek megtorlása végett I. Rákóczy György erdélyi fejedelem azután fegyvert fogott, s fegyverei diadala folytán létrejött 1645. évi szeptember 16-kán az ugynevezett linezi békekötés, mely az 1647-iki országgyűlésen törvénykönyvbe iktattatott. 1645: linezi békekötés.

Ezen békekötés pontjai az 5-dik törvényczikkben foglaltatnak, s azoknak a vallás ügyére vonatkozó része leginkább az 1608: k. előtti 1-ső t. cz. s koronázási hitlevelek megerősítését tárgyazza, szóról szóra ismételve az azokban foglalt határozatokat és fogadalmakat azon hozzá- 1647: 5. t. cz.

adással, hogy az eddigelé fenforgott akadályok és magyarázatok gátul nem szolgálhatnak, s a templomok, harangok és temetők használata minden hitfelekezetre nézve teljesen szabad legyen.

Megemlítésre méltó, hogy ezen törvény 8-dik cikkjében használtatik legelőször a „helvét és ágostai hitvallásuak“ elnevezése, illetőleg a két felekezet közti különböztetés, holott ez ideig a törvények vagy csak a „vallás ügyéről“, vagy az „evangelikusokról“ szóltak.¹⁾

Hogy a linzi békekötés s ennek a fentebbi törvénybe iktatása után a vallásügyi sérelmek csakhamar és ismét megújultak, kitűnik az 1649-dik évben alkotott 10-dik törvénycikk tartalmából, melynek szükségessége következő szavakkal indokoltatott: „a 1649: 10. t. cz. vallás ügyében, ha netalán a legközelebb mult országgyűlés törvénycikkei ellenére is sérelmek merültek volna fel, rendeltetik, hogy azok tekintetében mindennütt a nevezett országgyűlési törvénycikkek követtessenek.“

I. Leopold koronázási hitlevelében a királyi fogadalom ismét kifejezést nyert mindazon biztosítékokra nézve, melyek a fentebbi törvények és békekötésekben a protestáns hitfelekezet vallásgyakorlati szabadságát illetőleg megadattak. E koronázási hitlevel az 1659-diki 1-ső törvénycikkben foglaltatik, s annak a protestánsok vallásgyakorlati szabadságára vonatkozó 6-ik pontja törvény gyanánt tekintendő. 1659: 1. t. cz.

Ezen országgyűlés után szomorú korszak következett. Az evangelikusok jogai mindinkább megszo-

¹⁾ Irinyi: az 1790. : 26-iki vallásügyi törvények történelme.

rittattak. Az 1669-ben felfedezett összeesküvés vádjával a protestánsok terheltettek. Felállított a rendkívüli törvényszék (judicium delegatum), melynek áldozatai megszámlálhatlanok. Evangelikus lelkészek és tanítók tömegesen száműzettek vagy gályákra hurczoltattak. Mindezek részletes leírása azonban a történelem feladata levén, áttérek a törvények folyamára.

Az 1678-ban kiütött Tököli-mozgalom lecsillapítása végett I. Leopold 1681-ben Sopronyba országgyűlést hívott össze.

Ezen országgyűlés 25-dik törvényczikkének 1-ső §-a következőleg szól:

„Miután a vallás szabad gyakorlata, 1681: 25. t. cz. mely már előbb az 1606-diki bécsi békekötés értelmében megengedett, a jelen mozgalmak által egynémelyek részéről megzavartatott, ugyanazért a nevezett békekötési országgyűlés 1-ső czikke e helyütt megerősítettvén, a vallás gyakorlata mindenkinek és mindenütt az egész országban, (mindazáltal a földesurak jogainak ép-ségben hagyásával) az 1608: k. e. 1-ső czikk értelme szerint szabadnak nyilvánittatik.“

Kimondatik továbbá a 2-dik és 3-dik §§-okban, hogy azon evang. lelkészek és tanítók, kik a mult évek üldözései folytán száműzettek, szabadon haza térhessenek, a kizsartolt reversalisok érvénytelenek, s az ilyenek által akadályozottak hivatalaikat ismét folytathatják, vallásukat szabadon követhetik s általában az evangelikusok oly szertartásokra, melyek val-lásukkal ellenkeznek, nem kényszerithetők.

A 26-dik t. cz. az elfoglalt templomok vissza-boesátásáról s uj templomok helyeiről intézkedik. Fi-

gyelmet érdemel egyébiránt e t. cz. 20. §-a, mely szerint az evangélikusok a cath. lelkészeknek fizetni nem tartoznak, s 23. §-a, mely biztosítja az evangélikusokat, hogy további követeléseiket a következő országgyűléseken (a világi catholikusok ellenmondása e részben akadályul nem szolgálhatván) szabadon érvényesíthetik.

Az 1687-diki pozsonyi országgyűlésen ismét tárgyalás alá kerültek a protestánsoknak vallásügyi sérelmei. Az előző évek törvényei sok tekintetben figyelem nélkül hagyattak, vagy annyira félremagyaráztattak, hogy azok foganatosítása a törvényhozás szellemének, mely a törvény indokai szerint is a vallásgyakorlat szabadságának biztosítása s ennek alapján a közbéke helyreállítása volt, egyáltalában meg nem felelt. A helyzet e méltánytalansága újabb panaszokat szült, és e panaszok azután felszólalásnak (reclamationak) s elégtelenségnek, sőt visszaélésnek czimeztettek ép azon országgyűlés által, melyen azokat az evangélikusok orvosoltatni kérték. E panaszok következtében alkottatott a 21-dik törvényczikk, mely 1687: 21. t. cz. azt mondja, hogy: „ámbár az ágostai és helvét hitvallásuak a sopronyi (1681.) országgyűlésen hozott 25. és 26. törvényczikkkel felszólamlásuk által visszaéltek, s így azok jótékonyságának részesei lenni megszűntek, mindazáltal ő felsége ama cikkeket az egyesség, béke és az ország nyugalma végett kegyelem és kedvezésből még most megerősíti és megújítja.“

Ezen törvény az evangélikusokban nagy elkésredést szült. A mi az előző törvények és békekötések alapján jog volt, az most csak a királyi kegyelem adománya lett. Annálfogva e törvényben az evange-

likusok többé jogbiztonságot nem láttak, miután oly jog, melyet csak bizonytalan kegyelem nyujt, a viszonyok változásai szerint mindig korlátozható.

Az események mindezt szomoruan igazolták. Felállított a Karaffa ismeretes eperjesi törvény-széke, s létrejött az 1691. évi apr. 2-diki hires rendelet, mely az 1681: 25. és 26-ik törvényczikkeknek bővebb kifejtése (explanatiója), mely egyébiránt semmi megnyugvást nem eredményezett. E rendeletet több önkényes rendelet követte, melyeknek részleteire azonban helyén kívül volna kiterjeszkedni, miután e könyv czéjja csak a szorosán vett törvények ismeretéséből áll.

XVIII. SZÁZAD.

III. Károly által nyittatott meg Pozsonyban 1715-ben amaz országgyűlés, melynek törvényei közt az evangélikusok vallásgyakorlatát újabban szabályozó 30-ik törvényczikk foglaltatik. E czikk bevezetésében ismét csak kegyelemre történik hivatkozás, s az uralkodó felségről ismét csak az mondatik, miszerint az 1681. és 1687-dik évek vallásügyi határozatait még most (adhuc) megtartandóknak rendeli.

Egyébiránt az 1. §-ban kimondatik, hogy a 1715: 30. t. cz. mennyiben az említett törvényrendeletek visszaélések vagy ellenkezések által mindkét részről megsértettek, királyi és országos biztosok által vizsgáltassanak meg, s az idézett törvényczikkek értelmében intéztessenek el.

A 2. §-ban meghagyatik, hogy ha netalán valaki a mindkét hitvallásu evangélikusok közül személyében vagy jogaiban sé-

relmet szenvedne, e sérelem orvoslása végett, de csak saját nevében s nem közönség utján, egyedül a kir. felséghez folya-
modhatik.

A 3. és 4-dik §-ban pedig az országos biztosok megnevezése foglaltatik.

A most említett országgyűlés után sem javult az evangélikusok sorsa. Esetről-esetre különböző kir. rendeletek bocsáttattak ki, melyek a fenálló törvényeket rendszerint a protestánsok jogainak hátrányára magyarázták, s szenvedniök kellett az önkényes eljárás változatos irányait, melyek a kir. helytartótanács absolut intézkedéseit jellemezték.

Kiadatott végre József császár alatt az 1781-ki octob. 20-diki türelmi parancs, mely ha teljesen vizsgálva nem állította is a törvényeket s a békekötésekben biztosított jogokat és szabadságokat, mindazáltal oly történelmi esemény volt az, mely míg egyrésről a bár nem alkotmányosan uralkodott fejedelem nagy műveltségű szellemét tanusítja, másfelől az üldözött és szenvedő kebleknek részben megnyugtatója, részben pedig előkészítője volt a haladás amaz eszméinek, melyek az 1791-diki törvényhozást szabadabb irányu alkotásaiban vezérelték.

Ugyancsak József császár által adatott ki 1786. márczius 6-áról az ugynevezett házassági nyiltparancs is, mely az 1790°/₁-iki 26-ik t. cz. által megerősítettén, azt, mint maig is fenálló törvényt, a nevezett év törvényei közt alább fogom ismertetni.

Végre elkövetkezett II. Leopold király uralkodása alatt ama korszak, mely a zaklatott kedélyeknek hosszabb időre nyugalmat biztosított, s az evangélikusok vallásszabadságát és jogait, valamint a felség s cath. egyház irányában létező államviszonyát

az 179°/₁-diki országgyűlés 26-dik törvényezikke által az eddigi törvényeknél méltányosabb, szabadabb és részletesebb módon megállapította.

Az említett törvény 1-ső §-a:

„Hogy az utóbbi törvények, valamint a szabaldalmak, leiratok és magyarázatok (explanatiók) tekintetbe nem vételével, ezentul a vallás gyakorlata, a templomok, tornyok, harangok, iskolák, sirkertek és temetők szabad használatával mind az országzászlósoknak, főrendek- és nemeseknek, mind a szabad városoknak is s minden rendűeknek saját jószágaikon és a kir. ügyész javain, s a mezővárosok és falvaknak mindenütt szabadságukban hagyassék, és senki, bárminő rendű és állapotu legyen is, annak szabad használatában és gyakorlatában semmi ürügy alatt ő felsége, vagy más bármely földesur által, semmi módon ne zavartassék vagy akadályoztassék; a földmivelők is, legyenek azok akár városiak akár falusiak, bárminő földesur és a kir. ügyész jószágán, az ország közbékéje és nyugalma végett, a vallás szabad gyakorlatában és használatában, és hasonló módon ő felsége vagy miniszterei, avagy földesuraik által semmi módon és semmi ürügy alatt se zavartassanak vagy akadályoztassanak.“

179°/₁: 26.
t. cz.

2. §. „Az ekkép kinyilatkoztatott szabad vallás-gyakorlat bővebb megszilárdítása végett kijelentetik, hogy az már sehol sem magányos többé, hanem mindenütt nyilvános, s ennél fogva a magányos és nyilvános gyakorlat közti különböztetés megszűnván, szabadságukban áll az evangélikusoknak, az alább megírt módon, jövőben azon helyekre is, melyek eddig fiókhe-lyeknek tekintettek, és mindazokban, hol az evangélikusok szükségesnek tartandják, egyházi szolgálkat beállítani, templomokat tornyokkal vagy azok nélkül,

s lelkészlakokat és iskolákat, valamint különbség nélkül azon helyeken is, hol gyakorlatuk van, minden további folyamodás nélkül felállítani, vagy azokat javítani; azon biztosítás mellett azonban, hogy mivel az adózó nép fentartása a közigazgatás fő feladata, azon helyeken, hol ezentul a szabad vallásgyakorlat behozatalával valamely új templomot vagy imaházat kellene építeni, vagy egyházi szolgát kellene beállítani, az illető megye által kiküldendő vegyes bizottmány, de a megyés egyházi ember befolyása nélkül, ¹⁾ a szükséges költségeket s kiadásokat és az adózó nép erejét, valamint az ott állandó lakhelylyel bíró lelkek vagy családoknak, azontul a nyilvános vallásgyakorlat fentartására is képes számát, a földesuraság közbenjárásával megvizsgálja, elismerje és a megyének jelentést tegyen, mely arról bizonyítványt adván, hogy elegendő alap van, valamint a vallásgyakorlat fentartására kellő szám sem hiányzik, a földesur csak alkalmas beltelket köteles az egyház, egyházi szolga és iskola számára adni; a cath. községek pedig az ily egyházak vagy iskolák felállításához költséggel vagy írás avagy kézi napszámmal járulni semmiképp sem kényszeríthetők, mi a földesurak és evang. községek részéről is meg fog tartatni az újon építendő r. cath. egyházak vagy lelkészlakokra nézve; a nemesek és evang. földesurak joga, a szabad vallásgyakorlat behozatala, valamint a templomok és lelkészlakok építése vagy javítása iránt egyszer-mindenkorra korlátlanak és határtalannak nyilvánítatván.“

3. §. „Az evangélikusokat illető szabad vallásgyakorlat következtében, legyenek azok akár iparosok, vagy más akármily rendű és sorsu emberek, a céz-

179°/1: 26.
t. cz.

¹⁾ „absque influxu hominis diaecesani.“

hek szabadalmait sem véve tekintetbe, sem misére, sem körmenetre, sem más szertartásokra s vallásukkal ellenkező cselekvényekre semmi szín alatt és semmi büntetéssel se kényszeríttessenek, vagy bárminő nevezetű, ily szín alatt teljesítendő tartozásokra ne köteleztessenek.“

4. §. „Mind a két hitvallásu evangelikusok azokban, mik a vallásra tartoznak, egyedül vallásuk felsőségeitől függjenek; hogy azonban ezen fokozatos felsőség a vallás tárgyában a maga bizonyos rendében álljon fen, ő felsége fentartja magának, mind a nevezett felsőség rendezését, mind a többi fegyelmi részt illetőleg, mindenesetre a vallásszabadság érintetlen hagyásával, oly rendet állapítani meg, mely ama vallás mind világi tagjainak, mind egyházi szolgálóinak közhelyeslésével leginkább megegyezőnek fog tartatni.

Ennélfogya ő cs. kir. felsége, az őt illető legfőbb felügyelői hatalomhoz képest, mind a két hitvallásu evangelikusokat meg fogja továbbá hallgatni, s gondoskodni fog egyuttal, hogy e tárgyban bizonyos s az ő vallásuk elveihez alkalmazott rend állapíttassék meg; addig továbbá rendeltetik, hogy az ő hitvallásu zsinataik által saját módjuk szerint alkotott kánonok, melyeknek ugyanis jelenleg használatában vannak, s az ezentul meghatározandó módon alkotandók, sem kormányszéki parancsok, sem királyi rendeletek által megváltoztathatók ne lehessenek; szabadságukban álland tehát ezentul nemesak mindennemű consistoriumot tartani, hanem zsinatokat is, előre meghatározatván azonban ő kir. ap. felsége által időről-időre mind az azokban résztvevő egyének száma, mind a tárgyalandó ügyek, azon helyre, melyet ő felsége előzetes beleegyezésével választanak, összehívni, ugy

1790/1: 26.
t. cz.

azonban, hogy az egyik vagy másik hitvallásu evangelikusok egyházkerületeinek ezen, mint mondva volt, ő felségének előre bejelentendő zsinataira, ha ő felségének úgy fog tetszeni, valláskülönbség nélkül királyi embert is, nem ugyan igazgatás vagy elnöklés, hanem csupán felügyelet végett, befogadni tartozzanak; s az így alkotott kánonok és szabályok, csak miután a királyi főfelügyelésen átmentek és helybenhagyást nyertek, birjanak érvényességi erővel; mindenesetre mindenben ment maradván a kir. legfőbb felügyeleti, az ország törvényes kormánysszékei útján gyakorlandó hatalom, valamint a többi királyi jog is, melyek ő felségét mind a két hitvallásu evang. egyház ügyei körül illetik, melyeknek megsértését semmi időben sem fogja ő felsége megszenvedni.“

179°/1 : 26.
t. cz.

5. §. „Nemcsak mind alsó mind grammatikai iskoláikat, melyekkel birnak, megtarthatják, hanem mindenütt, hol szükségesnek tartatik, ujakat és felsőbbeket is, ezek iránt előzetesen kir. jóváhagyás járulván, állithatnak, s azokba mestereket, tanárokat, igazgatókat, aligazgatókat hívni, azokat elbocsátani, számukat nevelni vagy kevesbiteni, valamint mindennemű iskoláik igazgatóit avagy gondnokait, mind a helybelieket, mind a felsőbbeket és legfelsőbbeket saját hitvallásuk embereiből választani, a tanítás és tanulás módját, szabályát és rendjét (ezen iskolák iránt is ment maradván ő felségének, mint előre bocsátva van, az ország törvényes kormánysszékei által gyakorlandó legfőbb felügyelői hatalma) megállapítani, a jövőben mindig szabad leend a két hitvallásu evangelikusoknak; a rendek alázatos felterjesztése nyomán ő felsége által meghatározandó közoktatási rendszer azonban ezen iskolákra is ki fogván terjesztetni; de ide nem érve a vallási tárgyakat, melyeknek kell,

hogy minden vallás sajátjai maradjanak. Tanulóik-
 nak továbbá nemcsak adományért és az egyházi
 szolgálat segélyezése végett jóltevőikhez biztosan
 járulhatni, hanem tanulás végett külföldi academiákra
 is minden akadály nélkül mehetni, s a számukra ott
 létező alapítványokat felvehetni szabad legyen. S
 mind symbolikus, mind hittani s az ájtatosság gya-
 korlatára tartozó könyveiket a maguk által rendelendő
 s a királyi tanácsnak név szerint bejelentendő saját
 hitsorsosu censoraik felügyelése mellett szabadon ki-
 nyomathatni felszabadíttatnak, oly feltétel alatt azon-
 ban, hogy ezen könyvekbe a cath. vallás ellen semmi
 guny vagy sértés ne iktattassék, ezen gunyok és sér-
 tések iránt a felelősség terhe a kinyomatást engedé-
 lyezőkre hárulván; s ama kir. rendelkezés, hogy az
 ujon nyomatott könyvekből a kir. helytartó tanács
 útján három példány felterjesztessék, ezen könyvekre 1790°/₁: 26.
 is kiterjesztetik.“ t. cz.

6. §. „A pap- és ágybérek, melyeket eddig az
 evangélikusok cath. lelkészeknek és mestereknek,
 avagy más egyházi szolgálóknak vagy készpénzben
 vagy terményekben, vagy pedig munkákban szolgál-
 tattak, jövőre teljesen meg fognak szünni, s ezen
 országgyűlés törvényeinek kihirdetése után számitandó
 évnegyed mulva sehol sem lehet azokat követelni,
 ha csak az evangélikusok a nevezett lelkészek működé-
 sével önként nem élnek, mely esetben azokért a ca-
 tholikusokkal egyenlő papbért tartoznak letenni. Mikép
 kártalaníttassanak pedig a catholikus lelkészek ezen
 elveszett jövedelmekért? ez iránt a helytartó tanács
 meg fog hallgattatni, de egyszersmind az is ki fog
 jelentetni annak, mikép ő felsége soha sem járuland
 ahhoz, hogy ezen kárpótlás színe alatt vagy az adózó
 népre, vagy a kir. kamarai kincstárra valamely teher

háruljon. A templomok, lelkészlakok és iskolák építése vagy javítása alkalmával pedig sem a catholikus nép az evangélikusoknak, sem az evang. nép a catholikusoknak kézi vagy írás napszámot teljesíteni nem köteles, s minden ez iránt kötött szerződés semmisnek tekintendő.“

7. §. „Mind a két hitvallásu evangélikus egyházi szolgák (lelkészek) beteg és fogoly hitsorsosait, a szokott rendőrségi ovatosság alkalmazása mellett, mindig és mindenütt szabadon meglátogathatják, halálra készíthetik, s a kivégzésre ítétek mellett a kivégzés helyén nyilvánosan is, de beszédet nem tartva, megjelenhetnek; a r. catholikus lelkészeknek pedig, midőn a betegek, foglyok és kivégzendők által hivatnak, a rendőrségi szokott ovatosság alkalmazása mellett, megjelenhetésök semmikép meg ne tagadtassék.“

179°/₁: 26.
t. cz.

8. §. „Mind a felsőbb, mind az alsóbb közhivatalokra nézve rendeltetik, hogy azok a magyar állam iránt érdemes s a törvények által kívánt képességekkel bíró hazafiaknak, minden valláskülönbség nélkül adományoztassanak.“

9. §. „Az evangélikusok a törvényes eskünek (a boldogságos szüz Máriára, istennek szenteire és választottaira) vonatkozó záradéka letételétől menteknek nyilváníttatnak.“

10. §. „Az evangélikusok alapítványai, melyek egyházaik, lelkészeik és bárminő nevű iskoláik, kórházaik, árvaházaik, vagy az ágostai és helvét hitvallásu szegények és ifjuság részére alapítottak, vagy jövőben alapíttatnak, valamint az alamizsnák is, tőlök semmikép el ne vétessenek, sem az ő kezeikből s kezelésök alól semmi szín alatt ki ne vétessenek; továbbá ezen alapítványok igazgatása azoknál, kiket

ez, az ő kebelökből helyesen megillet, épségben és érintetlenül meghagyassék; azon alapítványok pedig, melyek a két hitvallásu evangélikusoktól az utolsó országlás alatt elvették, azonnal visszaadassanak; a kir. főfelügyelet, hogy ezen alapítványok az alapítók célja szerint kezeltesenek és osztassanak ki, ezekre is kiterjesztetvén.“

11. §. „Mind a két hitvallásu evangélikusok minden házassági ügyének elintézése az ő saját egyházi székekre hagyassék, ő felsége azonban királyi hivatalához képest, magokat a mind két hitvallásu evangélikusokat meghallgatva, alkalmas módról fog gondoskodni, hogy necsak a perlekedő felek minden oldalu biztosságára kellően szerveztessenek ezen egyházi székek, hanem hogy azon elvek is, melyek szerint ezen egyházi székek annak idejében a házassági ügyeket elbírálni fogják, felügyelés s megerősítés végett neki fölterjesztessenek. Addig pedig ezen házassági ügyek a közelebbi múlt években divatozott elvek szerint fognak a világi törvényszékek által elbíráltatni; a megyékben ugyanis, és a saját törvényszékekkel bíró kerületekben azok törvényszékei által, a sz. királyi és bányavárosokban pedig azok tanácsai előtt, fenmaradván a királyi s illetőleg a hétszemélyes táblához is a felebbezés; annak világos megjegyzésével azonban, hogy az elválási ítéletek csak polgári jogkövetkezményeikre nézve tekintessenek mindenütt érvényeseknek, a püspököket pedig az ily kötések érvénytelenségének megismerésére s ennek a catholikusokra kiterjesztésére nem kötelezhetik. Mi a hazai törvények által tiltott, az evangélikusok elvei szerint pedig megengedett fokozatokban leendő engedélyezést illeti, ő felsége az evangélikusokat, az ily engedélyeknek, a harmadik és negyedik fokozatban tudniillik, nála ke-

179°/1: 26.
t. cz.

resésétől, mikép már boldog emlékű II. József császár és király szeretett testvére által rendelve volt, egyszer mindenkorra felmenti.“

12. §. „A két hitvallásu evangélikusok mindenkép biztosítván az ekként alkotott és örökké tartandó törvény rendelkezése által vallásuk szabad gyakorlata, s templomaik, iskoláik és lelkészlakaik, valamint alapítványaik megtartása iránt, hogy még inkább megszilárdíttassék köztök és a r. cath. vallást követő országlakosok közt a béke és egyetértés, rendeltetik: hogy a nevezett templomok, iskolák, paplakok és alapítványok iránt, (épségben maradván azonban a Szirmay, Hrabovszky valamint Apaffy-alapítványok iránt, mennyiben azt próbákkal bizonyíthatják, az evangélikusok követelése) mind két részről a jelen birtokállapot vétessék zsinórmértékül oly módon, hogy ezen túl a catholikusok alapítványai a catholikusok, az evangélikusok alapítványai pedig az evangélikusok számára fordíttassanak; annál fogva nemcsak mind két részről szűnjék meg jövőre ezeknek visszakövetelése, hanem ezen túl semmiféle ürügy alatt soha semmi elfoglalása se engedjessék meg a templomoknak, iskolák és paplakoknak; azok ellen pedig, kik ily erőszakos foglalásokban magokat bűnösökké teszik, az 1647: 14. t. cikkben meghatározott 600 magyar forint büntetés alkalmaztassék.“

13. §. „Mivel az áttérés a cath. vallásról a békekötések által bevett evang. vallások valamelyikére, a cath. vallás elveivel ellenkezik, nehogy az vakmerően történjék, ily előfordulandó esetek ő kir. felségének² lesznek megjelentendők; szigorú büntetés alatt hagyassék meg továbbá, hogy végre senki se merjen valamely catholikust az evang. vallás követésére bármilyen módon kecségtetni.“

179°/₁: 26.
t. cz.

14. §. „Már fentebb ki lőn nyilatkoztatva, hogy az evangélikusok ezen jogai egyedül Magyarország határán belül birnak érvénynyel, tehát Dalmatia, Horvátország és Slavonia helyhatósági törvényeik további használatában meghagyatnak, mihez képest az evangélikusok amaz országokban sem birtoklási, sem köz vagy magányhivatal-viselési képességgel nem birnak; szabadságukban maradjon azonban az ág. és helv. hitvallásu evangélikusoknak ősi birtokjogaikat a törvény rendes útján amaz országokban is visszakövetelni; és ha valamely birtokot nyernek azokban, ő felsége fentartja magának kárpótlásukról gondoskodni; továbbá alsó Slavoniában azon néhány részint ágostai, részint helvét hitvallásu község ezentul is necsak semmikép ne bántassék, hanem a szabad vallásgyakorlatban azon módon, melylyel jelenleg élnek, továbbra is meghagyassék; végre kereskedés s gyárak végett szabadságukban maradjon mind a két hitv. evangélikusoknak ugyanott bérletjogon lakást tartani, következőleg minden nemesi vagy polgári vagyon tulajdona nélkül.“

178°/₁: 26.
t. cz.

15. §. „A vegyes házasságokból, melyek mindig cath. lelkész előtt kötendők, melyek ellen mindazáltal bármilyen ürügy alatt akadályt emelni tiltva van, származott és származandó gyermekek, ha az atya catholikus, ennek vallását kövessék, ha pedig az anya catholikus, akkor csak a fiugyermekek követhessék (sequi possint) atyjok vallását.“

16. §. „Mindazon házassági ügyek, melyek már a kötés idejében vegyesek voltak, mind pedig azok, melyek valamelyik félnek az evang. vallásról a cath. vallásra áttérésevel lettek vegyesekké, minthogy mind a két esetben valóságos szentségről van szó, a catholikusok szent széke elé tartoznak.“

179 $\frac{1}{4}$: 26.
t. cz.

17. §. „A r. catholikusok most szokásban levő ünnepeit, a nyilvános életben, de nem magánykörben, hol a zajos munkákon kívül minden mást lehet folytatni, a közbotránkozás elkerülése végett, az ágostai és helvét hitvallásuak meg fogják tartani, azon hozzáadással, hogy a földesuraknak és minden családfőnek tiszti kereset terhe alatt tiltva van, akár catholikus akár evang. jobbágyaikat és cselédeiket ünnepeik megtartásában, s szertartásaik valamint ájtatóságukban akadályozni.“

A fentebbi 17 törvényczikk tartalma minden irányban azt tanusítja, hogy a bécsi és linezi békekötésekben szentesített vallásszabadság elvei vétettek részletezés alá, de az értelmezés sikamlósságának annyi tért engedve, hogy alig volt azok közt egy czikk, mely részint a tudatlanság balmagyarázata, részint a roszakarat visszaélései által meg ne sértett volna.

A béke és nyugalom, mi az 179 $\frac{1}{4}$ -diki törvényhozás fő irányát képezte, az oly sokféle módon üldözött evangélikusoknál helyre állott, sőt a sulyos idők előzményeit tekintve, helyzetök az akkor fenállott viszonyokhoz képest kielégítőnek is tekintethetett; azonban igen jól tudta a cath. papság, hogy a protestans vallás erősödését s terjedését semmi sem mozdíthatja elő hatályosabban, mint a törvény által biztosított társadalmi helyzet nyugalma s békéje, mely a proselyták alkotására egyáltalában nem kedvező. Ugyanazért nem is szűnt meg a cath. papság leginkább a házaselet egyenetlenségeinek szitása által tenni kellemtelenné az evangélikusok helyzetét. Bő alkalmat szol-

gáltatott erre a vegyes házassági viszony, mely a törvény hézagosságánál fogva ki is zsákmányoltatott.

Igy például a 16-dik t. cikkben kimondatik, hogy a vegyes házassági ügyek fölött a catholikusok szent széke ítél, miután szentség forog fen. Ennek következménye lón, hogy a vegyes házasságok kötése az evangélikusokra nézve egyáltalában nem látszott kívánatosnak a felbonthatlanság ama dogmai elve miatt, mely a netalán teljesen ártatlan evang. házaselet az újabb házasságra léphetés s így boldogsága újabb megkisérlése reményétől végleg megfosztotta.

Hasonló szerencsétlen hatása volt az evangélikusokra nézve a 15-dik cikknek is, mely a vegyes házasságból született gyermekek vallását oly kétértelműséggel határozza meg, miszerint ha az anya catholikus vallásu, csak a fiugyermekek követhesék atyjok vallását.

A törvény e kétes kifejezéséből a cath. papság csakhamar azt következtette, hogy az evang. atyától térítvény követelhető arra nézve, hogy a fiugyermekek is a r. cath. vallásban neveltessenek. Mint-hogy pedig ugyanazon törvénycikk rendelete szerint a vegyes házasságok mindig a r. cath. lelkész előtt voltak kötendők, alig volt rá eset, hogy a cath. lelkész, mielőtt a házasságot megkötötte, térítvényt ne követelt s vett volna az evang. vallásu vőlegénytől. Ha pedig elég bátorsága s lelki ereje volt a vőlegénynek ezt megtagadni, s fiugyermekeit, mint születése előtt el nem kötelezettet, saját egyháza tagjává kereszteltetni, akkor meg a család legbensőbb viszonyába igyekezett a cath. lelkész behatolni, hogy a házaselek közt a gyermekek valláskülönbsége káros voltának ürügye alatt egyenetlenséget és vizályt

keltsen, s ennek pusztító hatása által magát a házasság szövetségét semmisítse meg.

Ezen visszaélések folytán nagyszámu sérelmek keletkeztek. Az ország törvényhatóságainak gyűlésein azok nagy hévvel tárgyaltattak, s habár az 1840-diki országgyűlésen a törvényhozásnak nemcsak protestans, de catholikus világi tagjai által is, az igazság iránti legforróbb érdeklődéssel követeltetett ama sérelmek törvény általi megszüntetése, e nemes igyekezet akkor még nem érvényesülhetett, s az 179⁰/₁-diki 26-dik törvényczikk hiányai némileg csak az 1844-diki országgyűlésen pótolattak.

Mielőtt azonban az 1844-diki törvényt ismertetném, áttérek most már József császár 1786-dik évi márczius 6-kán kelt rendeletére, mely a mind két evang. vallásuak házassági ügyének szabályozását tartalmazza, s mely az 179⁰/₁-diki 26-dik törvényczikk által megerősítettén, annak kiegészítő, törvényerővel bíró s maig is gyakorlatban fenálló részeül tekintendő ; s ekkép következik :

„Mi II. József sat.')

1786. márcz.
6-diki ny. p.

1. §. „A házasság, mely magában polgári szerződésnek tekintetik, valamint az e szerződésből folyó s a szerződőket kölcsönösen illető jogok és köteleiségek, jövőre minden érvényöket és foganatukat egészen és egyedül a jelen rendelettől veendik, s ehhez képest az e tárgyból eredő perek elbirálása is polgári törvényszékeinket fogja illetni.“

) E nyiltparancs bevezetése, valamint 5 szakaszból álló intézkedése azon eljegyzési szerződéseket, melyek szerint a férfi és nő magukat házasságkötésre előleg kötelezik, semmiseneknek nyilvánítja, s csak azon házassági szerződéseket engedi meg, melyek feltételei a bekövetkezendő egybekelés esetére nyterendik érvényöket. Ezt tehát bővebben ismertetni szükségtelen.

Ezen szakaszban a protestansok házassága polgári szerződésnek nevezetik. Semmi kifogás ellene, a mennyiben protestansoknál a házasság nem szentség. Az autocrata, de magas miveltségü s előítéletektől ment fejedelem úgy gondolkodott, hogy a mely házasságnak érvénye, s az abból eredő jogok és kötelességek nem egyházi, hanem polgári törvények szerint és pedig polgári törvényszékek által bíraltatnak el, ama házasság, habár egyházi intézmény jellegével birjon is, csak polgári szerződésnek tekinthető, s mint ilyen csak azon esélyek tekintetéből bírálható el, melyek annak további fenállására vagy felbontására, de az egyéni szabadságnak az egyházi canoktól teljes függetlensége mellett vonatkoznak. Az egyén szabadsága tehát oly házasság esetében, midőn a felek békes s egymást boldogító együttléte lehetlennek bizonyul, miután protestansoknál a házasság felbonthatlanságának dogmája nem létezik, korlátozható nem lévén, a magyarországi evang. egyház nem ok nélkül nyugodott meg mind e mai napig azon intézkedésben, hogy a hivei közt felmerülő házassági ügyek, mint különben is polgári természetűek, polgári törvényszékek által bíraltassanak el, noha az 1790/1-diki 26-dik t. czikk 11. §-ában kilátás hagyott fen arra, hogy a magyarországi mind két hitvallású evangélikusok házassági ügyei saját egyházi székeiken intéztessenek el.

2. §. „Mindenkinek szabadságában áll házasságot kötni, kivéve azokat, kiket mi ezen alább kifejtendő rendeletünkben nem képeseknek nyilvánítunk; és pedig

3. §. „először: házasságkötésre nem képesek a kiskorúak, ha csak törvényes atyjok, vagy

1786. márcz.
6-diki ny. p.

ennek nem létében apai nagyatyjok beleegyezését előzetesen meg nem nyerik.“

4. §. „Ha mindazáltal az atya vagy nagyatyja beleegyezését megtagadja, s a gyermekek némi időköz után kérelmökét sikertelenül ismétlik, kegyelmesen megengedjük, hogy ők vagy azon fél, a melylyel házasságra kelésök nehezteltetik, valamint ennek atya vagy gyámja ez iránt az illető bírósághoz fordulhasson.“

5. §. „A bíróság az atyát vagy nagyatyát meghallgatván, ha a beleegyezés megtagadása okait alaposoknak találja, a kérelmet a körülményekhez alkalmazandó módon elvetendi. Ha mindazáltal ezek a megtagadásra nézve alapos okokat felhozni nem tudnának, előlegesen megkísérlendő: vajon szép módjával, vagy a dolog bővebb megfontolására engedett idő haladtával a beleegyezésre nem birhatók-e rá? Ha e kísérlet is eredmény nélkül maradna, a bíróság fogja hivatalból kiadni beleegyezését; és a házasság, mely ezen körülmények közt köttetik, nemcsak jogérvényes leszen, de a gyermekek jogainak is semmi tekintetben sérelmére nem lehet.“

1786. márcz.
6-diki ny. p.

6. §. „Ha ellenben a kiskorúak az atya vagy nagyatyja engedélye nélkül vagy világos tilalma daczára, a birói megegyezés kinyerése nélkül, vagy éppen a birói megtagadás ellenére lépnének házasságra: ez a kellő beleegyezés hiánya miatt egyszerűen semmis s érvénynyel egyáltalában nem birand.“

7. §. „Oly esetben mindazáltal, ha az atya vagy apai nagyatyja életben van ugyan, de a bíróság őket akár önkéntes lemondásuk, akár más alapos ok miatt a gyámságtól felmentendőknek határozta s következőleg más gyámot rendelt: a gyermekek kötelesek lesznek az atya vagy nagyatyja beleegyezésén kívül

a gyám beleegyezését is kieszközölni. Ha ezek egymással ellenkeznének, az ügy a bíróság által lesz eldöntendő.“

8. §. „Másodszor: ha sem az atya, sem az apai nagyatya nem él, a kiskoru gyermekek házasságra nem léphetnek azok beleegyezése nélkül, kiknek gondnoksága alatt állanak. Ez esetben egyébiránt a gyám beleegyezése magában nem elég, hanem a bíróság jóváhagyása is kikérendő.“

9. §. „Ha azonban a gyám sem saját beleegyezését adni, sem az illető bíróságot megkeresni nem akarná: szabadságában álland a kiskorunak, vagy nevében másnak a 4. §-ban említett módon a bírósághoz folyamodni, mely a gyám meghallgatása után azt, mi méltányosnak fog látszani, elrendelendi.“

10. §. „Harmadszor: a keresztyén vallást követő alattvalónk, s más nem e vallást követő közti házasságot semmisnek és érvénytelennek nyilvánítjuk.“

1786. márcz.
6-diki ny. p.

11. §. „Negyedszer: férfi ki nővel, vagy nő ki férfival már egyszer házasságilag összeköttetett, mig e házasság tart, második házasságra nem léphet, s ha mégis ilyen köttetnék, semmisnek tekintendő.“

12. §. „Ha tehát oly személyek, kik már házassok voltak, uj házasságra lépni akarnának, ha csak első házastársuk halála azon helyen, hol házasságot kötni szándékoznak, köztudomásra nincs: második házasságra mindaddig nem bocsáthatók, mig előbbi házastársuk halálát teljesen és törvényesen nem bizonyították.“

13. §. „Ötödször: a vérrokonokat egymással házasságra lépni nem képeseknek nyilvánítjuk a következő móddal; jelesül: egyenes vonalban e nem

képesség végtelenig, oldalvonalban pedig nem tovább terjedend, mint a fi- és nőtestvér között, ugyszintén a testvér s másik testvér gyermeke közt; végre két testvér gyermekei között.“

14. §. „Ezen nem képesség az oldalrokonok közti házasságra nézve különbség nélkül értendő, nemcsak azon esetben, ha a testvérek ugyanazon apa és anyától származnak, hanem akkor is, ha egyedül atyjok vagy anyjok volna közös, a mi nem csak a törvényes, de a törvénytelen ágyból született vérekről is értetik.“

15. §. „Hatodszor: Nem képesekké teszi az egymással legközelebbi sógorságban álló személyeket a házasságkötésre a sógorság is; de ezen nem képesség csak a 13. és 14. §-ban említett személyekre szorítandó, t. i. a férjnek, neje ott elsorolt véreivel, s viszont a nőnek, férje ott említett vérrokonáival házasságra lépni nem szabad. Ezen sógorság azonban, a polgári szerződést illetőleg, csak érvényes házasságból, nem pedig törvénytelen ágyasságból ered, s ekkép az ily ágyasság a házasságnak, mint polgári szerződésnek, a fenérintett vérrokonokra nézve semmiképen sem szolgál akadályul.“

16. §. „Ha mindazáltal valamely különös esetben igen fontos okok javasolnák, hogy a fentebbiek szerint vérségi vagy sógorsági kapcsolatban álló személyek közti házasság engedélyeztessék, az ily eset nekünk mindenkor előleg felterjesztendő, s csak kegyelmes engedélyünk megnyerése után lesz szabad az egyházi hatóságot a dolog iránt megkeresni. Ellenben azon vérrokonok vagy sógorságban álló személyek, kiket mi a házasságkötésre nem képeseknek e rendeletben nem nyilvánítunk, ha lelkiismeretök

ösztonét érzik, egyedül megyés püspökuknél jelenthetik magukat.“

17. §. „Hetedszer: ki valamely nőt erőszakkal elragadott, vele érvényes házasságot nem köthet; de ha ez, midőn a rabló hatalmán kívül áll, a vele kötendő házasságba bele egyez, az ily házasság többé nem akadályoztathatik.“

18. §. „Nyolczadszor: egymással házasságkötésre nem képeseknek nyilvánítjuk a parázna férfit és nőt is, ha az elkövetett paráznaság a házasság megkötése előtt bebizonyított.“

19. §. „Kilenczedszer: ép úgy nem képesek azok is, kik az egyik félnek czélbavett házasság utjában álló házastársát megölték, akár követtetett el a gyilkosság önmaguk által, akár az ő megbizásukból más által; továbbá akár a két fél beleegyezésével, akár pedig csak az egyik fél által, a másik tudta és akarata nélkül.“

1786. márez.
6-iki ny. p.

20. §. „Tizedszer: katonai személyek az illető ezred, kar vagy más felhatóságuk engedélye nélkül házasságra nem léphetnek; s nem csak érvénytelen és semmis lesz a tilalmunk ellenére kötött eme házasság, desőt ezen felül a felek s a pap, lelkipásztor vagy pópa, kik katonai személyeket a megszabott engedély nélkül adnának össze, a körülményekhez képest meg is büntettetnek.“

A fentebbi esetekben felsorolt akadályok lényegét, valamint gyakorlati szempontból az eljárás módjait nem lesz felesleges röviden megérinteni.

A 3-dik §-tól kezdve egészen a 10-dik szakaszig terjedő intézkedések a kiskorúságról, mint házasság-

kötési akadályról s ezen akadály eltávolításának módjairól rendelkeznek.

A magyar törvények szerint kiskorunak tekintetik azon férfi, ki 24-dik, s azon hajadon, ki 16-dik évét be nem töltötte. (I. 111. 2., 3. §.) Régi törvényes gyakorlat szerint azonban a leányok mindaddig nem tekintettek önjoguaknak, míg gyámság alatt állottak (I. 112., 113.), lett legyen az természetes vagy törvényes gyámság, s így ahhoz, hogy valamely evang. vallásu leány férjhez menjen, gyámi beleegyezés volt szükséges. A leányok teljeskorúsága azonban az újabb időben változást szenvedett. Az 1874. évi 23-dik törvényezikk ugyanis kimondja, hogy a hajadonok 24-dik életévük betöltével teljeskoruakká válnak és minden, a teljeskorúsággal járó jogok élvezetébe lépnek. Tehát oly protestans hajadonra nézve, ki 24-dik évét már betöltötte s így önjoguvá lett, a szülők beleegyezése nem kívántatik meg; s természetes, hogy ez esetben már gyámi beleegyezésről sem lehet szó, miután oly hajadon, kinek már szülői nem léteznek, a 24-dik év betöltével a gyámság alól is megszabadult.

1786. márcz.
6-iki ny. p.

Azon esetben, ha a szülők vagy gyámok beleegyezésöket a házasságtól megtagadják, a nyiltparancs idézett szakaszai a bíróság igénybe vételét rendelik meg. E bírósági jogot, a most fenálló bírósági rendszer keretében, a felek legközelebbi személyes bírósága, az illető kir. járásbíróság gyakorolja, de semmi esetben sem közigazgatási hatóság.

A lelkészek tehát, kik a protestans vallások valamelyikét követő kiskoru házasságkötését eszközlik, kell, hogy a szülők vagy gyámok beleegyezéséről, vagy az ily beleegyezés megtagadása esetében az

illető bíróság határozatáról hiteles adatok alapján nyerjenek kétségtelen meggyőződést.

Fontos és figyelmet érdemlő azon akadály, mely a protestansoknál a rokonság vagy sógorságból származik, s mely leginkább foglalkoztatja lelkészeinket is, kiknek, miután ők a nép legelső tanácsadói, a kellő ovatosságot nem eléggé ajánlhatni.

Előre bocsátom, hogy a rokonságok és sógorságok felszámításában a r. catholikusok és protestansok közt különbség van, mivel az utóbbiaknál az izekre semmi tekintet nincs, hanem csak a törvényben megnevezett személyekre.

Gyakorlati s világosabb felfogás végett ide igttatatik a következő családágazati rajz:

Uzád.....Fivére.....Csák.....Nővére.....Gizela.

Apa.

1786. márcz.
6-iki ny. p.

Ilka.....Nővére.....Helvila.....Fivére.....Zenő.

Anya.

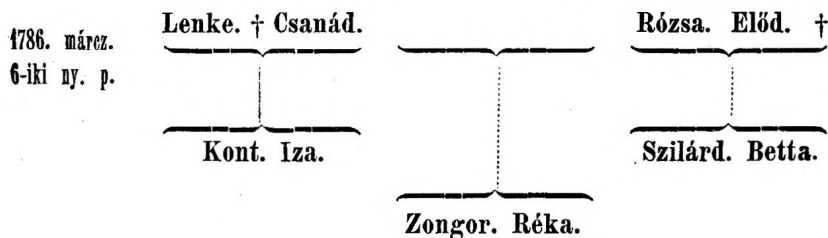
Gyermekeik:

Vid.	Neszte.	Opos.	Tas.
Jerke, unoka.	Zsolt, unoka.	Aba, unoka.	Elma, unoka.

Mielőtt e rajzról gyakorlati alkalmazást vennék, megjegyzem, hogy fel és lemenő ágon, vagyis egyenes vonalban levő rokonok a végtelenig, ugy testvérek és mostoha testvérek, valamint unokatestvérek egymás közt érvényes házasságot kötni nem képesek; szintén nem köthető érvényes házasság a szülék testvéreivel sem, származzék bár e rokonság törvényes házasságbeli, vagy házasságon kívüli születésből.

Lássuk most már a fentebbi rajzból példákban. Csák és Helvila közös szülék. Zsolt és Elma ugyanazon nagyapától és nagyanyától egyenes vonalban leszármazó unokatestvérek, kik egymással érvényes házasságra nem léphetnek. Uzád, a közös apa Csák fivére, ennek leányával Nesztével ohajtana házasságot kötni; a törvény azonban nem engedi, mivel a szülék testvérevel, u. m. akár az apai, akár az anyai nagybátyával, minő Neszte irányában Uzád, érvényes házasság nem köthető. Ily viszonyban áll Opos is Jerkével. Opos ugyanis fivére Jerke atyjának Vidnek, s így köztök érvényes házasság szintén nem eszközölhető.

De továbbá testvérek és mostoha testvérek közt sem köttethetik érvényes házasság; például:

Csanád, Lenke nejével nemzé Kontot és Izát; második házasságra lépett Előd özvegyével Rózsával, kinek már előbbi férjétől (Elődtől) Szilárd és Betta gyermekei származtak. Csanád és Rózsa tehát, mindketten özvegyek, összekelvén, a második házasságukból Zongor és Réka születtek; annál fogva Kont Rékával érvényes házasságra nem léphet, mert habár két különböző anyától származtak is, de egy közös apjuk levén, egymással első fokú testvérek; de továbbá Zongor és Betta sem köthetnek egymással házasságot, mert noha különböző apától, de egyazon anyától származván, egy-

mással szintén első fokon álló testvérek. Ellenben Kont Bettával szabadon és törvényesen összekelhetnek, mert atyjok vagy anyjok közös nem levén, egymással semmi rokonságban nincsenek.

A sógorság is, az egymással legközelebbi sógorságban álló személyeket a házasságkötésre képtelenné teszi; például a Csák halálával özvegygyé lett Helvila nem léphet Uzáddal, férje testvérel, tehát sógorával házasságra; valamint Helvila halálával Csák sem kelhet össze Ilkával, meghalt neje testvérel. E sógorság azonban, a mennyiben akadályt képez, csak érvényes házasságból, nem pedig ágyasságból eredhet, míg ellenben a rokonság, akár házasságbeli, akár házasságon kívüli születésből származzék, akadályul szolgál.

Ily akadályt képez a házasságtörés azon személyek közt, kik azt elkövették; de csak úgy, ha a házasságtörés már az egybekelést megelőzőleg törvényesen begyőzetett, vagyis birói ítélettel megállapított. Tehát, ki e körülményt bizonyos házasság érvénytelenítésére akarná felhasználni, a házasságtörés valóságát nem a házasságkötés után, hanem még annak megtörténte előtt kell kimutatnia.

Szintugy nem képes érvényes házasság kötésére az, ki az egyik fél házastársát, mint a ki a tervezett házasságnak utjában állott, megölte; akár követtetett el a gyilkosság közvetlenül, akár közvetve az ő megbízásából más által; sőt az ily házasság érvénytelenítésére csupán az is elegendő, ha kimutattatik, hogy noha a gyilkosság tényleg meg nem történt, de a czélba vett egybekelés utjában álló házastárs élete ellen kísérlet történt.

Lássuk most a nyiltparancs további szakaszait.

1786. márcz.
6-iki ny. p.

21. §. „Kegyelmesen elhatároztuk semmitsém változtatni e rendeletben azon házasságkötési nem képességre nézve, mely a cath. anyaszentegyházban az egyházi renddel és szerzetesi fogadalommal van összekötve.“

22. §. „A házasságkötés azzal fejeztetik be, ha a férfi és nő, gyermeknemzés céljából s az ezen állapottal egybefüggő jogok élvezése végett elválhatlan egyesülésben kölesönösen megegyeznek.“

23. §. „A házasságba egyezés magok a felek által tisztán és világosan kifejezendő. Kegyelmesen megengedjük ugyan, hogy a házasság meghatalmazott által is köttethessék, de ily házasság csak azon esetben lesz érvényes, ha a meghatalmazás bizonyos meghatározott személylyel való házasulásra van irányozva, s ugyanazon idő alatt, midőn a meghatalmazott a házasságot megkötötte, vissza nem vonatott.“

1786. márcz.
6-iki ny. p.

24. §. „Mind az, mi az egyezést gátolja, a házasság érvényét is megrontja. Mihez képest azok, kik elme-fogyatkozásban szenvednek, ha csak ép időszakok nincsenek, melyekben a házasság állapot jogait és kötelezettségeit átlátni képesek, házasságot érvényesen nem köthetnek. Azonban a siketek és némák, kik beleegyezéseket jelek által fejezhetik ki, a házasságtól semmiképen el nem zárandók.“

25. §. „Érvénytelen és semmis a házasság akkor is, ha tévedés jó közbe azon személyre nézve, kivel a házasság köttetik; mindazáltal a mellékes dolgokban vagy a személy tulajdonaiban (minőségeiben) felmerült tévedés a házasságot nem gátolja, ha csak a minőség (qualitas) a személyben oly lényeges változást nem okoz, mely szerint mig egyik részről az

egyezés ezen minőséghez köttetett, másik részről az ily minőség hamisan szinleltetett.“

26. §. „A házasság semmiségét azon esetre is kiterjesztjük, ha a nő a házasság kötésekor egy harmadiktól terhes volna, és leendő férje által e körülmény nem tudatnék, de ez, mihelyt a terhesség valóságáról értesült, erről az illető hatóságnak jelentést tett s egyszersmind bebizonyította, hogy előleg e körülményről semmi tudomása nem volt.“

27. §. „Gátolja a házasság érvényét az is, ha az egyezés félelemmel és erővel csikartatott ki, és az egyezés kicsikarására gerjesztett félelem olyan volt, hogy annak a félelmet vitatott fél ellent nem állhatott.“

28. §. „A tévedésből vagy félelemből kötött házasságot, mint érvénytelen, egyedül az van jogositva megtámadni, ki tévedésben forgott, vagy ki félelembe ejtetett; de épen nem a másik fél, ki ellen kényszer nem használtatott; sőt a tévedésben forgott vagy kényszerűt szenvedett fél sem lesz meghallgatandó többé, ha a tévedés felfedezése vagy a félelem megszűnte után beleegyezését vagy világosan, vagy önkéntes házastársi együttlakás által megújította.“

29. §. „Mindazáltal kegyelmesen nyilváníttjuk, hogy nem minden kifejezett egyezést tartunk elégségesnek a házasság megkötésére; sőt a házasságkötés lényegéül s mulhatlanul szükséges feltételéül rendeljük, hogy a kölcsönös házasulási egyezés a pap, lelkipásztor vagy pópának, kinek egyházában vagy kerületében a házasulandók laknak, valamint két tanúnak jelenlétében fejeztessék ki, megengedtetvén azonban a nevezett lelkészeknek, hogy maguk helyett más valakit is állithassanak, ki nevökben a házasságkötésnél jelen legyen.“

1786. márcz.
6-iki ny. p.

30. §. „Ha a vőlegény és menyasszony külön egyházakhoz tartoznak, elég, ha a házassági egyezés akár a vőlegény, akár a menyasszony papja előtt nyilvánítottatik.“

31. §. „Minden házasságot, mielőtt megköttenék, a jegyesek egyházában valamelyik vasárnapon vagy ünnepen, az isteni tisztelet rendes idején, vagy midőn a nép különben eléggé egybe gyülekezve van, nyilvánosan kihirdetni, ez alkalommal mind a vőlegény mind a menyasszony nevét, előnevét, születés-helyét, sorsát és életmódját világosan megjegyezni, s e kihirdetést még két ünnep vagy vasárnapon ismételni kell, hogy mindenkinek ideje legyen az előtte netalán tudva levő házassággátló akadályt felfedezni.“

32. §. „Ha a jegyesek külön egyházakhoz tartoznak, a háromszori kihirdetés mindegyik egyházban előre bocsátandó; sőt ha valamelyik fél mostani egyházában még hat hetet nem töltött: a kihirdetésnek azon egyházban is meg kell történnie, melyben az ily fél elébb lakott.“

33. §. „Mindazáltal rendkívüli vagy igen fontos esetekben, vagy ha a késlekedés miatt veszély forogna fen, kegyelmesen megengedjük, hogy a felek a háromszori kihirdetés alól leendő felmentés végett folyamodhassanak, de mindenkor világi, és pedig közigazgatási hatósághoz, melynek ezennel hatalmat adunk, a kért felmentést ily esetekben megadni, oly módon mégis, miszerint ez oda legyen irányozva, hogy a kihirdetés, a mennyire lehet, legalább egyszer megtörténjék; az adott felmentésről pedig a feleknek írásba foglalt bizonyítvány fog kiadatni, hogy magukat e bizonyítvánnyal az illető papnál igazolhassák; melyet megnyervén, ha csak a felek önként és saját indulatjokból egyházi felmentést is kérni nem akar-

1786. márcz.
6-iki ny. p.

nak, ennek kieszközlésére semmikép sem kényszeríthetők, hanem a pap által a maga rendes útján összeadandók. Ily felmentés kiadására pedig, kir. helytartó-tanácsunk helyén, ugyan ezt, másutt pedig a megyéket vagy kerületi tisztviselőket hatalmazzuk fel kegyelmesen. De minden felmentés esetében tartoznak a házasságra lépendő felek azon közhatóság előtt, mely a felmentést kiadja, esküt letenni az iránt, hogy előtők semmiféle egymás közt fenforgó, e rendeletünkben kifejezett házassági akadály nem ismeretes. A közhatóságok pedig a rejtett (titkos) házassági akadályok nyomozásába elegyedni nem fognak, mert ez magukat a püspököket illeti.“

34. §. „Minden oly esetben, midőn a kihirdetésnek nem egy, de több egyházban kell történnie, köteles a pap, kinek jelenlétében a házasság köttetik, a bizonyítványt arról, hogy a kihirdetés a másik egyházban is megtörtént, magának előmutattatni; kihirdetés nélkül pedig senki a papok közül valakit összeadni, kemény büntetés alatt ne merészelen, ha csak a világi hatóságtól nyert felmentés, vagy katonai személyekre nézve az ezred, kar, vagy más többségtől adott engedély irásban fel nem mutattatik. Miből következő, a fentjelzett háromszori kihirdetés, vagy felmentés, vagy végre a fentebb említett engedély nélkül kötött házasság egyszerűen semmis és érvénytelen.“

35. §. „Minden pap, lelkipásztor vagy pópa köteles lesz az egyházában kötött minden házasságot, a hitestársak s jelen volt tanuk világos megnevezésével, s a községnek, hol a házasság köttetett, valamint annak is megjegyzésével, vajon az összekelés előtte történt-e? vagy nevében más és ki előtt? — az e végre tartott házassági anyakönyvbe sajátkezü-

1786. márcz.
6-iki ny. p.

leg beírni, hogy a házasságra vagy az összekelés idejére nézve keletkezett minden kétely azonnal teljesen eloszlattathassék.“

36. §. „A titkos vagy úgy nevezett lelkiismereti házasság (mariage de conscience) végkép megszüntetetik, és senki magát ezentul a kihirdetés s más egyetemleg alkotott szabályok alól ki nem vonhatja, s oly házasság mindazon kötelességeket vonandja maga után, melyek egyéb házasságokhoz kötvék.“

37. §. „Az örökös tartományokbeli kiskoru alattvalók s a szolgálatunkban álló katonai személyek külső tartományokban is, házasságot, hogy e tartományokban érvényes legyen, nem másképp köthetnek, mint, ha e szabályzatunk rendelete szerint, a kiskorúak ugyan atyjok, nagyatyjok, gyámjok vagy a gyámi felügyelésre nézve illetékes hatóság beleegyezését, a katonai személyek pedig az ezred, kar vagy más felsőbbségök engedélyét eleve megnyerték.“

1786. márcz.
6-iki ny. p.

38. §. „Ha a fentebbi 10., 11., 13., 15., 17., 18., 19. és 21. §-okban felsorolt akadályok forognak fen, alattvalóink a külső tartományokban sem léphetnek oly házasságra, hogy ez a mi országainkban is érvényes legyen.“

39. §. „A kihirdetés, vagy e rendelet szerinti felmentés hiánya, a külső tartományokban valamely alattvalónk által kötött házasságot érvénytelenné csak akkor teszi, ha azon tartományban, hol a házasság kötött, a kihirdetések megkivántatnak, vagy ha az ottani törvények szerint, az ott megszabott módon felmentést nem nyertek.“

40. §. „Az összeadás módját illetőleg alattvalóink a külső tartományokban kötendő házasságaikra nézve e rendeiethoz kötve nincsenek; hanem elég,

ha ez iránt azon tartománynak, hol az összeadás történik, törvényei megtartatnak.“

41. §. „Az eddig megszabott módon kötendő házassági szerződés felbonthatlan lesz, s e kötelék, a meddig mindkét hitestárs él, semmi ürügy alatt meg nem szakíthatatik.“

E szakaszból csak azokat említem meg ismétlőleg, melyek a házasságnál hivatalosan eljáró lelkészekre vonatkozva, némi felvilágosítást igényelnek.

A 23. §. szerint a házasság meghatalmazott által is köttethetik. Minő módozattal? körülményesen elmondatik. Ily eset azonban a gyakorlati életben nem igen mutatkozván, annak bővebb magyarázatát adni szükségtelen.

A 29. §. értelmében megkivántatik, hogy a felek házassági egyezését két tanu jelenlétében s mindenkor az illető lelképásztor előtt fejezzék ki. Szabadsága van azonban a lelkésznek magát ezen eljárásban más valaki által is helyettesíttetni, mi megtörténhetik akár a lelkész személyes akadályoztatása esetében, akár pedig akkor, ha a házasuló felek az — ubi sponsa ibi copula elvéhez képest — a menyasszony lakhelye szerint illetékes lelkész helyett, talán rokonsági kapcsolatnál vagy egyéb fontos tekintetre méltó okoknál fogva más lelkész által kívánják magokat összeadatni. Ezen szakasz kiegészítésül szolgál a 30. §. engedélye, mely szerint a házasság akár a vőlegény, akár a menyasszony papja előtt megköthető. Ezen szakasz egyébiránt már annál fogva is figyelmet érdemel, hogy nem tesz különbséget az ugyanazon hitű és vallásu házastársak megkesztése módjában. Miből következik, hogy vegyes

1786. márcz.
6-diki ny. p.

házasság esetében is érvényesnek volt tekintendő azon kötés, mely netalán a protestans házastárs papja által eszközöltetett, noha csakis balmagyarázat s a cath. papság akkor még egyáltalában nem korlátozott nyomása következtében, az 1844: 3. t. czikk megalakotásáig, a vegyes házasság rendszerint cath. pap előtt kötött meg. Sőt még az 1844-diki korszakig több rendbeli kormányrendelet volt érvényben, melyek szigorun tiltották a vegyes házások és oly egyének evang. lelkész általi összeesketését, kik noha kiskoruktól fogva evang. vallásban neveltettek, de cath. szülektől származtak. (1771. nov. 18., 1798. oct. 16., 1806. aug. 26.)

A kihirdetésről rendelkező szakaszokra nézve csak azon megjegyzésem van, hogy megtörténhetik, miszerint a kihirdetés után hat hónap mulva sem kelnek össze a jegyesek, mely esetben némelyek azt vélik, hogy a kihirdetés hatálya elidősült, s így a háromszori kihirdetés ismétlendő. A kik így vélekednek, az ausztriai ált. polg. törvénykönyvnek minket nem kötelező rendeletéből (73. §.) vonnak következtetést. Ily elidősülésről azonban a józsefi rendeletben egy szó sincs; más törvény pedig vagy törvényes erejű szabály, mely e részben irányt adhatna, nem létezik, s így a háromszori kihirdetés ismétlésének szüksége egyáltalában nem forog fen.

Figyelmet érdemel még a 37-dik szakasznak az örökös tartományokból származó kiskoru vagy katonai személyek házasságára vonatkozó rendelkezése, mely — a katonai személyeket illetőleg — kapcsolatban van a 20-dik szakasz intézkedéseivel. Az örökös tartománybeli kiskorúakra vonatkozó rendelkezés eléggé világos. A katonai személyek házasságát illető intézkedés pedig, miután a magyar törvényhozás már

1786. márcz.
6-diki ny. p.

e tekintetben a véderőről szóló 186⁵/₈: 40-dik törvényczikkben külön is bőven rendelkezett, figyelmen kívül hagyandó, s a most említett s alább közlendő törvény rendeletei lesznek alkalmazandók.

42. §. „Ha mindazáltal valamelyik fél a házasság leglényegesebb kötelezését, a testi közösülést tehetetlensége miatt nem teljesíthetné, az e miatt sértett félnek szabadságában álland, világi bíróság előtt a házasság megsemmisítése iránt fellépni.“

43. §. „Ily esetekben a bíróság egyedül a panaszlott fél tehetetlenségi beismerését soha sem tekintendi elégségesnek; hanem az állított tehetetlenség valósága, a személyek különbségéhez képest, mindig szakértő orvosok, sebészek és bábák által lesz kinyomozandó. Ugyan ezt kell érteni a többi esetekről is, hol a házassági kötelék felbontása a jelen rendeletben kifejezett akármely más akadályoknál fogva követeltetik; s ily akadály, ha mind két fél által elismertetik is, tekintetbe nem vehető, hanemha eleve kellőleg megvizsgáltatván, elégséges bizonyítékokkal kimutattatik; sőt ezen felül a felek, ha kiderülne, hogy kölcsönös vallomásuk valóságon nem alapszik, meg is büntetendők.“

1786. márcz.
6-diki ny. p.

44. §. „Ha a vizsgálat folytán örökös tehetetlenség biztos jelei mutatkoznak habár csak egyik félnél is, a házasság érvénytelennek és semmisnek nyilvánítandó; de ha a külső jelekből határozottan ki nem vehető, vajon csak ideiglenes-e vagy örökös a tehetetlenség? — a házastársak még három évi együttlakásra utasítandók, és csak ennek elteltével lesznek — ha ugyan a tehetetlenség mind addig tartana — a házasság köteléke alól feloldandók.“

45. §. „Kiderülvén, hogy a tehetetlenség csak időleges s hogy kellő gyógyszerek használata által elenyészthetetik: a kérelem elvetendő; valamint akkor sem bontható fel a házasság, ha kitünik, hogy a tehetetlenség a házasság idejekor nem létezett, hanem csak azután, a házasság folyama alatt, betegség vagy más véletlen esetek által okoztatott.“

46. §. „Ha a házasság érvénye kétségbe vonatik, de a házassági kötés érvényesnek találatik, a hites társak, kik netalán egymástól tényleg elváltak, házi együttlakásra szoritandók. Ha ellenben a házasság érvénytelennek nyilvánittatik, bíróságaink ügyelni fognak, hogy a volt házások együttlakása s minden gyanus társalgása meggátoltassék.“

1786. márez. 6-diki ny. p. 47. §. „Ha a házasság a hites társak között fenforgó valamely akadály miatt érvénytelen s erről a felek nem tudnak: az ily akadály, a menyire lehet, mindig titokban lesz elhárítandó. Ha pedig ők a fenforgó akadályt tudva léptek házasságra, nem csak a házasság lesz érvénytelen, de ezen felül a felek, soruk és állásukhoz képest, három évi fogsággal és munkával, vagy más alkalmas büntetéssel fenytendők.“

48. §. „Mihelyt valamely házasság érvénytelennek nyilvánittatik, az ily összekelt személyek közt a házassági szerződésből folyó minden jogok és kötelességek megszűnnek. De a netalán született gyermekek mindig az atya keze alatt maradnak, s azonnal meghatároztatik az is, mi legyen azok tartása s nevelésére mind két fél vagyonából kihatandó; s mind ez iránt, mind a hozomány letartóztatására, valamint az ily érvénytelen házasságból eredett kárra, vagy egyéb feimerülő követelésekre nézve a törvényszékek fognak jog és törvény szerint határozni.“

49. §. „Ámbár a 41. §. tartalma szerint a házassági kötelék a hites társak közt egész éltök fogytáig tart, mindazáltal nem az a mi kegyelmes czélzatunk, hogy ők a házassági szerződésnél fogva őket terhelő kötelességek teljesítésére akkor is szorittassanak, midőn ez nagy nehézségekkel járna. Az ily esetekre tehát a következő, szigoruan megtartandó szabályokat tűzzük ki kegyelmesen.“

50. §. „Ha egyik házastárs a másik által durva bánással illetetnék, vagy vétkekre és feslett erkölcsökre csábítatás veszélyében forogna: a sértett félnek szabad leszen a törvény szokott utján segítséget és biztonságot keresni; de a házastársaknak asztal és ágytól elkülönítettése csak akkor engedtetik meg, ha a felek az elkülönözött lakásra s ezen felül azon értékilletményre nézve is, melyet mindegyikök megtartand vagy nyerend, egymás közt előlegesen megegyeztek; ¹ a nélkül, hogy e lépésnél birói vizsgálatnak vagy ítéletnek helye volna; miből következik, hogy nem lehet eset, hol a biró ily elkülönítés meghatározásába bocsátkozhatnék.“

51. §. „Miután az előbocsátottak iránt mind két fél megegyezett, még a különválás előtt felsőbbségöknél vagy a bíróságnál személyesen megjelennek, s a nélkül, hogy azt, a miben megegyeztek, felfedezni tartoznának, csak annyit nyilvánítanak, hogy az elkülönítésbe mind két fél önként beleegyez s a kölcsönösen tett biztosítással megelégszik. Azonban az ily elválasztások gyakoriságának megelőzése végett a felsőség vagy bíróság az ilyen házasságokat csak akkor hallgatandja meg, ha illető lelkészök bizonyítványát írásban magokkal hozzák.“

52. §. „E czélből mind két fél, mielőtt az elválasztás iránt a felsőség vagy bíróságnál jelentkeznék,

illető lelkészét fogja személyesen megkeresni; ez pedig az ily házásokat, szivökre kötvén a lelkiismeret ketelességét, minden lehető eszközök által kiengesztelődésre birni igyekezik, s csak ha igyekezete meg hiusulna, fogja nekik bizonyítványát írásban kiadni arról, hogy ezen hivatalos kötelességének eleget tett, de vagy maga is jogosnak tartja az elválasztást, vagy hogy minden lehető igyekezettel sem volt képes a feleket az elválástól elidegeníteni.“

53. §. „Az ilykép elkülönített feleknek mindig szabadságukban fog állni, a felsőség vagy bíróságnál történő egyszerű jelentkezés mellett újból egyesülni, a mikor minden egymással kötött házassági szerződéseik érvényöket visszanyerik; a nemzett gyermekekre nézve pedig az leszen megtartandó, mi a 48. §-ban megszerzetott.“

1786. márcz.
6-iki ny. p.

54. §. „Minden alattvalóink különbség nélkül kötelesek e rendeletet megtartani, teljesítése alól mégis azokat, kik nem a cath. vallást követik, kegyelmesen felmentjük a következő pontokra nézve:

55. §. 1. „Megengedjük, hogy azon esetben, ha egyik házastárs a másiknak életére tört, vagy paráznaságot követett el: a sértett fél a házassági kötés teljes felbonthatását kérhesse, s a tény bebizonyítása után a bíró a házassági kötetést megszüntetettnek nyilváníthassa.“

56. §. 2. „Hasonló jog illeti azon házastársat is, ki a másik fél által gonosz lélekkel elhagyatott. De ezen esetben a távollevő fél előlegesen három izben közhirdetmény útján idéztetik, hogy távollétét igazolja; s ennek követeléseitől mentesnek az elhagyott fél nem elébb nyilváníttatik, mint ha a kihirdetett határidő alatt a távollevő magát nem igazolná.“

57. §. 3. „A házassági kötés felbontását azon esetben is megengedjük, ha a házastársak közt halálos gyűlölség vagy legyőzhetetlen ellenszenv támadt s mind két fél kívánja az elválást. Mindazáltal ily esetekben a bíróságok soha sem fogják rögtön megengedni a kért elválasztást, hanem előzetesen egy időre asztal és ágytól elkülönítést rendelendnek, s ezt a körülményekhez képest ismétlendik is.“

58. §. „Ha végre minden elkövetett mód sikertelen maradna, s ily házastársakat valaha ujjalag békére és egyesülésre bírhatni semmi remény nem mutatkoznék: akkor a bíróságok teljes elválasztást határozhatnak ugyan, de ennek csak úgy lesz helye, ha azt mind két házastárs fél folytonosan kéri, és az ily házasságból született gyermekeken semmi jogtalanság el nem követtetik.“

59. §. „Minden elválási esetben egyuttal a felek egyike vagy másika által támasztott követelések is elintézendők. Jelesül pedig semmi házassági kötés felbontása meg nem engedhető, míg a született gyermekek tartása és nevelése iránti kérdés akár a felek által a bíróság előtt megerősítendő szerződéssel, akár bírói határozat és kihasítás által el nem intéztetett; és senki a lelkészek közül, különbeni elmozdittatás büntetése alatt, oly házastársat, kinek az első házasságból gyermekei vannak, össze ne adjon, mielőtt a gyermekek részére tett kihasítás vagy kimérés nem bizonyittatik.“

1786. márcz.
6-iki ny. p.

60. §. „Az elválasztás után mindegyik félnek szabadságára hagyatik új házasságra lépni. Mindazáltal oly esetekben, hol az egyik házastárs által a másik ellen elkövetett bűn szolgált okul az elválasztásra, a bűnösnek házasságot kötni soha sem szabad

azzal, kitől, hogy részese volt a bűnnek, a bíróság előtt bebizonyítottatott.“

61. §. „Midőn a férjétől elváltatott nő más házasságra akar lépni, mindig bevárando a kellő idő, nehogy az előbbi házasság alatt netalán nemzett gyermekekre nézve valami tévedés vagy kétség támadjon.“

1786. márcz.
6-iki ny. p.

62. §. „Ha az elváltatott felek idő jártával szándékukat megváltoztatni, s a felbontott házassági kötést visszaállítani akarnák, ez nem történhetik más-kép, mint ha ők uj házasságuk körül mind azt megtartandják, mi minden első házasságkötésnél megki-vántatik.“

Ez a mi kegyelmes sat.

Kelt Bécs fővárosunkban sat.

A józsefi rendelet ezen szakaszaiban a protes-tansok között fenforogható időleges és végelválás esetei foglaltatnak. Az esetek jogi természete, vala-mint az eljárás módja, mely a válóperekben köve-tendő rendtartáshoz tartozik, a perekben működő ügyvédeket és birákat illeti közelebbről, miért is azo-kat részletezni s egyes példák felidézésével bővíteni szükségtelennek tartom.

Szoritkozom tehát egyedül azon eljárásra, mely-nek szabályai a protestans lelkészeket kötelezik.

Semmiféle válóper a lelkész közbejövetele nélkül meg nem indíthatatik. A békétlenkedő s versengő házaselek legelső birája a lelkész. Ezt utasítja az 52-dik szakasz azon kötelesség teljesítésére, mely a lelkészi állás egyik legnemesebb hivatása. Övé az egyházi áldás első szózata, mely a házastársakat az ohajtott s remélt boldogság küszöbén átvezeti; de

ővé egyszersmind az evangéliumi szeretet intő s figyelmeztető szózata is, mely a vizzályban élő házaselek szenvedélyeit mérsékelje s kölcsönös engesztelődésre vezesse. Az emberi gyarlóságok folytán kitorő vizzály s egyenetlenség esetében tehát, mely első rohamában még koránsem zárja ki a kölcsönös békülés s megbocsátás lehetőségét, a szeretet s bölcsesség minden módjait felhasználandja a lelkész, hogy a nála megjelent feleket békülékenységre s engesztelődésre bírja.

Ákárhányszor megtörténik, hogy a vizzálkodó feleknek csak egyike jelenik meg panaszával a lelkésznel. Ez esetben a lelkész a panaszlott felet meghivja, s ha a békéltetés első alkalommal nem sikerülne, azt a fenálló gyakorlathoz képest különböző időszakokban még két ízben ismétlendi, s akár egyes akár együttes panasz esetében a békéltetés eredménytelenségéről, a vizzály okainak részletes megemlítésével s az egyeztetési kísérlet napjainak kitüntetésével írott bizonyítványt fog a feleknek kiszolgáltatni. Azon esetben pedig, ha az egyik fél panasza folytán a másik vagyis panaszlott fél megjelenni makacsul vonakodott, e körülményt bizonyítványában a lelkész megérinteni tartozik, felemlítésével mindazáltal a vizzály okainak, melyek a panaszló által, habár a másik fél meghallgatása nélkül is egyoldalulag előadattak; miután a megjelenésben való makacsság a perre lépő s okait törvényesen támogató fél elválási törekvéseit meg nem hiusithatja.

Az 59. §. értelmében a lelkész, különbeni elmozdittatás büntetése alatt, oly házastársat, kinek az első házasságból gyermekei vannak, össze nem adhat, mielőtt a gyermekek részére tett kihatás vagy kimerés (a gyonyból) ki nem mutattatnék.

Gondoskodott a rendelet, hogy elválás esetében egy uttal a házasság felek által kölcsönösen támasztott követelések is elintéztessenek; gondoskodott továbbá, hogy semmi házassági kötés felbontása meg ne engedtesse, míg a született gyermekek tartása és nevelése iránti kérdés is akár a bíróság által megerősített szerződéssel, akár birói határozattal vagy a vagyon tényleges kihatásával is el nem intéztetett.

Kitűnik a rendeletből, hogy a gyermekek nevelése s tartása iránti kérdésnek az elválással együttesen kell eldöntetnie; tehát ugyanazon birói ítélet, mely a felek elválasztását kimondja, egyszersmind a gyermekek anyagi sorsa fölött is határoz, mint ezt a válóperekben eddigelé hozott ítéletek bizonyítják.

Ugyanazért a lelkész, ki oly házastársat köt össze, ki előbbi házasság felől törvény útján választott el, legelsőben is megvizsgálandja a minden kétséget kizáró, annál fogva hiteles alakban felmutatandó birói ítéletet, mely az illető házastársat vagy jegyest előbbi házasság felől véglegesen elválasztja, s melyben egyszersmind a közös vagyon kérdéséről is, mint fennem forgóról, vagy már elintézetről, úgy továbbá a gyermekek tartása s nevelése iránt is határozatilag említés tételik.

XIX. SZÁZAD.

Az 1791-diki korszak után nagy szünet következett be a vallásügyi törvényhozás terén. 1825-dik évig országgyűlés csak hézagosan s ritkán tartatott. E korszak azonban már a szabadelvű irány mozgalmá volt. De tényleges törvény, dacára annak, hogy a cath. papság visszaélései és tulkapásai napi renden

voltak, 1844-dik évig nem hozatott. Az 1840-diki országgyűlésen már nagy halmazban torlódtak össze a protestansok vallásügyi sérelmei s lelkes viták tárgyait képezték azok a karok és rendek alsó táblájánál, de csak a rá következő országgyűlésen történetett intézkedés egy rövid törvényre nézve, mely az evang. vallásban neveltek vallásának kérdésére, továbbá a vegyes házasságok és az átmenet szabályozására vonatkozik.

Ezen törvénynek (1844: 3-dik czikk) tartalma következő:

„A bécsi és linezi békekötések alapján az 1791: 26-dik törvény következőkben bővítették, s illetőleg módosították.“

1. §. „Kijelentetik, hogy azok, kik 18 éves koruk eléréseig az evang. vallásban neveltettek, a nőszemélyek pedig férjhez menetelők után, habár még azon kort el nem érték is, sem magok, sem maradékaik vallásos kérdés alá többé nem vétethetnek.“

1844: 3. t. cz.

2. §. „A jelen törvény kihirdetése után következő azon vegyes házasságok is, melyek evang. lelkipásztor előtt kötöttek, törvényesek.“

3. §. „Azon vegyes házasságok, melyek r. cath. és az evang. vallások bármelyikéhez tartozó felek között az 1839. évi márczius 15-dik napjától kezdve, a most folyó 1844-dik évi november 10-dik napjáig kötöttek, és nem római catholikus, hanem az evang. vallás bármelyikének lelkipásztora által adattak össze, törvényesítettéknek jelentetnek ki.“

4. §. „Az illető törvényhatóságok kötelesek a jelen törvény kihirdetésétől számítandó egy év alatt ily házasságokat hitelesen összeírni; az összeírást a felek és maradékaik jövő biztosítása végett levéltáraikba betétetni, s mennyiben a házasságok az illető

anyakönyvbe beírva nem lennének, ezen anyakönyvbe beírni.“

5. §. „A r. cath. vallásból az evang. vallások bármelyikére leendő átmenet eseteit illetőleg rendeltetik:

6. §. „Az átmenni kívánó fél ebbeli szándékát önmaga által választott két tanu jelenlétében azon vallásbeli lelkipásztor előtt, kinek egyházi községéhez eddig tartozott, nyilatkoztassa ki.“

7. §. „Ezen első kinyilatkoztatástól számítandó 4 hét eltelte után, ugyanazon vagy más, szintén általa meghívott két tanu jelenlétében ugyanazon egyházi községnek lelkipásztora előtt ujlag nyilatkoztassa ki, hogy átmeneti eltökéllett szándéka mellett továbbá is megmarad.“

8. §. „Az átmenni akaró mind első, mind másod-izben nyilatkozata felől azon lelkipásztortól, ki előtt átmeneti szándéka iránt nyilatkozott, mind két izben külön külön bizonyosságlevelet kérjen.“

9. §. „Ha a lelkipásztor a kívánt bizonyosságlevelet akár a 6-dik, akár a 8-dik §. esetében bármi oknál fogva azonnal ki nem adná: mind az első, mind a másod-izben tett nyilatkozat felől bizonyosságlevelet a jelen volt tanuk adjanak.“

10. §. „Az átmenni akaró a 8-dik vagy 9-dik §. rendelete szerint vett bizonyosságlevelet azon vallásbeli lelkipásztornak, mely vallásra átmenni szándékozik, bemutatván, ez által az átmenet egy vallásról a másikkra teljesen befejeztetett. Ezen bizonyosságlevelek előmutatása nélkül azonban az átmenet meg nem történhetik.“

11. §. „A megtörtént átmenetek esetei az illető püspöki hivatalok által a helytartótanács utján tudomás végett félvényként fognak ő felségének bejelentetni.“

Meglátszik ezen törvényezikken, hogy annak alapja nem a vallásfelekezetek közti teljes viszonyosság volt; s látszik, hogy az nem oly viszonyok közt alkotott, melyek az akkor még sok oldalról perhorreskált egyenlőség és viszonyosság elvének kedvezettek volna. E törvényezikk még csak egy bátortalan lépés volt azon nagy és igazságos eszme megközelítéséhez, mely a polgárisult s politikai szabadságot élvező államok társadalmi életét mai napon már áthatotta. Az 1848-diki politikai lég azonban teljesen megérlette az egyenlőség eszméjét, mely habár akkor nem tehetett is állandó alkotásokat, de végre néhány év múlva mégis győzedelmeskedett s az 1868-dik évi 53-dik törvényezikkben nyert kifejezést, mely habár nem foglalja is magában az 1848: 20-dik törvényezikk által csak általánosságban kijelentett teljes egyenjogúság alapkellékeit s minden irányban kiterjedő kétségtelen biztosítékait, mégis olyannak tekinthető az, mely a következetesség mellőzhetlen törvénye szerint alapos kilátást nyújt arra, hogy az egyenjogúság törvény útján biztosított nagy elve minden részletekre nézve rövid idő alatt alkalmazást nyerend.

Egyébiránt a fentebbi törvényezikk az 1868: 53-dik czikk által sok tekintetben és oly módon bővített, hogy azt részleteiben s gyakorlatilag magyarázni e helyütt egészen felesleges, s gyakorlati észrevételeimet csak az utóbbi törvény közlése után alább teendém meg. Itt csak azt látom szükségesnek megjegyezni, hogy a fentebb közölt törvényezikk első szakasza az utóbbi törvény által nem módosított, s így a gyakorlati életben fenállónak tekintendő.

Az említett szakasz tartalma különös figyelemre méltó már azért is, mert az iránt, hogy kik tekintessenek 18 éves korukig az evang. vallásban nevel-

teknek, előfordult esetek alkalmával különböző nézetek merültek fel. Különösen az 1867¹/₈-diki korszakot megelőző időben catholikus részről e törvényt igen sokan akkép magyarázták, hogy az, ki cath. vallásban született és kereszteltetett meg, habár megkereszteltetése óta 18 éves koráig folytonosan evang. vallásban neveltetett is, vallásos kérdés alá jogosan vétethetik. S e magyarázat folytán az illető lelkészek között nem egy esetben történt surlódás és viszály. Én azonban ugy vagyok meggyőződve, hogy mitután a törvény a születés s keresztelkedés vallási minőségét nem említi, tekintet nélkül arra, vajon valaki cath. vallásban született-e, ha gyermekkorától fogva 18 éves kora eléréseig evang. vallásban neveltetett, vallásos kérdés alá nem vétethetik s evang. vallásúnak tekintendő.

Például Pálnak, ki cath. nővel lett eljegyzése alkalmával 1864-ik évben téritvényt adott arról, hogy minden gyermeke cath. vallásu legyen, 1865-ben fia született, s a téritvény értelmében keresztség által a r. cath. egyházba vétetett fel; de gyermekkorától fogva mindig és folytonosan evang. vallásban neveltetett. Pálnak e fia tehát, mihelyt 18-dik évét az evang. vallás követése mellett meghaladta, vallásos kérdés alá többé nem vétethetik; valamint azon leány sem, ki cath. vallásban született ugyan, de 16 éves koráig, a midőn férjhez ment, folytonosan evang. vallásban neveltetett. Azért hoztam fel pedig a téritvényre vonatkozólag példát, mert ámbár a téritvények mindenkor törvényteleneknek tekintettek, mit bizonyít az 1868: 53-dik törvényczikk 12-dik §-ának azon rendelete illetőleg kifejezése is, mely szerint „a törvénnyel ellenkező bármely szerződést, téritvényt vagy rendelkezést ezen túl is érvénytelennek“ jelent

ki: mégis, legalább a most idézett törvényig, fordulhattak elő esetek, hogy a protestans vőlegény térítvényt adott arról, hogy gyermekei különbség nélkül a cath. egyházhoz tartozzanak.

Az 1848-diki év a szabadelvű eszmék és elvek Európaszerte megindult mozgalmának korszaka volt. A népjogok hosszú ideig tartott elfojtása és elnyomása folytán a népek jogérzete erős visszahatásban nyilvánult. A társadalomban tapasztalt jogellenes egyenlőtlenségek az osztályok közti különbséget mindinkább kiállhatlanná tették, s a testvériség s egyenlőség eszméje halomra dönté a korlátokat, melyek a népet politikai, társadalmi és vallásügyi tekintetben elkülöníték. E mozgalom eredménye lett az V. Ferdinánd magyar király által szentesített 1848-diki törvény, mely 20-dik cikkében a vallás dolgára nézve következőleg intézkedett:

1. §. „Az unitaria vallás törvényes bevett vallásnak nyilvánítatik.“ 1848: 20. t. cz.

2. §. „E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapittatik meg.“

3. §. „Minden bevett vallásfelekezeteket egyházi és iskolai szükségéi közálladalmi költségek által fedtessenek, s ez elvnek részletes alkalmazásával a ministerium, az illető hitfelekezetek meghallgatásával, a közelebbi törvényhozás elébe kimerítő törvényjavaslatot fog előterjeszteni.“

4. §. „A bevett vallásfelekezetek iskoláiba járatás, valláskülönbség nélkül, mindenkinek kölcsönösen megengedtetik.“

5. §. „A ministerium rendelkezni fog, hogy a bevett vallásokat követő katonák saját vallásu tábori lelkészekkel láttassanak el.“

6. §. „Az 1844: 3-dik törvényeziknek rendelete a gör. nem egyesült vallásuakra is kiterjesztetik.“

7. §. „Ha valamely község görög szertartásu lakosainak bár nagyobb része fogja jövendőben hitvallását megváltoztatni, ily esetben a községi egyház az előbbi valláson hátramaradt lakosok birtokában hagyandó; a mennyiben tehát a legujabb időkben is hasonló esetek közizagztatási tárgyalás alatt volnának, azok a fentebbi elvek szerint lesznek elintézendők; de ezen törvény elveinél fogva a jelen állapotot visszahatólag foglalások által háboríttatni meg nem engedtetik; s azért, a mely egyházak iránt folyó évi január 1-ső napjáig vagy kérdés nem támasztatott, vagy közhatósági elintézés jött közbe, azok kérdés alá többé nem vétethetnek.“

1848: 20. t. cz.

8. §. „A görög nem egyesülteknek vallásbeli és iskolai ügyeik iránti intézkedési joga is az álladalom felügyelése mellett ezennel biztosítván, e czélből a magyar felelős ministerium lehető legrövidebb idő alatt, mindenesetre pedig a legközelebb tartandó országgyűlése előtt, egybehivandja az összes felekezet által választandó egyházi gyülekezetet (congressust), melynek tagjai addig is, mig annak szervezete törvény által rendeztetni fog, ez által a különböző nyelvű népezségre való tekintettel, oly arányban választandók, hogy az egyházi osztályból 25, a világiból 75, s ezek közé a határőrvidékről 25 követ küldessék.“

E törvény 2-dik szakaszában a tökéletes egyenlőség és viszonyosság megállapításával oly elv jutott érvényre, mely a törvényesen bevett vallásfelekezetek közt még maig is létező különbség hézagait, a részletek helyes megállapítása s alkalmazása mellett, teljesen képes volna betölteni.

Azonban a teljes egyenlőség és viszonyosság érvényesíthetése tekintetéből oly nagy mérvű intézkedések volnának szükségesek, melyek a hitfelekezetek mai helyzetét, talán az egyik vagy másik hitfelekezet autonóm egyházi szervezetének érintésével is, gyökeresen megváltoztatná.

Kitűnik ez a 3-dik szakasz irányából, mely szerint a vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségai közálladalmi költségek által czéloztatnak fedeztetni, mely elv részletes alkalmazása iránt törvényjavaslat beterjesztése rendeltetett.

Az akkori vallás- és közoktatási ministerium által csakhamar statisztikai adatok kívántattak be a különböző hitfelekezetek egyházainak száma s vagyoni állásáról, valamint a lelkészek fizetéséről is, s végre a hazai protestans egyházkerületeknek egy országos értekezlete hivatott össze oly czélből, hogy az állam által fedezendő egyházi és iskolai költségek alkalmazásba vétele esetében minő állást foglalna a protestans egyház az állam irányában? . . .

Az értekezlet azonban, mely minden előkészület nélkül rögtönözött, eredmény nélkül oszlott el. A protestans egyház százados jogait, melyek az autonóm egyházi szervezet függetlenségében magaslottak, a hű utód el nem titkolható aggálylyal és féltékenységgel őrizte, s így az állam anyagi s talán viszonyos kötelezettséggel járó gondoskodásával szemben, az állam és egyház közötti viszonyok újabb alapu és

irányu elintézése a jövendőnek hagyatott fen. Az 187²/₃-diki országgyűlés alatt készített is egy országos választmány e részben javaslatot, melyet valószínűleg a következő országgyűlés fog tárgyalni; azonban a kérdéses javaslat, mint az alkotandó törvénynek nagy fontosságú anyaga, előleges tudomás s tájékozás végett is, alább egész terjedelmében közöltetik.

A most ismertetett törvény 4-dik szakasza nem csak a viszonyosságnak képezi bizonyosságát, hanem a mennyiben az iskolák látogatását, valláskülönbség nélkül mindenkinek kölcsönösen megengedi, a műveltség terjedésének s a tudományos képződés versenyének hathatós emeltyűje is egyszersmind.

Az 5-dik szakasz tárgyában pedig, mely ígéretet nyújt ama rendelkezésre, hogy a katonák saját vallásu tábori lelkészekkel láttassanak el, ha nem teljesen is, legalább némileg az alább ismertetendő 1868: 53-dik törvényczikk gondoskodott.

A törvény többi szakaszai a gör. keleti hitűek egyházügyi viszonyait tárgyalják, melyek azonban csak annyiban hozattak fel, mennyiben a vallás dolgában alkotott s nagyobb részben az evang. hitfelekezetet érdeklő törvénynek kiegészítő részei.

Az 1848-diki korszak után az abszolút vagyis önkényes hatalom uralma következett.

A szabadság korszakának törvényes intézményei félre tétettek, nem csak, de sőt az 1848-ig fennállott országos törvények helyébe is az ausztriai általános törvénykönyv szabályai léptették. Így történt azután, hogy az evangélikusok házassági ügyét szabályozó s

mindenkor törvényerővel bírt 1786-diki józsefi rendelet helyébe az 1852. évi november 28-án kelt cs. k. nyiltparancsesal kihirdetett ausztriai ált. polg. törvénykönyv lépett, melynek „a házassági egyesülésről“ és „a házassági közösség megszűnéséről“ szóló rendeletei, a polgári perrendtartásnak ide vonatkozó szabályaiban körülírt eljárás mellett, nyertek mindaddig alkalmazást,¹⁾ míg 1861-ben a magyar törvények ismét visszaállítottak.

A magyar törvények visszaállítását megelőző abszolút korszakból azonban fel kell mutatnom az ötvenes években tett amaz intézkedéseket, melyek a politikailag elnémitott ország ostromállapotában, továbbá az ostromállapot megszűntével, s végre az abszolút rendszer állandóságának mintegy megerősítéséül örökös törvény és rendszer alakjában a protestáns egyház állami s magánviszonyai rendezését illetőleg alkottattak. Legelső ezek közt Haynau cs. k. tábornagy és hadi főparancsnok rendelete 1850. február 10-kéről.²⁾

¹⁾ Az evang. házasságügyi új törvények gyakorlati magyarázata. Irta Beöthy Zsigmond. Pest, 1853.

²⁾ Rendelet. Magyar koronaország összes katonai kerületi parancsnokságaihoz.

Azon szándéktól vezéreltetve, hogy azon szomorú állapot, melybe a protestáns egyház Magyarországon a hivatali hatalommal előjáróinak néhányai által pártzelokra történt visszaélése, s a népnek fölkelésre csábítása által ejtetett, megjavításék, s az e vallásbeli községeknek az alkotmány biztosította jogaik gyakorlata még az ostromállapot tartása alatt is, az ez által kijelölt feltételek mellett lehetségessé tétessék, a teljhatalmú esászári biztossali értekezés után a polgári ügyekre nézve a következő ideiglenes rendelkezéseket vélem szükségesekeknek :

1-ször. A főfelügyelőnek és a kerületi felügyelőknak az ágostai hitvallásu protestánsoknál valamint a gondnokoknak a helvét hitvallásu protestánsoknál működésük ezennel megszüntnek tekintendő.

2-or. Miután a választások megtartása a superintendensek megüritült államásaira, melyek különben a községek szabadválasztása által lennének

Második pedig Albert cs. k. főherczeg hadi és polgári kormányzó rendelete 1854. jul. 11-kéről.³⁾

betöltendők, a kivételes állapot ideje alatt ép úgy, mint más választások meg nem engedhető, más részről pedig embereknek kell találatniok, kiknek segítségével a protestans papság, és a nép a törvény útján megtartásék, s ezen egyházi községeknek további süllyedése elkerültessék, ennél fogva a superintendensek megürült állomásaikra bizalomra méltó jellemteljes férfiakat fogok meghívni, kik püspökségi administratorok neve alatt, az egyes megyék meghivandó espereseivel, s néhány a világi rendből veendő bizalmas férfakkal egyetemben, ideiglenesen az egyházi kormányt viendik.

3-or. A püspökök vagy az administratorok a kivételi állapot tartása alatt a volt kerületi felügyelők és gondnokok műköreit is ellátandják, s e minőségben ohajtásaikat s javallataikat a cs. kir. kerületi parancsnokságok útján felsőbb tudomásra juttatandják. — Hogy pedig az egyházi és tanodai alapítványok nyilvanságban tartása, melyek felett eddig az egyetemes és kerületi gyűlések rendelkeztek, lehetségessé tétessék, ennél fogva a superintendensek vagy ezek helyébe az administratorok az esperesekkel és világi bizalom férfakkal tartott közös tanácskozás után véleményeiket ezen alapítványok jövőbeni kezelése felett a cs. kir. katonai kerületi parancsnokságok útján beküldendik.

4-er. Ezen tanácskozásokhoz, melyek a kerületi gyűlések helyébe lépnek, a kivételi állapot tartása alatt, egy a cs. kir. kerületi katonai parancsnokságtól kikérendő kormánybiztos jelenléte megkivántatik. Így a protestans községek helybeli gyűléseik is csak egy az illető cs. kir. ker. katonai parancsnokság által kiküldendő kormánybiztos jelenlétében tartatnak meg.

5-ör. Miután a protestans papoknak pénzforrásaik többnyire szűken vannak kimérve, s ezen ideiglenes egyházi előljáróknak háborítlanul kell fontos hivatásuk javára tevékenységben tartatniok, ennél fogva számukra, működésük idejére az álladalmi kincstárból fogom javadalmaikat kieszközölni.

6-or. Az ujonan kinevezendő administratorok műköriükbe azonnal bevezetendők, s annak gyakorlatában minden polgári és katonai hatóság által erélyesen támogatandók. Működésük kezdetével a volt kerületi superintendenseké, kiknek körébe egy administrator kinevezése történik, azonnal végét éri.

7-er. Az ekként hivatalaiktól felmentett superintendensek a politikai viseletök iránt elrendelendő további tárgyalás fenntartása mellett, mint lelkészek, e minőségben megtartják előbbi műköriüket.

8-or. A superintendensek eddigi négy kerületeinek ezélszerűbb felosztása, tekintettel az országnak most fennálló katonai igazgatási felosztására, s az ideiglenes administratorok lakhelyeinek meghatározása, az első és legsürgetősb tanácskozmány tárgya. A superintendensek és administratorok kormány részéről készsleges akaratot találandnak ezen és mind azon

Harmadik végre a protestansok előtt eléggé ismeretes patens 1859. sept. 1-jéről.⁴⁾

javaslataikra nézve, melyek a protestans egyháznak szorosabb csatlakozására az álladalomhoz, s állapota javítására intézvék.

9-er. Ezen elvekhez képest, melyek a kerületi főispánok útján a superintendensekkel, felügyelőkkel és gondnokokkal, kiket illet, közlendők, ezennel a következő administratorokat nevezem ki: a dunántuli megürült ágostai hitv. superintendiára Wohlgemuth Lipót rohonezi lelkészt Vas vármegyében, s az ottani esperesség esperesét.

A bányavárosi kerületre Szeberinyi János helyébe, ki ezennel hivatalától felmentetik, Chalupka János breznó-bányai lelkész, s a zólyomi esperesség alesperesét; végre

A tiszai kerületre Pakh superintendens helyébe, ki ezennel hivatalától felmentetik, Reisz Samu nagyrőcei lelkészt Gömör megyében, s az ottani esperesség volt esperesét.

Ezen férfaktól, kik kinevezetésük iránt azonnal értesítendők, s hivataluk elfoglalására felszólítandók, belátás teljes, a kormány jóakaratu célzatait, valamint egyházi községeik vallási és erkölcsi jólétét buzgón előmozdító kötelességteljesítést várok, mi iránt ők a kerületi parancsnok kezeibe ünnepélyes esküt teendnek.

Az erre nézve teendő rendelkezések iránt utólagos tudósítást várok. Főhadi szállás Pest, febr. 10. 1850. Magyarországi és erdélyi III. hadtest főparancsnoka Haynau t. sz. u.

*) Miután a f. é. april. 9-én kelt legfelsőbb határozvány által az ostromállapot Magyarországhban, a Szerbvajdaságban s Temesi bánságban megszüntettetett, annál fogva az annak alapján báró Haynau tábornagy által az evangélikusok egyházi ügyeire nézve 1850. febr. 10-én kibocsátott rendelet hatályon kívül tétetik; azonban 1854. junius 21-én kelt legfelsőbb határozványhoz képest, az egyházi ügyeknek az 1791-diki 26-ik törvényezikk 4-dik §-sa folytán eszközözendő végleges rendezéséig, a következő határozatok fognak az Orsz. kormánylapbani kihirdetés napjától kezdve, hatályba lépni:

1. §. A presbyteriumok a lelkipásztor meghívására és előülése alatt gyűlnek össze, a nélkül, hogy erre a politikai hatóságchozi jelentés, vagy országfejedelmi biztos jelenléte kívántatnék.

2. §. Összes községi gyülekezetek (helybeli nagy gyülekezetek) csak országfejedelmi biztos jelenlétében tartathatnak. A közvetlenül valamely helytartósági osztály alatt álló városokban a biztos a polgármester által, különben a megyehatóság főnöke által neveztetik ki.

3. §. Az egyházvidéki gyülekezeteket az előülésre hivatott esperes hívja egybe s tartja meg egy országfejedelmi biztos jelenlétében, kit az esperes hivatalos jelentése folytán az illető megyehatóság főnöke nevezend ki.

4. §. A superintendensi gyülekezetek a suprintendens, vagy superintendensi helyettes elnökte alatt egy országfejedelmi biztos jelenlétében

Nagy volt a veszély, mely ezen ny. parancs által az evangélikusoknak békekötések s az 1791-diki

tartandók, kit hivatalos megkeresésre az illető helytartósági osztály főnöke nevezend ki.

5. §. Az országfejedelmi biztosoknak a tárgyalás szabadságának háborítása nélkül, csupán a fölött kell örködniök, hogy a tárgyalás és végzéshez az egyházi ügyekre szorítkozzék, ezek a politikai térre csapongás vagy rendháborítás esetében, ha az előző előrebocsátott intése siker nélkül marad, a gyűlés feloszlatását mondandják ki.

6. §. Oly gyűlésnek, melyhez biztos kívántatik, e nélküli tartása, a fennálló büntető törvények szerint fog fenytetni.

7. §. Az egyházi törvényhatóság, eddigi illetékessége korlátain belül, az esperesi és superintendensi consistoriumok (egyházi tanácsok) által, az illető esperes, superintendens, vagy superintendensi helyettes elnöklete alatt gyakoroltatik.

8. §. A superintendens választása módozatának végleges megállapításáig, a jelenlegi superintendensek vagy helyettesek, s megürülés esetében helyetteseik az eddigi gyakorlat szerint hivatalkodnak.

9. §. A fő- és kerületi felügyelők hivatalos foglalkodásai az ágostai evangélikusoknál épen ugy, mint a gondnokokéi a hely. hitv. evangélikusoknál hatályon kívül maradnak.

10. §. Ha valamely rendes uton meghívott lelkipásztor vagy iskolatanítónak hivatalába vagy szolgálatába iglatása forog fenn, eleve mindenkor az illető superintendens vagy superintendensi helyettes útján az illető helytartósági osztályhoz jelentés teendő.

A helytartósági osztály a lelkipásztorságra vagy tanítói szolgálatra hivatottnak csupán politikai fedhetetlenségét bírálja meg, s a vett jelentés napjától számítva, hat hét alatt köteles kimondani: vajjon a választottnak a lelkészi hivatalba, vagy tanítói szolgálatba bevezetését politikai aggályok ellenzik-e vagy nem? Ha a helytartósági osztály semmi kifogást nem tesz, a választott hivatalába vagy szolgálatába bevezetendő. Ellenkező esetben új választást kell tenni. A helytartósági osztály határozata ellen a cs. kir. vallás- és oktatási ministeriumhoz lehet folyamodni.

11. §. Legfelsőbb határozvány következtében a magyarországi mindkét hitvallású evangélikusok az 1791-iki 26. törvényezikk 4 §-ának utmutatása szerint, egyházi ügyeiknek legfelsőbb végleges elintézése végett még 1854. év folytatában meg fognak hallgattatni.

Albert főherceg lovasság vezére.

¹⁾ Ezen nyiltparancs már a történelemé. Annak éle a nemzeti közszellem paizsán tört meg. Nem is kívánom azt, lapokat foglaló nagy terjedelmében közölni. Mindazáltal azt hiszem, hogy miután a ny. parancs egyes példányait őrző levéltárak minden perczben hozzáférhető rendelkezésre nem állanak, annak legalább főirányát egynémely intézkedés megérintésével ismertetni nem lesz fölösleges.

26-dik törvényczikk által biztosított közjogi állását, egyházi szervezetének százados függetlenségét s ön-

Előre bocsátom, hogy a nyiltparancs azon téves feltevésből indul ki, mintha az 1791. 26. törvényczikk 4. szakaszát foganatosítaná, holott ama törvényben nem új egyházi alkotmány létrehozásáról, hanem — a vallás-szabadság érintése nélkül — oly rend vagy szervezet megállapításáról van szó, mely ugyanazon vallású világi és egyházi férfiak közmegegyezésével legalkalmasnak fog találatni. A nyiltparancsot pedig, mely a meglévőnek felforgatásával új egyházszerkezetet alkot, nem előzte meg oly tény, mely a magyarországi protestans egyház közmegegyezését tanusította volna. Ennek előleges megjegyzésével

1. Abban az egyházi kormány közegei a következők: a) presbyterium; b) helybeli konvent; c) esperességi consistorium; d) esperességi konvent; e) egyházkerületi consistorium; f) egyházkerületi konvent; végre az egyházkerületek összeségére nézve; g) generalis conferentia, és h) zsinat.

2. A fejedelmi főfelügyelési jog közvetlen vagy közvetett. Közvetlen a felség saját elhatározása alá fentartott esetekre nézve; közvetett pedig a magasabb egyházi közigazgatás szempontjából, a mennyiben az annak körében felmerült ügyek felülvizsgálata s utolsó foku elintézésére nézve a Bécsben székelő császári vallás- és közoktatási ministeriumnál egy osztály alakított a két evang. vallásfelekezet hitsorsosaiból.

3. Három fokozatu egyházi törvényszék állítatik fel, hová a házassági ügyek is soroztattak, melyeknek egyébiránt polgári hatásai felett a határozat hozatala jövőben is a világi bíróságokat illeti.

4. Az evang. iskolákra való felvigyázás csak ágostai és helv. hitvallású férfiak által fog gyakoroltatni. Az iskolákra és alapítványokra vonatkozó főfelügyeleti jog azonban oly széles hatáskört foglal, hogy annak a legszigorubb részletig terjedő keretében a prot. iskolaügyi autonomia csaknem teljes tétlenségre van kárthatva; (XI. §-tól XXIV. §-ig) úgy hogy a prot. iskolák egész rendezését, kormányzását, a tankönyvek megválasztását, a prot. egyházalkotmányban gyökerező szellemi függetlenség elnyomásával s az 1791-iki 26. törvényczikk világos sérelmével egyenesen a kormány hatalmába adja.

5. Ugy az ágostai, mint a helvét hitvallásuaknál hat-hat superintendia alakittatik: azonban az eddig érdek és anyagi közösségben századokon át egygyé forrott részek szétszakításával.

6. Mindenik parochiális községnek jogában áll papját, a segédpapokat és az iskolatanítókat szabadon választani. Ezek azonban illető járandóságukba csak akkor vezetendők be, ha ellenök, feljelentésök után 30 napra a kormányzék által kifogás nem tétetik.

7. A superintendensek és egyházkerületi felügyelők (gondnokok) választására fejedelmi megerősítés szükséges.

8. A superintendentiak az állam-pénztárból évenként segedelmi átalányt kapnak, melyből a superintendensek, esperesek s szegény egyházak és népiskolák egyenként hivatali pótlékot nyernek.

kormányzatát fenyegette. De a trón abszolút irányu tanácsosai által alkotott 1859-diki nyiltparancs végrehajtása fényesen meghiusult a szabadságot egyházuk sarkkövéül tekintő protestansok történelmi emlékezetességü erélyén, melynek emeléséhez az alkotmányt és szabadságot vesztett catholikus hazafiak erkölcsi részvéte is járult.

Ezen nyiltparancs 1860. évi május 15-én kelt legmagasb királyi kézirat, a nemzet általános lelkesedésben kitörő öröme, melyben a legloyalisabb bizalom nyilvánult, hatályon kívül is tétetett.

Mind ezt csak a korszakok fonalának fentartása tekintetéből kívánva röviden jelezni, áttérek immár az ismét életbe lépett alkotmányos korszak alkotásaira, melyeknek vallásügyi dologban legelső intézkedése az 1868: 48. és 53-dik t. czikkeben foglaltatik. Az említett 48-dik t. czikk házasságügyi rendelkezése következő:

1868: 48. t. cz.

1. §. „A vegyes házassági válóperek, a menynyiben a házassági kötelék érvényességét és az ideiglenes elvást, vagy a végképi felbontást tár-

9. Oly ügyekben, melyeknek elintézhete végett az összes superintendentiák érdekeinek közvetítése szükséges, generalis conferentia tartandó zsinatot pedig a két hitvallás közül mindegyik tarthat hat évenként, és pedig fejedelmi biztos közbenjötté nélkül.

10. Mind a két hitvallásu evangelikusok egyházi rendtartása, melyre az 1791-iki 26. törvényezikk hivatkozik, véglegesen az egyházi törvényhozás útján fog megalakíttatni.

11. A mind két hitvallásu evangelikusokat illető államjogi helyzet alapja, a mint ez az 1791-ik 26. és 1844-iki 3. t. czikké által kijelöltetett, ezen nyiltparancs által nem érintetik.

Ezen nyiltparancsot ugyanazon évi sept. 2-áról egy ministeri rendelet követte, mely az új egyházszervezet részleteit s ezek végrehajtása módzatait foglalja magában.

Ezekén kívül még számos rendelet jelent meg a prot. tanodák szervezésének s állami felügyeletének módosítása iránt, melyekre az egyházkerületek, hivatkozással az 1791-iki 26. törvényezikkre, mindannyiszor lelkesen válaszoltak s törvényes jogaikat védni meg nem szüntek.

gyazzák, az alperes illetékes bírósága előtt indítandók meg; és miután az alperes felett kimondott ítélet jogerőre emelkedett, a per legfeljebb 30 nap alatt hivatalból átteendő a felperes illetékes bíróságához, mely viszont a felperes felett hoz ítéletet. Mindenik félre nézve egyedül saját illetékes bíróságának, az illető fél saját hitelvei alapján hozott jogerejű ítélete kötelező.“

2. §. „Házassági ügyekben a kötelék érvényességének kérdésében, a római és görög-katholikusokra és görög-keleti hitvallásukra, valamint az erdélyi két evangélikus egyház hiveire nézve, a jelenleg fennálló egyházi törvényszékek az illetékes bírák, a két evang. hitfelekezetű egyház magyarországi hiveire nézve pedig az illető világi törvényszékek.“

3. §. „Ezen törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatási s az igazságügyi ministerek bizatnak meg.“

Ezen törvény a vegyes házasságokról leoldotta azt a bilincset, melynek igazságtalan nyomása alatt eddigelé a vegyes házasságban élő felek szenvedtek.

Ugyanis e törvény létre jötteig minden oly vegyes házasság válópere, mely a cath. és evang. vallású felek között kötött, a cath. szentszék egyházi bírósága elé tartozott, mely abban saját hitelvei szerint ítélte; ezek alapján pedig teljes elvásztás rendszerint nem ítéltetett, sőt a protestansok elvásztása is csak polgári jogkövetkezményeire nézve tekintetett érvényesnek, miután azt elismerni a r. cath. püspökök nem voltak kötelesek. Kivétel alá vétettek azonban oly esetek, akár vegyes, akár pedig tisztán evang. vallású felek közt, ha az elválás okai olyanok voltak, melyek szerint a házasság felek a cath. cánonok értel-

mében teljesen és végkép is elválasztandóknak találattak.

Ezen igaztalan anomálián segített most a fentebbi törvény, melyre úgy a vallás, mint az egyén szabadságát illetőleg is már égető szükség volt. Legkevesebbé sem sérti pedig a r. cath. egyház hitelveit. Mert a vegyes házasságu cath. fél irányában azok sértetlenül fennállanak, s egyedül a protestans felet szabadítja meg azon kötelék alól, mely reá nézve nem dogma és nem szentség, s visszaadja őt azon szabadságnak és függetlenségnek, melyhez az ő szintén sérthetlen vallási elvei szerint határozottan joga van.

És egyrésről a sérthetetlen dogma, másrésről pedig az egyéni szabadság megóvása tekintetéből alig lehetett a vegyes házassági válóperek eseteire nézve bölcsebben intézkedni, mint úgy, hogy a vegyes házások mindegyike saját bírjától és saját hitelvei s egyházi törvényei szerint nyerjen ítéletet.

A 1-ső szakasz értelmében például a protestans vallásu Jenő válni akar cath. vallásu nejtől, Idától. Jenő e végből a szentszék, mint alperes neje illetékes bírósága előtt tartozik a válópert megindítani. A szentszék azután az egyházi törvények értelmében egyedül a cath. vallásu alperes felett hoz ítéletet, melynek azonban jogerőre emelkedése bevárando; mi ha bekövetkezett, a szentszék legfelleg 30 nap alatt átteszi a pert hivatalból a prot. vallásu felperes férj illetékes polgári törvényszékéhez, mely viszont a felperesre nézve hoz az 1786-diki józsefi rendelet értelmében ítéletet. Természetes, hogy a szentszék által hozott, s a végelválásnak netalán helyt nem adó ítélet a felperes férj jogait egyáltalában nem korlátozza, s azon esetben, ha nejtől a polgári bíróságok

által véglegesen elválasztatott, újabb házasságra is léphet.

A 2-dik szakasz, a válni kívánó felek vallásának különbsége szerint, a bíróságok illetékességét határozza meg.

Következik most az 1868-dik évi 53-dik törvénycikk, mely a törvényesen bevett keresztyén válásfelekezetek viszonzosságáról ekkép rendelkezik:

„Addig, míg a válásfelekezetek egyenjogúsága törvény útján általánosan szabályoztatnék, az 1848-dik évi 20-dik t. cz. alapján a keresztyén válásfelekezetek viszonzosságát illetőleg rendeltetik:

1. §. „A törvény által megállapított feltételek és formaságok megtartásával mindenkinek szabadságában áll más hitfelekezet kebelébe s illetőleg más vallásra 1868: 53. t. cz. áttérni.“

2. §. „Áttérni annak szabad, a ki életkora 18-dik évét már betöltötte. Azonban a nők férjhez menetelők után, ha e kort el nem érték volna is, áttérhetnek.“

3. §. „Az áttérni kívánó, bármely egyház tagja legyen, szándékát önmaga által választott két tanu jelenlétében, saját egyházközségének lelkésze előtt nyilatkoztatja ki.“

„S ezen első nyilatkozattételtől számítandó 14 nap eltelte után, és legfőlebb 30 nap eltelte előtt ugyanazon vagy más, szintén általa választott két tanu jelenlétében ismét saját egyházközségének lelkésze előtt jelenti ki, hogy áttérési szándéka mellett továbbra is megmarad.“

4. §. „Az áttérni akaró mind első, mind másodikban tett nyilatkozata felől azon lelkésztől, ki előtt

áttérési szándékát kijelentette, mindkét izben külön-külön bélyegmentes bizonyítványt kér.“

5. §. „Ha a lelkész a kívánt bizonyítványt bármelyik esetben, akármely okból ki nem adná: mindkét izben tett nyilatkozatról külön-külön a jelen volt tanuk adnak bélyegmentes bizonyítványt.“

6. §. „Az így nyert bizonyítványokat az áttérni akaró azon vallásfelekezet lelkészének, melybe át akar térni, bemutatván, ez által az illető egyház teljesen fel van jogosítva őt kebelébe felvenni.“

7. §. „Azon lelkész, kinél az áttért bizonyítványait előmutatá, tehát a kinél az átmenet befejeztett, köteles erről értesíteni azon egyházközség lelkészét, melyhez az áttért előbb tartozott.“

8. §. „Az áttértnek áttérése utáni minden cselekményei azon egyház tanai szerint ítélendők meg, melybe áttért, s az általa elhagyott egyház elvei reá nézve semmiben sem kötelezők.“

1868: 53. t. cz.

9. §. „Különböző keresztyén hitvallásu egyének egybekeléséből származó vegyes házasságoknál a háromszori hirdetés eszközlésére mindkét fél lelkésze felszólítandó.“

„Ha azt valamelyik fél lelkésze megtagadná, két tanunak a felől adott bélyegmentes bizonyítványa mellett, hogy azon lelkész a kihirdetésre felszólított, egyik fél lelkészének hirdetése is elégséges.“

10. §. „Ha a háromszori kihirdetés megtörtént, de valamelyik fél lelkésze vonakodnék kiadni az elbocsátó levelet: a házasulandó felek részéről két tanu nála megjelenvén, kéri az elbocsátó levél kiadását, melynek megtagadása esetében a tanuk egyike azon kérdést intézi a lelkészhez, hogy a szándékolt egybekelés ellen jelentetett-e be akadály vagy nem? — A lelkész által e kérdésre adott vagy megtagadott vá-

laszról a tanuk bélyegmentes bizonyítványt adnak, mely teljesen pótolja az elboesátó levelet.“

„A netalán bejelentett akadály eltitkolásáért a lelkész, a saját egyházi hatósága által reá szabható fenytéken kívül, 500 ftig fokozható birsággal és fél-évig terjedhető fogsággal büntetendő.“

11. §. „Vegyes házasságok bármelyik fél papja előtt érvényesen köthetők.“

12. §. „A vegyes házasságokból származó gyermekek közül a fiak atyjoknak s a leányok anyjoknak vallását követik.“

„A törvénynyel ellenkező bármely szerződés, ténrtvény vagy rendelkezés ezentul is érvénytelen, és semmi esetben se birhat jogerővel.“

13. §. „A gyermekek vallásos nevelését sem a szülők bármelyikének halála, sem a házasságnak törvényszerű felbontása nem változtathatja meg.“

1868; 53. t. cz.

14. §. „Ha a szülék valamelyike más vallásra tér át, mint a melyet előbb követett, a 7-dik évet még be nem töltött gyermekek nemök szerint követik az áttértet.“

15. §. „A házasság előtt született, de az egybekelés által törvényesített gyermekek vallásos nevelés tekintetében a törvényesen született gyermekekkel egyenlő szabály alatt állanak.“

16. §. „Házasságon kívül született s így törvénytelen gyermekek, ha atyjok által elismertetnek, hasonlóul a törvényes gyermekekkel egyenlő szabály alá esnek; ellenkező esetben anyjok vallását követik.“

17. §. „A jelen törvény életbe lépése előtt kötött vegyes házasságokból született vagy születendő gyermekek vallásos nevelésére nézve azon törvény határozata marad érvényben, a mely az ily házasságok kötése idejében hatályban volt.“

18. §. „Lelenczek s általában oly gyermekek, kiknek szülője nem tudatik, annak vallását követik, a ki őket felfogadta. Ha lelenczházba adattak s az intézet valamely vallásfelekezeté, azon felekezet vallásában neveltetnek. Ha ezen §-ban említett esetek egyike sem fordul elő, az ily lelenczek azon vallásban neveltetnek, mely a találás helyén többségben van.“

19. §. „Egyik vallásfelekezetnek tagjai sem kötelezhetők arra, hogy más vallásfelekezetbeliek egyházi szertartásait és ünnepeit megtartsák, vagy hogy ezen napokon bárminemű munkától is tartózkodjanak.“

„Vasárnapokon azonban minden nyilvános és nem elkerülhetlenül szükséges munka felfüggesztendő. Ugyszintén bármely vallásfelekezetnek ünnepén a templom közelében, s egyházi menetek alkalmával azon téreken és utczákon, melyeken az ily menet keresztül vonul, mindaz mellőzendő, a mi az egyházi szertartást zavarhatná.“

1868: 53. t. ez.

20. §. „Bármely bevett vallásfelekezethez tartozó oly hitsorsosok, a kik külön egyházközséget nem képeznek, kötelesek csatlakozni a saját vallásfelekezetekhez tartozó s hozzájuk legközelebb eső oly önálló egyházközséghez, mely a magyar állam területén belül létezik.“

21. §. „A hadseregnél és állami közintézetekben, (p. katonanöveldékben, vakok intézetében, lelenczházakban stb.) ugyszintén a polgári s katonai kórházakban, minden vallásfelekezet tagjai saját egyházuk lelkészei által részesítendőek a vallásos tanításban és minden lelkészi szolgálatban.“

22. §. „Temetőkben a különböző vallásfelekezetek tagjai vegyesen és minden akadály nélkül temetkezhetnek.“

23. §. „Különböző vallásfelekezetek által lakott községben és városban, mely házi pénztárából egyházi czelokra vagy valamely felekezeti iskola javára segélyt szolgáltat ki, e segélyben igazságos arány szerint minden ottan létező vallásfelekezet részesítendő.“

24. §. „Uj egyházgyülekezetek alakítása, s leányegyházaknak anyaegyházakká, vagy viszont ezeknek leányegyházakká átváltoztatása, a vallásfelekezetek kizárólagos jogai közé tartozik.“

Látjuk e törvényczikk bevezetéséből, hogy abban csak a vallásfelekezetek viszonzosságát illető intézkedések foglaltatnak, s a vallásfelekezetek egyenjogúságának törvény útján leendő szabályozása a jövő törvényhozásnak hagyatott fen. Az egész törvényczikk tehát csak egy részét alkotja azon nagy elvi intézkedésnek, mely a teljes egyenjogóság összes követelményeinek érvényesítéséből állana. Azok helyes és a legkisebb részletig kimerítő igazságos érvényesítése társadalmunk, sőt politikai életünk egyik legkényesebb és legfontosabb kérdését képezi, melynek állandóságot biztosító megoldása, a vallásfelekezetek közt fenálló régibb és újabb viszonyoknak, egyes hitfelekezetek történelmi köz- és magánjogi állapotának komoly, részrehajlatlan s mélyen beható tanulmányozásától függ.¹⁾

Annálfogva habár e kérdés megoldásának halasztása a felekezetek közjogi érdekeinek sérelmével van összekötve, kívánatosabb mégis némi időt áldozni

¹⁾ E nagy és igen fontos czél megközelítése tekintetéből meg is bizott egy országos küldöttség, mely az 187 $\frac{2}{3}$ -diki országgyűlés alatt következő s törvényhozási intézkedés tárgyát képező törvényjavaslatot készített:

arra, hogy a felekezetek kölcsönös igényei minden oldalról megismertessenek s azok a lehető általános megnyugvás alapján rendeztethessenek.“

Törvényjavaslat a vallás szabad gyakorlásáról és a vallásfelekezetek egyenjogúságáról.

1. §. Mindenki szabadon vallhat és követhet bármily hitet vagy vallást, s azt az ország törvényeinek korlátai között külsőképen is kifejezheti s gyakorolhatja.

Ennélfogva senkit sem szabad törvényekbe nem ütköző akármely vallási szertartás gyakorlásában akadályozni, avagy hitével nem egyező vallási eszelekmény teljesítésére kényszeríteni.

2. §. A polgári és politikai jogok gyakorlására való képesség a hitvallástól teljesen független.

3. §. Vallási hite vagy egyházi szabályai senkit sem menthetnek fel törvényen alapuló bármely kötelesség teljesítésétől.

I. E g y h á z - a l a k i t á s.

4. §. Az állampolgárok az ország törvényeinek korlátai között s megtartása mellett, a jelen törvényben meghatározott módon és feltételek alatt szabadon egyesülhetnek hitfelekezeteket képező vallásos testületekké, vagyis egyházakká: egyházi szervezetüket önmaguk határozzák meg s minden vallási és egyházi ügyekben önmaguk intézkednek.

A törvényesen alakult hitfelekezetek, vagyis egyházak jogokra és kötelességekre nézve egymás között és az állam irányában egyenlők a jelen törvény értelmében.

Azonban az államnak a római és görög cath. egyházak iránt eddig gyakorolt (és ezen egyházaknak az állammal szoros összeköttetésükben száradokon át kifejlett tényleges viszonyaiból folyó) minden jogai továbbra is fenntartatnak, míg ezen egyházak szintén az önkormányzat alapján szervezkednek, és azon alapítványaik és vagyoni tulajdonaik, melyek jelenleg az 1848. III. t. cz. 6. §-a értelmében az államkormány kezelésé alatt állanak, e célra alkotandó külön törvénnyel saját kezelésük alá adatnak.

Valamint másfelől az eddig törvényesen bevett többi keresztyén vallásfelekezeteknek, névszerint a mindkét hitvallású protestansoknak (evangelikusoknak), unitariusoknak és görög keletieknek eddigi törvényeinkben, közelebbről az 179°/₉₁ XXVI., az 1848. XX, 1869. IX. és 1869. LIII. törv. czikkeken meghatározott egyházi önkormányzatuk, egyenjogúságuk és az államhoz való viszonyuk továbbra is biztosittatik, és egyházi s iskolai ügyekben való önrendelkezési jogaik nem csorbítottatnak, hanem a jelen törvényben az államnak törvényszerint eddig is gyakorlott főfelügyeleti joga egyes ügyekre nézve részletesebben állapittatik meg.

Értelmezzük most már egyenként a fentebbi szakaszok intézkedéseit.

5. §. A véduri jogviszonyon (patronatus), valamint az egyháznagyi látogatáson (canonica visitatio) alapuló szolgálmányok szabályozásáról külön törvény fog intézkedni, addig a jelenleg fennálló gyakorlat érvényben marad.

6. §. Minden hitfelekezet vagyis egyház a vallásos élet gyakorlására alakult s az állam védelme és felügyelete alatt nyilvános társulat.

Ennélfogva:

1. titkos egyházak vagy felekezetek, avagy bármimemü titkos vallási társulatok alakítása és az azokban való részvétel tilos;

2. azon vallás-felekezetek, melyek eddig törvényesen nem ismertettek el (nem tartoznak a bevett vallások közé) tartoznak szervezeti alapszabályaik, erkölcsi tanaikat, isteni tiszteletük leírását, és tisztviselőik s alkalmazottjaik felett gyakorlandó fegyelem szabályzatait a vallásügyi és belügyi miniszterhez felterjeszteni; továbbá általában a hitfelekezetek (tehát a törvényesen bevett vallásfelekezetek is) kötelesek egyházi szervezetükön, vagy erkölcsi tanaikban, vagy isteni tiszteletükben, vagy fegyelmi szabályzataikban koronként tett módosításaikat valamint időnként választott főbb tisztviselőiket bejelenteni;

3. egy hitfelekezetnek sem lehet egyházi feje vagy védura oly egyén, ki nem magyar állampolgár, vagy oly hatóság, mely a magyar állam kötelékén kívül áll.

E rendelet nem vonatkozik a római és görög cath. egyháznak a római pápához való azon viszonyára, mely törvényeink s joggyakorlatunk szerint az állam által eddig is elismertetett.

4. Bármely hitfelekezetnél lelkészül, vagy bárminő egyházi tisztviselőül és előljáróul csak magyar állampolgár alkalmazható.

5. Minden eddig törvényesen be nem vett hitfelekezet köteles valamely egyház községi, s ha a felekezet több egyházközségből áll, egyszersmind valamely felsőbb előljáróságot szervezni, mely őt a polgári hatóság irányában képviseli. — Mindegyik ily előljáróság tagjainak legálább kétharmada világiakból alakítandó.

Ez előljáróságok tagjai személyváltozás esetén is mindig bejelentendők a polgári hatóságnak, és pedig a főbb tisztviselők közvetlenül a vallásügyi és belügyi miniszternek, az egyházközségi tisztviselők pedig a polgári községi hatóságnak.

6. Bármely hitfelekezet vallási- s erkölcsi confessioiban, vagy egyházi határozataiban, avagy tankönyveiben sem szabad semmi oly rendeletnek, határozatnak, és tanítmánynak foglaltatnia, mely a hívőknek a polgári törvényekben rendelt polgári köteleességeik teljesítését tiltaná, vagy a polgári törvényekben tiltott cselekményeket rendelné.

7. Bármely egyházi közgyűlés csak nyilvános lehet s eleve nyilvánosan közhírré teendő.

Az 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. és 8-dik szakaszok az áttérés szabadságára s az a körül megtartandó feltételek és formaságok megállapítására vonatkoznak.

8. Egyházi közgyűléseken csak azon felekezet egyházi, nevelési, jótékonyossági, s általában a vallásos s erkölcsi élet körébe tartozó ügyei tárgyalhatók.

9. A hitfelekezetek kötelesek közgyűléseiken hozott határozataikat és jegyzőkönyveiket a kormánynak vagy az általa kijelölt polgári hatóságnak bemutatni.

10. Az államkormánynak joga és tiszte a vallásfelekezetek vagyosnára, a náluk létező alapítványokra, és vagyonkezelésükre a főfelügyeletet gyakorolni, azaz örködni a felett, hogy az ily vagyon s alapítványok el ne idegeníttessenek, vagy a kezelés rosszasága miatt veszendőbe ne menjenek, és hogy valósággal egyházi, s a törvényben megengedett nevelési czélokra fordíttassanak.

7. §. Mindegyik hitfelekezet szabadon önmaga állapíthatja meg a bármínemű egyházi tisztviselői s egyéb alkalmazottjai felett gyakorlandó fegyelmi eljárását, és fegyelmi szabályait.

Azonban :

1. Maga a hitfelekezet nem alkalmazhat fegyelmi büntetésül sem testi fenytítéket, sem személyes fogságot.

2. Semminemű egyházi tisztviselő, vagy lelkész vagy egyéb alkalmazott ellen sem indítható fegyelmi eljárás azon okból, mivel az a törvényben rendelt valamely polgári kötelességét teljesítette, vagy törvényben tiltott valamely cselekvést nem vitt véghez ; továbbá azon okból sem, mivel az illető közügyekben akár választásnál, akár tanácskozásokban valamely vélemény mellett szavazott, avagy nem szavazott.

8. §. Hitelvekben (dogmákban) egyező, tehát tulajdonképen egyazon hitfelekezethez tartozó állampolgárok is az egyházszervezetet avagy az isteni tiszteletet illetőleg azon hitfelekezet többi tagjaitól eltérvén, külön egyházat alakíthatnak, a jelen törvény határozatai értelmében.

9. §. Az alakuló, vagy még eddig törvényesen be nem vett hitfelekezet avagy különváló egyház a fenttebbi §§-okban kívánt jelentéseket és kimutatásokat a vallásügyi s belügyi ministereknél benyújtván : ha azokban a törvényekkel ellenkező nem foglaltatik, akkor a szervezeti s fegyelmi szabályzatok a kormány jóváhagyásával ellátandók s ezzel az illető hitfelekezet vagy egyház a törvényesen elismert hitfelekezetté, vagyis egyházzá lesz. Ellenkező esetben sem nyilvános, sem magántársulatkép léteznie nem szabad, sem gyülekezetben isteni tiszteletet nem tarthat.

Azonban ha a kormány a jóváhagyást megtagadja, a jelentést benyújtottaknak joguk van egy év alatt kérelmüket az országgyűléshez terjeszteni.

10. §. Egyazon hitfelekezethez, vagy a 8-ik §. értelmében szentegyházhoz tartozó egyének kötelesek valamely hitfelekezetük- vagy egyházuk-beli egyházközséghez annak tagjaikul csatlakozni.

Ezekre nézve már az 1844: 3-dik törvényczikk is rendelkezett, csak hogy nem az említett szakaszok részletezése és szabatoságával.

11. §. A törvény kellékeinek megfelelőleg alakult hitfelekezetek egyházi szükségéik fedezésére vagyont is gyűjthetnek s igénybe vehetik hiveik anyagi hozzájárulását.

Az egyházi adó azonban a hivek részéről vagy képviseleti alapon, vagy az egyes egyházközségek tagjainak többsége által vállalt önkéntes kötelezettségi, s csak mint ilyen hajtható be.

12. §. Különböző vallásfelekezetűek által lakott községben és városban, mely házi pénztárából egyházi célokra segélyt szolgáltat ki, a segélyben igazságos arány szerint minden ottan létező törvényesen elismert vallásfelekezet részesítendő.

13. §. Tömeges áttéréseknél, vagy a 8. §. értelmében új egyház, avagy a jelen törvény értelmében új hitfelekezet keletkezésénél, a régi egyházból kilépő hivek, ha az összes, — legalább 18-ik életévüket betöltött egyházközségi tagok számának legalább egyharmadát képezik: az egyházközségi vagyonban a népesség arányában részesülnek, kivéven a templom-épületet, a paplakot, s azon vagyont, melyről kimutattatik, hogy nem az egyházközség tulajdona (p. o. patronus által használatra adatott), vagy hogy kizárólag a régi egyházban maradt tagok vagyonából s munkájával szereztetett.

Ha azonban az egész egyházközség hagyja el a régi egyházat, akkor a templom és paplak is őt illeti.

Ha továbbá a kilépő egyházközség tagjai nem egy, hanem megszolva több hitfelekezet vagy egyház kebelébe lépnek: akkor ha barátságos egyezségben nem állapodhatnak meg, az osztozás a fenttebbi elvek alapján történik, s az egyh. község tulajdonát képezett templom-épület és paplak is értékesítendő.

14. §. Addig is, míg a házassági jogviszonyokkal együtt az anyakönyvek vezetése is külön törvénnyel rendeztetni fog; az eddig törvényesen be nem vett vallásfelekezetek tagjaira, — valamint az egyik hitfelekezethez sem tartozó egyénekre nézve, az anyakönyvek vezetése iránt az igazság-, bel- és honvédelem-ügyi miniszterek rendeletileg intézkednek.

Isteni tisztelet s ünnepek.

15. §. Mindegyik hitfelekezet avagy egyház hivei isteni tiszteletüket s mindennemű vallási szertartásaikat akár egyénileg, akár gyülekezetben közösen szabadon gyakorolhatják; — szertartásaik s isteni tiszteletük alakját és módját, ugy szintén ünnepnapjaikat önmaguk állapítják meg, illetőleg arra illetékes egyházi hatóságuk határozza meg; — imaházakat vagy templomokat építhetnek s tarthatnak.

Azonban mind a szertartásokat s isteni tiszteletet, mind az ünnepeket illetőleg a következők rendeltetnek:

Jelesül ezekben határozottan kimondatik, hogy egyik hitfelekezetből más hitfelekezetbe átlépni min-

1. Gyülekezetben gyakorlott köz isteni tisztelet csak nyilvános lehet.

2. Sem a szertartásokban, sem általában az isteni tiszteletben nem szabad oly cselekménynek foglaltatni, mely a közerkölesiséget sérti, vagy a polgári törvényeknek akár tiltó, akár parancsoló rendeletébe ütközik.

3. Isteni tiszteleten tartott beszédekben, avagy mondott nyilvános imákban nem szabad már szentesített polgári törvények rendeleteit bírálni, ellenük nyilatkozni, avagy irántuk való engedetlenségre izgatni.

4. A polgári hatóság a közegészség érdekében ideiglenesen eltilthatja az isteni tiszteletre való összegyülekezést, valamint a körmeneteket is, hasonlóul eltilthatja akár közegészségi, akár közbiztonsági tekintetből a körmeneteket, bizonyos utcákon s egyéb nyilvános helyeken.

16. §. A hazában utazó, vagy tartózkodó idegenek is tarthatnak saját hitelveik szerint rendesen isteni tiszteletet, de azt kötelesek a polgári hatóságnak bejelenteni, és a fentebbi §. rendeletei reájuk nézve is érvényesek.

17. §. Senki sem kötelezhető arra, hogy más vallásfelekezetbeliek vallási szertartását vagy ünnepeit megtartsa, vagy hogy ezen napokon bárminemű munkától is tartózkodjék.

Vasárnapokon azonban minden nyilvános és nem elkerülhetlenül szükséges munka felfüggesztendő. Ugy szintén bármely vallásfelekezet ünnepén a templom közvetlen közelében, s egyházi menetek alkalmával azon téreken és utcákon, melyeken az ily menet keresztül vonul, mindaz mellőzendő, a mi az egyházi szertartást zavarhatná.

18. §. Az államnak, vagy a törvényhatóságoknak, avagy a polgári községeknek szolgálatában álló tisztviselők és bárminemű alkalmazottak, ugy szintén a hadsereg tagjai (ideértve a legénységet is), nem rendelhetők ki más hitfelekezet ünnepén s egyházi szertartásán való részvételre.

19. §. Az egyes hitfelekezetek ünnepei csak saját hiveik számára lehetvén rendelve: a polgári hivatalos közszolgálatban a hatóságok azokat nem kötelesek figyelembe venni.

Azonban a vasárnapok, az újév napja, ugy szintén a (Gergely-féle számítás szerint) a karácson, husvét és pünköst ünnepei egyszersmind általános polgári nyugalomnapokul tekintendők, s a polg. községi, törvényhatósági s állami szolgálatban (ugy a közigazgatás, mint az igazságszolgáltatás körében, ezen napokon munkaszünet engedendő, kivéve halasztatlanul sürgős teendők eseteiben.

Szent István napja, mint a magyar királyság alapításának emlék-ünnepe, általános, nemzeti polgári ünnepé nyilvánítottatik.

E g y h á z f e g y e l e m.

20. §. Mindegyik vallásfelekezet saját egyházi szervezete szerint arra jogosított hatósága által gyakorolhatja saját hivei felett az egyház-fegyelmet.

denkinek szabadságában áll, s meghatároztatik az életkor, melyben az áttérés eszközölhető.

Azonban e czélra kizárólag csak saját körében érvényesítendő erkölcsi s vallási eszközöket és egyházi köréből való kizárást alkalmazhat. Testi büntetésnek, vagyoni bírságolásnak, bezárásnak egyházfegyelmi büntetésül alkalmazása tilos.

Sőt még a fentebb megengedett fenytékkal sem szabad senkit sújtani, sem akár csak fenyegetni is a következő két esetben, illetőleg ok miatt t. i.:

1-ször, ha mivel az illető törvényben rendelt, avagy törvényes polgári felsőbbsege által a törvény értelmében parancsolt polgári kötelességét teljesíti;

2-ször, ha mivel az illető közügyekben akár választásnál, akár tanácskozásokban bizonyos vélemény mellett szavazott vagy nem szavazott.

Egyházi rendek s társulatok.

21. §. Az egyes hitfelekezetek körén belül alakuló vallási társulatok, és ugynevezett egyházi szerzetes rendek csak szervezési és alapszabályaiknak, s szabályaik szerint való czéljuknak a vallásügyi és belügyi ministerek által való jóváhagyása után alakulhatnak még akkor is, ha azon társulat vagy szerzet annyiból nem ujjonnan keletkezett, hogy már más országban létezett.

Minden ily társulat vagy szerzet a magán társulatokkal egyenlően áll az államkormány felügyelete alatt.

E §. nem vonatkozik a hazában már törvényesen létező kegyesrendiek, szt. Benedek-rendiek, cisterciták, praemontreik, minoriták, irgalmasok, és szt. Ferencz-rendiek, szerviták, dömések, carmeliták és capucinusok, valamint a hazai gör. keleti egyházakban már eddig törv. értelmében létező szerzetekre.

22. §. A hazában létező, vagy létrejövendő szerzetnek vagy társulatnak csak honpolgárok lehetnek tagjai.

23. §. Egy szerzetnek sem lehet bárminő fokoza ton főnöke, feje vagy védura oly egyén, a ki s oly hatóság, avagy társulat, a mely nem áll minden tekintetben a magyar törvények alatt, s nem Magyarországon székkel. Ily egyén, hatóság, vagy társulat iránt egy szerzetnek vagy hasonló vallási társulatnak tagjai sem lehetnek semmi tekintetben sem engedelmességgel, sem egyéb tartozással lekötelve.

A kormánynak az engedély-adáskor ez iránt bizonyosságot kell szereznie.

E szakasz rendeletei nem vonatkoznak a róm. cath. szerzeteknek a római pápához való viszonyára.

24. §. Egyházi fogadalom, vagy szerzetiek s hasonló társulatok fegyelmi szabályai senkit, s így saját tagjaikat sem akadályozhatják vagy irányozhatják polgári jogaik s kötelességeik szabadon gyakorlásában. E czélból minden ily szerzet vagy társulat fegyelmi szabályai,

Az áttérésnél megtartandó formaságok eléggé részletesek és világosak, úgy, hogy azokat példákkal

valamint az azokon időnként tett változtatások fölterjesztendők a vallásügyi s belügyi ministerekhez.

25. §. Bárminő, tehát szintugy a szerzetrendekben s hasonló társulatokban tett egyházi fogadalmaknak polgárjogi következése nincs, s azok megtartására polgári uton senki sem kötelezhető.

Á t t é r é s.

26. §. Egyik vallásról más vallásra minden 18-dik életévét betöltött egyén szabadon áttérhet, saját lelkészénél vagy egyházközségi hatóságánál két ízben teendő oly bejelentés mellett, minőt az áttérésre nézve az 1868. LIII. t. cz. 3—7. §-a rendel.

Nők férjhez menetelük után, ha 18-ik évüket be nem töltötték is áttérhetnek.

Az áttértnek áttérése utáni minden cselekményei azon egyház tanai, szerint ítélendők meg, melybe áttért, s az elhagyott egyház elvei reá nézve semmiben sem kötelezők.

21. §. Ha a fentebbi 20. §-ban áttérésre jogosított egyén akként kíván hiffelekezete köréből kilépni, hogy a hazában létező egyik hiffelekezet kebelébe sem akar felvétetni: akkor az 1868. LIII. t. cz. 3., 4. és 5. §§-aiban rendelt bejelentések után és nyert bizonyítványokkal saját illetőségű polgári községének hatóságánál jelenti be elhatározását szintén két tanu jelenlétében. Ezzel előbbi egyházából kilépése befejeztetett, azonban köteles még az azon évre reá rótt egyházi tartozásait előbbi egyháznak megfizetni.

Az ily kilépettek a községi hatóságoknál rendesen vezetett külön jegyzékbe veendőek, és a községi hatóság minden egyes esetben tartozik értesíteni azon egyház illető lelkészét vagy előljáróságát, melyből az illető kilépett.

22. §. Ha a 20. §. szerint áttérésre jogosított oly egyén akar valamely egyházba felvétetni, ki előbb a hazában létező egyik hiffelekezethez sem tartozott: akkor az ezen szándékát két önmaga által választott tanu jelenlétében két ízben (legalább 30 legfőlebb 34 nap közbejöttével) jelenti azon egyház illető lelkészénél vagy előljáróságánál, hova felvétetni óhajt, s ezzel felvehető.

Ha az ily belépő a fentebbi 21. §. értelmében valamely községi hatóságnál már be volt jegyezve, akkor belépéséről tartozik a községi hatóságot értesíteni s azon egyház illető tisztviselőjét, hova felvétetett.

G y e r m e k e k n e v e l é s e.

28. §. A gyermekek vallási nevelésére nézve az 1868. LIII. t. cz. 12., 13., 14., 15., 16., 17. és 18. §§-ainak rendeletei kiterjesztetnek bármely vallásu egyénekre.

Azonban ha a házastársaknak egyike a hazában létező egyik egyházhoz sem tartozik, akkor az ő nemebeli gyermekek vallási nevelése

sem szükséges bővebben világosítani. Azonban nem lesz talán felesleges megjegyezni, hogy igen helyesen s ovatosan cselekszik azon lelkész, ki az áttérni akaró bizonyítványait, melyek az illető tanuk által az áttérési szándék két ízben történt kijelentése felől kiállítottak, az anyakönyv okmány-gyűjteményében gondosan megtartja s azokra az áttért neve mellett az anyakönyvben a szám megnevezésével hivatkozik. Ezen okmány-gyűjteménybe teendő azon levél másolata is, melylyel azon egyházközség lelkésze értesített, melyhez az áttérő előbb tartozott.

Nagy figyelmet érdemel azonban a 8-dik § értelmezése, illetőleg alkalmazása a gyakorlati életben, mely szerint kimondatik, hogy az áttértnek áttérése utáni minden cselekményei azon egyház tanai szerint itélendők meg, melybe áttért, s az általa elhagyott egyház elvei reá nézve semmiben sem kötelezők. Ezen elv általánosságban igen szabatosnak s igazságosnak tűnik fel. De vannak esetek, melyek félreértésre vezethetnek. Ily esetek pedig gyakran

felett, — ha pedig egyik házastárs sem tartozik egy egyházhoz sem, akkor mindkét nembeli gyermekek vallási nevelése felett a szülők szabadon határoznak; és ha megegyezni nem tudnának, a fiuk nevelése felett az atya, a leányoké felett az anya határoz.

T e m e t k e z é s e k.

29. §. Azon temetőekben, melyeknek telke községi birtok, bármely vallásuak egyenlően temethetők s illetőleg temetendők.

Azonban minden vallásfelekezet állíthat saját telkén külön temetőt is, azonban a község kötelező szükség esetén községi temetőről gondoskodni.

30. §. Minden vallásfelekezetnek joga van hiveit saját szertartásai szerint eltemetni.

Azonban a polgári hatóság közegészségi és rendészeti tekintetben szabályozhatja a temetéseket.

Egyik egyházhoz sem tartozó, vagy oly egyének temetése iránt, kiket egyházuk eltemetni nem akar, a polgári község tartozik gondoskodni

fordulhatnak elő lelkészeink előtt, tehát példával világositom fel. Jelesül:

Botond és Gizela r. cath. vallásu házastársak. Gizela válni akarván férjétől, hogy e czélját könnyebben érhesse el, evangélikus vallásra tér át, s mint ilyen egy szintén catholikus férfival, Ákossal kíván egybe kelni. Gizela ugy gondolkodik, hogy reá az általa elhagyott cath. egyház azon elve, hogy a catholikus házastársak végleges elválásztására azok kölcsönös engesztelhetlen gyűlölsége canonszerűleg nem elégséges alap, az idézett 8. § szerint nem kötelező, tehát ő Ákossal, férje a cath. Botond ellen lefolytatandó válóper nélkül is egybe kelhet; kéri azért az illető evang. lelkészt, hogy őt, mint már a cath. egyház elveivel teljesen szakított evang. vallást, Ákossal adja össze.

Ákos és Gizela azonban törvényesen össze nem adhatók; mert Gizela, habár evang. vallásuvá lett is, Botonddal még mindig házassági kötelékben áll. Válópert kell tehát Gizelának mindenek előtt kezdenie s bevárnia a legfelsőbb birói ítéletet, mely őt férjétől, a még mindig cath. Botondtól kölcsönös engesztelhetlen gyűlölség alapján, az 1786-diki rendelet értelmében véglegesen s jogérvényesen elválasztja; reá nézve egyáltalában közönyös dolog levén az, vajon a cath. Botondot illetőleg ennek törvényes birósága, a cath. szentszék mikép ítelt.

A következő szakaszok a jegyesek kihirdetése körüli eljárást szabályozzák. Figyelemre méltó azonban a 12. § intézkedése, mely a vegyes házasságból származó gyermekek nem szerinti vallását szabja meg. Minthogy pedig az egyazon család tagjai közt nem szerint követett két különböző vallásnál felmerülhetők surlódások elkerülésének alkalmából, de más

személyes indokból is oly egyességek keletkezhetnek, melyek szerint a még nem is született gyermekek előre elköteleztetnek, mi a házasság alatt később bekövetkezett megbánás folytán a házas felek közt szemrehányást, gyűlölködést s keserü viszályokat okozhat, bölesen gondoskodott a törvény, hogy bármely ellenkező szerződés, téritvény vagy rendelkezés ezentul is érvénytelen legyen, és semmi esetben se birjon jogerővel.

Mint fentebb az 1791: 26-dik t. czikk ismertetésénél említettem, annak 15-dik szakasza a vegyes házasságból született gyermekek vallását oly kétértelműséggel határozta meg, hogy azon esetben, ha az anya cath. vallásu, csak a figyermekek követhessék atyjok vallását. Ezen kétes s egyáltalában nem szabatos kifejezés szolgáltatott azután alkalmat arra, hogy az evang. vallásu völegénytől, mielőtt cath. menyasszonyával egyházilag összeadatott, téritvény (reversalis) vétetett a születendő figyermekeknek cath. vallásban leendő neveltetése iránt. Nem kell bizonyítani, mily erkölesi veszélylyel volt ez összekötve, mi a házastársak örökös viszállkodásában nyilvánult. Most a törvény intézkedett, hogy a téritvény érvénytelenségének kijelentése által ily visszaélések lehetetlenné tétessenek. Sőt az által, hogy a törvény a téritvényeket ezentul is érvényteleneknek nyilvánította, felszabadította egyszersmind ama házaselet, ki a jelen törvény előtt, a viszonyok ellenállhatlan nyomása alatt, téritvény kiadása által egyezkedett gyermekei vallása iránt.

Ezen nevezetes törvényczikk ismertetése után, mely ugyan a viszonzosság igényeinek jogteljességét magában még nem foglalja, szükségesnek tartom az 1868-diki törvényhozás alkotásaiból még ama törvényt is megemliteni, mely Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról szólván, többi intézkedései közt a bevett vallásfelekezetek egymás-közi viszonyairól is rendelkezik.

E törvény az 1868: 43-dik czikkben foglaltatik, melyet ha a magyarországi protestans egyházat illető s önállásuk jellegénél fogva nagyobb politikai fontossággal bíró törvények sorába nem emelek is, ide kell igtatnom e törvényt mégis azon egységnél fogva, mely az 1848-ig elválasztva volt két magyar haza közt törvény értelmében immár létre jött, annál is inkább, mivel az erdélyi helv. hitv. egyházkerület a legközelebbi időben már tényleg a magyarországi reform. egyházkerületek sorába lépett.

Az említett 43-dik törvényczikk ide vonatkozó szakaszai pedig így hangzanak :

14. §. Erdély mindazon törvényei, melyek az erdélyi területen és a korábban ugynevezett magyarországi részekben a bevett vallásfelekezetek, egyházak és egyházi hatóságok vallásgyakorlati s önkormányzati szabadságát, jogegyenlőségét, egymás közötti viszonyait s illetőleg hatáskörét biztosítják, nemcsak sértetlenül fentartatnak, hanem egyszersmind a görög- és örmény-catholikus és a keleti görög szertartásu egyházakra is kiterjesztetnek.

15. §. Az 1844. évi magyarországi 3-dik törvényczikk 2-ik §-ának a vegyes házasságok egybekötésére vonatkozó rendelete, s ugyanezen törvényczikknek 6—10-ig terjedő §-ai az egyik vallásból a másik vallásba való áttérés módozatát illetőleg, az

előbbi 14-ik §-ban említett minden vallásfelekezetre nézve és a kölcsönös viszonzosság értelmében, a törvényhozás végleges intézkedéseig, Erdélyre is kiterjesztetnek.

16. §. A Közép-Szolnok, Kraszna és Zaránd vármegyék s Kővár vidéke területén létező egyházak és iskolák továbbra is eddigi egyházi hatóságaik alá fognak tartozni.

A fentebb közlött országos törvények azok, melyek a magyarországi protestans egyházat, mint illet, állam- és közjogi tekintetben legközelebről illetik.

A történelmi fejlődés s ahhoz való hűség indokából szükségesnek véltem azon törvényeket is ismertetni, melyek a kör viszonyai alakulása folytán már rég elévültek, minél fogva azokat csakis történelmi megjegyzésekkel kísértem.

A maig is fenálló törvények azonban, melyeket az élet gyakorlati esetei legpontosabban jelölnek meg, kell, hogy minden protestans által szóról szóra s gyakorlati alkalmazásukban ismertessenek. Ezek a magyarországi evang. egyház állami viszonyainak közjogi állagát képezik, miért is keletkezésök kor- és évszámai szerint megkülönböztetendők voltak.

Mindazáltal vannak a törvényhozás alkotásai közt oly intézkedések is, melyek a protestans egyház közjogi törvényei közé nem tartoznak ugyan, miután azokban oly természetű rendeletek foglaltnak, melyek az ország minden vallásu egyházát és lakosát közösen illetik: mégis felemlitendők s szóról szóra közlendők azért, mert részint jogok, részint köteleységek tekintetében a prot. egyház és iskoláinak, valamint ezek hivatalos közegeinek eljárását szabályozzák.

Ezek pedig keletkezésök idő- és sorrendjéhez képest a következő második részben foglaltnak.

II. RÉSZ.

1868. XXXVIII. törvénycikk

a népiskolai közoktatás tárgyában.

(Szentelést nyert 1868-ik évi december hó 5-én. Kihirdettetett: a képviselőházban 1868-ik évi december hó 5-én, a főrendek házában 1868-ik évi december hó 6-dikán, megjelent az 1868. orsz. Törvénytár 21. számában decz. 7-én.)

1. Fejezet.

A tanítás kötelezettsége és szabadsága.

1. §. Minden szülő vagy gyám, ideértve azokat is, kiknek házában gyermekek mint mestertanítványok vagy háziszolgák tartatnak, kötelesek gyermekeiket vagy gyámoltjaikat (ha nevelésökről a háznál vagy magán tanintézetben nem gondoskodtak) nyilvános iskolába járattni, életidejük 6-ik évének betöltésétől egész a 12-ik, illetőleg 15-ik év betöltéséig.

1868 : 33. t. cz.

2. §. Azonban a testileg vagy szellemileg gyenge gyermekeket, a tiszti orvos bizonyítására, az iskolai szék (117. §.) rövidebb vagy hosszabb időre fölmentheti az iskolába járás kötelessége alól.

3. §. Ragályos bajban vagy elmebetegségben szenvedők, avagy taníthatlan tompa elméjük kizárandók a nyilvános intézetekből.

4. §. Ha a szülő (gyám vagy gazda) a tankötelezett növendéket az iskolától visszatartja, ebbeli kötelességének teljesítésére komolyan figyelmeztetendő. És ha az e célra szolgálható erkölcsi eszközök felhasználása sikertelennek bizonyulna be s a tankötelezett növendék az iskolától továbbra is visszatartat-

nék: a kötelességét ekként teljesíteni nem akaró szülő (gyám vagy gazda) első ízben 50 krra, második ízben 1 ftra, harmadik ízben 2 ftra, negyedik ízben 4 ftra büntettség az iskolai pénztár javára. Sőt ha még ezen négyszeri büntetés sem térítené a szülőt (gazdát vagy gyámot) kötelességének teljesítésére: akkor az illető iskolai szék erről a felsőbb iskolai hatóságnál jelentést tesz, mely aztán az iskolától visszatartott tanköteles gyermek számára a községi hatóságnál külön gyám rendelését is szorgalmazhatja.

5. §. A mulasztást igazoló esetek a közoktatási minister által kiadandó rendeletben állapítatnak meg.

6. §. A szülőknek és gyámoknak szabadságukban áll gyermekeiket háznál, vagy bármely vallásu magán- és nyilvános intézetekben, ugyszintén más helységben levő tanintézetben neveltetni.

Erről azonban a szülők vagy gyámok a helybeli iskolai széknek bélyegmentes bizonyítványt tartoznak előmutatni; valamint az illető iskolai hatóságok is kötelesek ügyelni, hogy az ily gyermekek legalább is oly oktatásban részesüljenek, minőt a törvény szerint berendezett nyilvános elemi népiskolában nyerhetnének, és a kötelezett évek tartamáig taníttassanak.

7. §. A háznál tanult növendékek kötelesek évenként vizsgát tenni le valamely megfelelő nyilvános tanintézet illető tanítói előtt.

2. Fejezet.

A népoktatási tanintézetek köre és állíthatása.

8. §. Népoktatási tanintézetek: az elemi és felsőbb népiskolák, polgári iskolák és tanítóképezdék.

9. §. A népoktatási tanintézetek vagy nyilvános vagy magániskolák.

10. §. Népoktatási nyilvános tanintézeteket a törvény által megszabott módon állíthatnak és fenntarthatnak a hazában létező hitfelekezetek, társulatok és egyesek, községek és az állam.

3. Fejezet.

A hitfelekezetek által felállított népoktatási tanintézetek.

11. §. A hitfelekezetek mindazon községekben, hol hiveik laknak, saját erejükből tarthatnak fenn és állíthatnak föl nyilvános népoktatási tanintézeteket; az ily tanintézetek felállítására és fenntartására hiveik anyagi hozzájárulását a saját képviselőik által meghatározandó módon és arányban, a mint eddig szokásban volt, ezentul is igénybe vehetik; azon intézetekben a tanítókat és tanárokat maguk választhatják, azoknak fizetését maguk határozhatják meg, a tankönyveket maguk szabhatják meg s a tanítási rendszer és módszer iránt is, tekintetbe véve a 45. §. rendelkezését, intézkedhetnek, a következő feltételek alatt:

1. hogy iskolai épületeik építésére és átalakítására nézve a jelen törvény 27. és 28. szakaszai rendeleteinek eleget tegyenek;

2. hogy e törvény 29. és 34., továbbá a 133. és 141. szakaszait, melyek a fiu- és leánytanulók elkülönzéséről, az egy tanító által tanítandó gyermekek számáról, a tanító képességéről és másnemű foglalkozásáról szólnak, szintén szem előtt tartsák;

3. hogy népiskoláikban a tantárgyak legalább is a következők legyenek:

- a) hit- és erkölcsstan;
- b) olvasás és írás;

c) fejbeli és jegyekkel való számolás, és a hazai mértékek ismerete;

d) nyelvtan;

e) természettan és természetrajz elemei, figyelemmel az életmódra és vidékre, melyhez a gyermekek nagyobb részének szülői tartoznak;

f) hazai földleírás és történet;

g) gyakorlati utmutatások a mezői gazdaság és különösen a kertészet köréből;

h) a polgári jogok és kötelességek rövid ismertetése;

i) ének;

k) testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatra;

4. hogy az iskola táblákkal, a mennyire lehet, földgömbökkel, térképekkel, természetrajzi ábrákkal s általában a legszükségesebb taneszközökkel fel 1868: 38. t. cz. legyen szerelve;

5. hogy az iskolákban a szorgalomidő faluhelyen éven át legalább nyolcz, városban legalább kilencz hónap legyen.

12. §. A hitfelekezetek által fentartott vagy állítandó felsőbb népiskolai és polgári iskolákban a jelen törvény azon szakaszain kívül, a melyek a fiu- és leánytanulók elkülönzéséről (29. és 63. §.) s az egy tanító által tanítható növendékek számáról (34. §.) szólnak, a felső népiskola és polgári iskola tanfolyamai évszámát (61, 68. §.) és tantárgyát (64. 74. §.) szabályozó rendeletek is megtartandók.

13. §. Minden hitfelekezet állíthat fel és tarthat fenn tanítóképezdét is azon feltétel alatt, hogy e képezdek a növendékek gyakorlati kiképezése végett gyakorló iskolával legyenek összekötve, hogy azokban legalább azon tudományok, és legalább azon terjede-

lemben taníttassanak, a melyeknek és a minő terjedelemben tanítása az állami képezdékre nézve ezen törvényben el van rendelve (88. §.), hogy bennök évenként nyilvános vizsgák tartassanak, azok eredménye a közoktatási minster tudomására hozassék, hogy végre az azokban végzett növendékek számára a 102. 103. §§-ban körülírt szigorlatoknak megfelelő vizsgák rendeztessenek.

14. §. Minden hitfelekezeti népoktatási tanintézet az állam főfelügyelete alatt áll. Ennélfogva a kormánynak joga és tiszte:

a) a felekezeti iskolákat is közegei által időnkint meglátogatni;

b) szigoruan örködni, hogy a 11., 12., 13-ik §§-ban foglalt feltételek pontosan teljesíttessenek;

c) meggyőződést szerezni arról, hogy teljesítik-e az illető hitfelekezeti hatóságok azon kötelességet, hogy az iskola vagyonának biztos elhelyezésére és rendeltetése céljára fordítására felügyelnek;

d) a hitfelekezeti iskolákról, az illető hitfelekezeti hatóság útján, statisztikai adatokat szerezni be.

15. §. Ha a 11., 12. és 13. szakaszokban foglalt feltételeket a hitfelekezetek főhatóságai a kormány által fél évenként történt három izbeli megintés után sem teljesítenék: a kormány közös községi iskola felállítását rendelheti el; s a község felhatalmaztatik azon hitfelekezetekre is kivetni a törvényben megállapított iskolai adót, a melyek a fenebb érintett szakaszokban foglalt feltételeket, a mondott háromszori megintés után sem akarják, vagy nem képesek, saját felekezeti iskoláikra nézve teljesíteni.

4. Fejezet.

A magánosok és társulatok által felállított népoktatási tanintézetek.

16. §. Magán-egyének és társulatok is állithatnak fel elemi és felső népiskolákat, polgári iskolákat tanítóképezdéket, ha

a) a magán-egyének az általok nyitni szándékolt tanfolyamra oklevéllel képesítvék, vagy azon téren működésök folytán mind a tankerületi iskolai tanács, mind a kormány tudomása szerint, közelismerést vettek ki;

b) a társulatok a kormánynak eleve bejelentett alapszabályaik szerint kifejezetten e célra is alakultak.

17. §. Ezen intézetek nyilvánosak lesznek, ha az illetők a felállítandó tanintézet szerkezetében és tantervében, melyet a megnyitás előtt legalább egy hónappal a tankerületi iskolai tanács útján a kormánynak bemutatni tartoznak, mindazon kellékeknek eleget tesznek, melyeket ezen törvény a megfelelő községi és állami tanintézetekre nézve megállapít. 1868:38.t. cz.

18. §. Állithatnak azonban magántanintézeteket is, mely esetben ezen szándékukról a kormányt, az intézet szervezetének és tantervének bemutatása mellett, a tankerületi iskolai tanács útján legalább egy hónappal előbb értesíteni tartoznak.

19. §. Minden ily magántanintézet tartozik a tanítandó tárgyakat és azok terjedelmét illetőleg megfelelni azon nyilvános tanintézeteknek, melyeket pótolni akar.

20. §. Az ily magántanintézetekben is évenként nyilvános vizsgák tartandók, melyeknek napja a ke-

rületi tanfelügyelőnek és a helybeli iskolai széknek legalább egy hónappal előre bejelentendő, hogy azon megjelenhessen, s illetőleg magát képviseltethesse.

21. §. A viszonyoknál fogva kiválóan szükséges és kitünő magántanintézeteknek a kormány erkölcsi és anyagi támogatást nyújthat.

22. §. Ellenben, ha ezen tanintézetekben a jelen törvény intézkedései meg nem tartatnának, vagy ha a kormány erkölcsi bajoknak jönne tudomására: a tankerületi iskolai tanács útján a vizsgálatot elrendelheti s annak eredményéhez képest a tanintézetet bezárathatja; sőt rendkívüli esetben az illető tanintézet működését a vizsgálat lefolyta előtt is felfüggesztheti.

5. Fejezet.

1868: 38. t. cz. A községi népoktatási tanintézetek.

23. §. Oly községekben, hol a hitfelekezetek nem tartanak fenn a törvény rendeleteinek megfelelő népiskolát, valamint az ezen törvényben kijelölt egyéb esetekben is, a község köteles a szükséges népoktatási tanintézeteket felállítani.

24. §. Azon iskolák, melyek ekkép a község által állittatnak, közös tanintézetek, a községi lakosok gyermekei részére, hitfelekezeti különbség nélkül.

25. §. Általában nem tekintetnek ezentul felekezeti iskoláknak azon tanintézetek, a melyek községi vagyontól és jövedelmekből a község összes tagjai által, felekezeti különbség nélkül tartatnak fenn.

Azon már fennálló hitfelekezeti iskolákra nézve mindazáltal, a melyek eddigelé a község vagyonából és jövedelméből tartatnak fenn, szabadságában áll az illető községnek, az eddigi gyakorlatot továbbra is fentartani; de ily esetben a segélyezés a különböző

-hitfelekezeti iskolák közt igazságos arányban osztandó meg, s egy hitfelekezet iskolájától sem vonathatik el, míg a többi hitfelekezetek iskolái irányában is meg nem szüntettetik.

26. §. Különféle felekezetü községekben, ha egyes felekezetek képesek is a jelen törvény kívánatainak megfelelő népiskolákat tartani fenn, de azon meggyőződésre jutnak, hogy közérővel virágzóbb állapotban tarthatnak fenn közös iskolát, a melyre az egész községet, sőt az állam segélyét is igénybe vehetik: a külön felekezeti iskolák közös iskolává alakíthatók. Az ekkép egyesített közös iskola teljesen községi iskolává lesz, melyre a jelen törvény mindazon rendeletei kiterjesztetnek, a melyek a községi iskolákról szólnak.

27. §. Az újonnan építendő iskolaépületek egészséges helyen épültek, szárazak s a gyermekek lét- 1868: 38. t. cz. számához mérten (egy teremre 60 gyermeket, s minden gyermekre legalább is 8—12 □ lábnyi helyet számítva) elegendő számú tágas, világos és könnyen szellőztethető tantermekkel legyenek ellátva,

28. §. A népiskolai hatóságok, felekezeti, községi, megyei és kormányközegek egyaránt kötelesek minden hatáskörükhöz tartozó eszközökkel oda hatni, hogy a már fennálló iskolai épületek is, a mennyiben az előbbi szakaszban említett kellékeknek nem felelnek meg, mind a hitfelekezetek, mind a községek által, mihelyt lehetséges, mindenütt az érintett kellékeknek megfelelőleg alakíttassanak át.

29. §. A fiu- és leánygyermekek elkülönözve, s a mennyire lehet, külön termekben oktatandók.

30. §. A község tartozik az iskolát földgömbbel, térképpel, táblákkal, természetrajzi ábrákkal s min-

den szükséges és elegendő számú taneszközökkel felszerelni.

31. §. A szegénységüket kimutató gyermekek könyveket ingyen kapnak az iskolától.

32. §. Köteles a község a szükséges iskolai könyveket és tanszereket évenként előre beszerezni, s a tanulók között, a tanítók által számadás mellett, a szükséghez képest kiosztatni. E könyvek és tanszerek vételára a tandíjjal együtt szedetik be.

33. §. A tanító díjazásáról e törvény értelmében a község gondoskodik.

34. §. Egy tanító 80 növendéknél többet rendszeren nem taníthat.

Rendkívüli esetekben az illető iskolai felsőség adhat reá engedélyt.

35. §. A községi népiskolák terheit első rendben a község viseli, mely e célra minden kebelbeli vagy hozzátartozó polgárra és birtokosra külön adót vethet ki.

Ez adó azonban az állami egyenes adóknak 5%-át nem haladhatja meg.

36. §. Azon községi tagok és birtokosok, kik a jelen törvényben kijelölt kellékeknek megfelelő hitfelekezeti iskolát tartanak fenn, csak annyiban kötelezettek a községi iskola fenntartásához járulni, a mennyiben azon összeg, a melylyel saját hitfelekezeti iskolájok fenntartásához pénzben vagy terményekben járulnak, egyenes adóik öt százalékát nem meríti ki.

37. §. Oly pusztai vagy majorsági birtokok, melyek külön adóközséget képeznek, de a törvényes kellékeknek megfelelő népiskolával nem bírnak, s ilyennek felállítására a 44. §. értelmében sem kötelezhetők, az illető törvényhatóság által egyik szomszéd

községhez csatolandók, s annak iskolaterheit a 35. §. értelmében viselni tartoznak.

38. §. Minden község, mely e törvény értelmében községi iskolát állít fel, köteles fekvő birtokban vagy készpénzben iskolai alapot alkotni, s ezt évről évre lehetőleg szaporítani.

39. §. Ezen iskolai alapvagyon gyarapítása végett mindenütt, a hol a tagosítás és a legelőelkülönítés még ezentul fog megtörténni, azon alkalommal a már fennálló vagy netalán felállítandó községi népiskola számára a felosztandó közös területnek mindenki illetményébe aránylag beszámítandó legalább egy századrésze elkülönítettik.

40. §. A 35-dik §. értelmében kivetett adó és a 39-dik §. szerint alakított iskolai alapvagyon jövedelme csak községi iskola állítására és fenntartására fordítatik.

1868 : 38. t. sz.

41. §. A községi birtokrendezésnél, a közös területből a 39-dik §. rendelete szerint iskolai czélokra elkülönített rész jövedelme, a hol községi iskola jelenleg nem létezik, a törvény kellékeinek megfelelő felekezeti iskola vagy iskolák segélyezésére fordíthatik. Azon esetre, ha ilyen községben utóbb községi iskola állíttatik, e törvény 40-dik §-a irányadó.

42. §. Az iskolaépületek és tanítólak építése és fenntartása is a községet illeti.

43. §. Ha a község kimutatja, hogy szükséges népoktatási tanintézeteinek e törvény szerint felállítására és fenntartására a kellő anyagi erőt nem képes egészen előállítani, illető hatósága útján segélyért az államhoz folyamodhatik. A közoktatási minister a folyamodó községet az állam költségvetéseiben e célra megszavazott összegből segélyezi.

A. Elemi népiskolák.

44. §. Oly községben, a hol a törvény kellékeinek megfelelő tanintézettel biró egyház vagy egyházak hivein kívül más hitfelekezethez tartozó, legalább 30 tanköteles gyermek is van, a kiknek szülői a fenálló felekezeti iskolákat használni nem akarják: köteles a község közös népiskolát állítani. Az ilyen községi iskola költségei mindenekelőtt a község azon közös vagyona jövedelmeiből fedezendő, a melyek iskolai czélokra rendelvek, és pedig oly arányban, a minő arányban áll a községi iskolába járó gyermekek száma a felekezeti iskola vagy iskolák növendékeiéhez. Azon községi lakosok és birtokosok, kik a jelen törvényben kijelölt kellékeknek megfelelő hitfelekezeti népiskolát tartanak fenn, csak annyiban köteleztetnek az ekkép alkotott községi iskola fenntartásához községi adóval járulni, a mennyiben azon összeg, a melylyel saját felekezeti iskolájok fenntartásához pénzben vagy terményekben járulnak, nem meríti ki egyenes adójok öt százalékát.

1868: 3. t. cz.

45. §. Ott pedig, a hol a más hitfelekezetekhez tartozó gyermekek száma a 30-at el nem éri, ezen gyermekek is, a mennyiben szülőik oktatásukról más uton nem gondoskodnának, a létező felekezeti iskolába fognak járni, s szüleik ezen iskola költségeihez ugyanazon módon és arányban fognak járulni, mint azon hitfelekezet tagjai, mely az iskolát fenntartja.

Miért is ilyen helyeken a hitfelekezeti iskolában a hit- és erkölcstan tanítása bizonyos órákra szorítandó, mely idő alatt a más hitfelekezethez tartozó gyermekek saját hitfelekezetök gondoskodása folytán és felügyelete alatt fognak hit- és erkölcstani oktatásban részesítettetni.

46. §. Egymástól legfőlebb fél geographiai mért-föld távolságra levő oly községek, melyek saját erejükből nem képesek törvényszabta elemi népiskolát fenntartani, e czélra egyesülhetnek s közös elemi iskolát állíthatnak, vagy közös népiskolai tanítót tarthatnak.

47. §. A tanyai lakosok gyermekei oktatásáról azon községek kötelesek gondoskodni, melyekhez a tanyák tartoznak ; és pedig :

a) vagy tanyai iskolák állítása által ;

b) vagy oly határookban, hol a tanyáknak egymástóli távolsága miatt tanyai állandó iskolák a czél-nak meg nem felelnének, járó-keelő (ambulans) tanítók alkalmazása által.

48. §. Az elemi népiskolai oktatás két tanfolya-mot foglal magában, ugymint :

1) a 6 évig tartó mindennapi, és

2) a 3 évre terjedő ismétlő iskolai tanítást.

1868: 33. t. cz.

49. §. A mindennapi iskolába tartoznak járni a 6-dik évüket betöltött gyermekek 12-dik évük betöl-téseig. Kivétel csupán azon gyermekekre nézve en-gedtetik, a kik négy évi elemi oktatás után felsőbb tanintézetbe (polgári iskola, közép-iskola) lépnek, s ott legalább két évig tanulnak.

50. §. A 12-dik évet betöltött s általában azon gyermekek, kik a mindennapi iskola egész tanfolya-mát bevégezték, az ismétlő iskolába kötelesek járni.

Ha ugyanazon helységben hitfelekezeti vagy egyéb népiskolák is volnának, melyekben csak hat évi tanfolyam van, azon iskolákból kikerült gyermekek is 15-ik évük betöltéseig kötelesek a községi ismétlő iskolába járni.

51. §. A szegénységüket kimutató gyermekek tandíjt nem fizetnek.

52. §. A tanórák száma a tanulókra nézve he-tenkint : a mindennapi iskolákban legalább 20, leg-

főlebb 25, beleértve a hit- és erkölcs-tant is, de nem értve ide a testgyakorlatot és a mezőgazdasági vagy kertészeti gyakorlatokat.

Az ismétlő iskolában hetenkint télen 5, nyáron 2.

53. §. A mindennapi iskolába járó növendékek 10 éves korukig, a szünidő kivételével, télen-nyáron egyformán tartoznak iskolába járni; a 10 évesnél idősebb gyermekekre nézve azonban a földmiveléssel foglalkozó községekben az iskolai szék megengedheti, hogy a szünidőn kívül még két hónapig a legnagyobb munkaidőben csak vasárnapi iskolába járjanak.

54. §. A szorgalomidő faluhelyen éven át legalább nyolcz, városban legalább kilencz hónap legyen.

55. §. A községi elemi népiskolában köteles tan-
tárgyak:

- 1868: 38. t. cz.
- a) hit- és erkölcstan;
 - b) írás és olvasás;
 - c) fejbeli és jegyekkel való számolás, és a hazai mértékek és pénznemek ismerete;
 - d) nyelvtan;
 - e) beszéd- és értelemgyakorlatok;
 - f) hazai földleírás és történet;
 - g) némi általános földleírás és történet;
 - h) természettan és
 - i) természetrajz elemei
- } különös tekintettel az élet-
} módra és vidékre, melyhez a
} gyermekek nagyobb részének
} szülői tartoznak;
- k) gyakorlati útmutatások a mezői gazdaság és kertészet köréből;
 - l) a polgári főbb jogok és kötelességek tanítása;
 - m) ének;
 - n) testgyakorlat, tekintettel a katonai testgyakorlatokra.

56. §. A tanterv időnkint való meghatározása a közoktatási minster teendője.

57. §. A községi elemi népiskolákban minden hitfelekezet gyermekei járhatván, hiveik hit- és erkölestani oktatásáról az illető hitfelekezetek tartoznak gondoskodni.

E vallásoktatásnak a közös iskolai órákon kívül is szintén nyilvánosan kell tartatni.

58. §. Minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást, a mennyiben ez a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike. Vegyes ajku községben ez okból oly tanító alkalmazandó, ki a községben divatozó nyelveken tanítani képes. Népesebb községekben, a hol többféle nyelvű lakosok tömegesen laknak, a menynyire a község ereje engedi, különböző ajku segéd-tanítók is választatnak.

B. Felsőbb népiskolák.

59. §. Oly falvak és városok községei, melyek kebelökben legalább 5000 lakost számlálnak, kötele- 1868 : 38. t. ez.
sek felsőbb népiskolákat, vagy ha anyagi erejük engedi, polgári iskolákat állítani s tartani fenn.

60. §. Egymástól legfőlebb egy fél mértföldnyi távolságra fekvő helységek együtt is állithatnak fel egy közös felső népiskolát.

61. §. A tanfolyam a felső népiskolában a fiuk számára 3, a leány-gyermekek számára 2 év.

62. §. A felvétetni akaró növendéknek vagy (bélyegmentes) bizonyítványt kell felmutatnia arról, hogy a 6 osztályu népiskolai tanfolyamot nyilvános iskolában törvény szerint elvégezte, vagy pedig felvételi vizsgát kell letennie a felsőbb népiskola alapjául szükséges ismeretekből.

63. §. A tanítási nyelvre és a vallás tanítására, ugyszintén az egy tanító vezérlete alatti gyermekek létszámára nézve, valamint a szünidőket illetőleg, a fennebbi (34, 54, 57, 58) §§-ok érvényesek itt is.

A fiu- és leány-gyermekek ezen iskolákban minden esetben elkülönítve taníttassanak.

64. §.

Tantárgyak.

a) Fiuk számára:

- a) hit- és erkölcstan;
- b) szépirás és rajz;
- c) anyanyelv;
- d) a mely iskolában a tanítási nyelv nem a magyar, ott a magyar nyelv;
- e) számtan és mértan, alkalmazási gyakorlatokkal;
- f) természettan és természetrajz, különös tekintettel a földmivelésre és iparra;
- g) földrajz és történet (általános és hazai);
- h) mezei gazdaságtan alapvonalai;
- i) hazai alkotmánytan;
- k) egyszerű könyvvitel;
- l) testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra;
- m) ének.

b) Leányok számára:

- a) hit és erkölcstan;
- b) szépirás és rajz;
- c) számtan;
- d) anyanyelv;
- e) a mely iskolában a tanítási nyelv nem a magyar, ott a magyar nyelv;
- f) földrajz és történet;
- g) természettan és természetrajz, (különös tekintettel a kertészetre és női foglalkozásra);

h) ének;

i) női kézimunkák.

65. §. Egy felsőbb népiskolában legkevesebb két rendes és egy segédtanító működik.

66. §. Tanórása egy-egy osztálynak hetenkint legalább 18, és legfőlebb 24 óra lehet a hittani órákkal együtt.

Egy tanító hetenkint 30 óránál többet nem köteles tanítani.

C. Polgári iskolák.

67. §. Nagyobb községek, melyeknek anyagi ereje engedi, kötelesek felső népiskola helyett polgári iskolákat állítani és tartani fenn a község lakosai számára, felekezeti különbség nélkül.

68. §. Polgári iskolákban a tanfolyam fiuk számára 6 év, leány-gyermekek számára 4 év.

1868: 38. t. cz.

69. §. Azon növendéknek, a ki polgári iskolába kíván fölvétetni, bizonyítványt kell fölmutatnia arról, hogy a népiskola első négy évi folyamát elvégezte, vagy felvételi vizsgát kell letennie a polgári iskolába léphetésre megkívánt ismeretekből.

70. §. Egy tanító 50 növendéknél többet rendszeren nem taníthat, rendkívüli esetekben az illető iskolai felsőség adhat reá engedélyt.

71. §. A fiu- és leány-növendékek a polgári iskolákban teljesen elkülönítendők.

72. §. A polgári iskolában, a községek anyagi erejéhez és a tanfolyamok számához (79. §.) képest négy—hat, de legalább három rendes és egy segédtanárnak kell lennie.

73. §. A polgári iskola egy-egy osztálya növendékeinek tanórása hetenkint legalább 24, legfelebb 26 óra lehet, beleértve a hit- és erkölcstant is.

74 §. A polgári iskola tantárgyai:

- a) hit- és erkölcstan;
 - b) anyanyelv, irálytan és irodalom;
 - c) a hol a tanitási nyelv nem magyar, ott a magyar nyelv;
 - d) a hol a tanitási nyelv a magyar, ott a harmadik évfolyamon kezdve a német nyelv;
 - e) számvetés, kiterjesztve a polgári politikai számvetésig;
 - f) mértan
 - g) földrajz és
 - h) történelem
 - i) természetrajz
 - k) természettan
 - l) vegytan
- } hazai és egyetemes;
- } tekintettel az iparra, kereskedésre és gazdaságra;
- m) mezői gazdaság vagy ipartan, tekintettel a
- 1868 : 38. t. cz. község és vidéke szükségére;
- n) statistika;
 - o) köz-, magán- és váltójog alapvonalai;
 - p) könyvvitel;
 - q) rajz, a mértannal öszhangzatba véve, és szépírás;
 - r) ének;
 - s) test- és fegyvergyakorlat.

Rendkívüli tantárgyak, a mint a község ereje engedi, és rendkívüli órákban: a latin, francia sat. nyelvek és zene.

75. §. A tanitási nyelvre és a vallás tanítására nézve a polgári iskolákban a jelen törvény 57, 58. szakaszainak szabályai érvényesek.

76. §. A 74. szakaszban elsorolt tantárgyakra nézve, a fiu-gyermekek számára alkotott polgári iskolákban, a tanterv úgy állapítandó meg, hogy a polgári iskola első négy évi folyama alatt, habár ki-

meritőbben, ugyanazon tantárgyak taníttassanak, a melyek a középtanoda (reálgymnasium) négy alsó osztályában taníttatnak, a latin nyelv kivételével. A többi tantárgy a tanfolyam első négy évében legfőlebb megkezdethetik, s főleg a polgári iskola két utolsó évi folyamában adandó elő.

77. §. A polgári iskola tanterve, tekintettel a megelőző két szakasz rendeleteire, időnkint a közoktatási minister által állapíttatik meg.

78. §. A közoktatási minister állapítja meg azt is, hogy a leányok számára alkotott polgári iskolákban a fentebb elsorolt tantárgyak közül melyek hagyassanak el, s minő más tantárgyak vétessenek föl azok helyett.

79. §. Minden község legelőbb is azon kötelességének tartozik eleget tenni, hogy azon népoktatási tanintézeteket létesítse lehető legtökéletesebben, melyeket ezen törvény értelmében felállítani köteles; ha azonban ezen kötelezettségének eleget tett, jogában áll a felsőbb népoktatási tanintézeteket akár egészen felállítani, akár pedig azoknak csak egy vagy két évi folyamát hozni létre.

6. Fejezet.

Az állam által állított népoktatási tanintézetek.

80. §. Azon népoktatási tanintézeteken kívül, melyeket a törvény értelmében a községek kötelesek fentartani, a közoktatási ministernek jogában és tisztében áll, bárhol, ha szükségesnek látja, tisztán államköltségen, a helyi körülmények által igényelt népoktatási tanintézeteket állítani, melyek a 23—78. §§-ban megszabott módon szervezendők, s a tankerületi iskolai tanács és tanfelügyelő hatósága alatt állanak.

7. Fejezet.

A tanítóképezdék.

a) Tanítóképezdék.

81. §. Az állam az ország különböző vidékein 20 tanítóképezdét állít fel.

82. §. A képezdének egy gyakorló iskolával kell összekötni, melyben a növendék-tanítók gyakorlatilag képezthessenek.

83. §. A tanintézethez legalább 2 holdnyi kertnek kell csatoltatni, hogy a növendékek a földművelésben, a gyümölcs- és szőlőtermesztésben gyakorlati oktatást is nyerjenek.

84. §. A tanári személyzet egy igazgató-tanárból, legalább két rendes s egy segéd-tanárból és a gyakorló iskolában működő egy tanítóból áll.

85. §. A rendes tanárok fizetése 1000 frt és 100 frt szállásbér. Ezenfelül az igazgató-tanár az igazgatói teendőikért 200 frt tiszteletdíjat kap.

A segéd-tanár fizetése 450 frt, az iskola épületében lakással, fűtéssel és a köztartás asztalánál szabad étkezés. A gyakorlati iskola tanítójának fizetése lakáson kívül 700 forint.

86. §. A tanítóképezdébe olyan ép testű növendékek vétetnek fel, kik a 15-ik évet már meghaladták, s az anyanyelv, számvetés és földrajz ismeretében s a történelemben legalább annyi jártassággal bírnak, a mennyit a gymnasium, vagy reáliskola 4 első osztályában tanítanak. A belépni kívánó növendék erről vagy nyilvános iskolai (bélyegmentes) bizonyítványát köteles előmutatni, vagy felvételi vizsgának kell magát alávetnie.

87. §. A képezdei tanfolyam 3 év.

88. §. Kötelezett tantárgyak:

- a) hit- és erkölcstan;
 - b) neveléstan;
 - c) oktatási módszertan;
 - d) földrajz
 - e) történet
- } általános és hazai;
- f) anyanyelv;
 - g) magyar nyelv;
 - h) német nyelv;
 - i) természettudományok és azoknak a földművelésre és iparra való alkalmazása;
 - k) gazdaságtan, gazdasági és kertészeti gyakorlatokkal;
 - l) hazai alkotmánytan;
 - m) mennyiségtan és mértan;
 - n) ének és zene (különösen hegedű és zongora); 1868: 33. t. cz.
 - o) szépírás és rajz;
 - p) testgyakorlat tanítása;
 - q) a gyakorló iskolában a tanítás gyakorlása.

89. §. A közoktatási minister által időnkint kiadandó tantervben határoztatik meg, hogy a tantárgyak közül mindegyik osztályban melyik s minő terjedelemben tanittatik.

90. §. E képezdek hitfelekezeti különbség nélkül állami intézetek lévén, a növendékek vallásos oktatása az illető hitfelekezetek tiszte. A hit- és erkölcstan ezen külön tanítóinak tiszteletdíját az állam fizeti.

91. §. A tanítóképezde épületei a tanításhoz és a növendékek élelmezéséhez megkívántató helyiségeket foglalják magukban.

92. §. Mindegyik képezdében köztartás állittatik, melyben mérsékelt díjért minden növendék teljes élelmi ellátást nyer.

A köztartási díjat évenként a képezde igazgató-tanácsa határozza meg.

A köztartáshoz szükséges fát és eseléséget az intézet fizeti.

Egyébiránt a köztartásban való részvétel a tanuló tetszésére hagyatik.

93. §. Mindegyik képezdében több szegény, szorgalmas, jó magaviseletű tanuló helyett a köztartásra az intézet fizeti be a kellő díjat.

Szegény, szorgalmas és jó magaviseletű növendékek közül többen ösztöndíjban is részesíttetnek.

94. §. Az élelmezés és ösztöndíjbeli jótéteményeket az igazgató-tanács osztja ki, a hozzá benyújtott bizonyítványok és a tanári kar ajánlata alapján.

E jótétemények egyenlő jó magaviselet és szorgalom mellett szegény tanítók gyermekeinek adandók s a felekezeti iskolák tanítóinak gyermekeire is kiterjesztetnek.

95. §. Az intézet épületében a rendet az igazgató tartja fenn, és a tisztaságra felügyel.

96. §. Minden képezde egy lehetőleg szakmunkákból álló s a tanulók által is szabadon használható könyvtárral látandó el.

A könyvtár gyarapítására évenként bizonyos összeg fordíttatik.

97. §. Fegyelmi ügyekben s a tanulók személyes viszonyában első fokon a tanári karból álló tanári szék intézkedik.

98. §. A tanári szék fölött az igazgató-tanács áll. Ezt az illető tanfelügyelőnek elnöklete alatt az igazgató-tanár és a közoktatási minister által kinevezett öt tag képezi.

99. §. Az igazgató-tanács a közoktatási minister utasítása szerint vezeti a képezde anyagi és szellemi

ügyeit, felügyel a tanári kar működésére, s ítél a tanári székből hozzá felebbezett ügyekben.

Az igazgató-tanács ítéletei ellen is azonban fontosabb ügyekben a közoktatásügyi ministeriumhoz folyamodhatnak a felek.

100. §. Az igazgató-tanács tagjai az elnökön s az igazgató tanáron kívül összejövetelek alkalmával netaláni utiköltségek megtérítését s napi-dijakat kapnak az intézet pénztárából.

101. §. Évenként egyszer a tankerületi felügyelő és az igazgatótanács tagjainak jelenlétében nyilvános vizsgák tartatnak.

102. §. A tanfolyam bevégezése után egy évre, de legfölebb két év eltelte alatt, a mely időt gyakorlati tanítással töltheti a tanuló, köteles minden növendék a képezdei összes tantárgyakból, írásbeli dolgozatokból és különösen a tanítás gyakorlásából vizsgát állani ki, és csak e feltétel sikeres teljesítése után nyerhet tanítói oklevelet. 1868: 38. t. cz.

103. §. A kik felső népiskolai és polgári iskolai tanítói állomásra akarják magukat képesíteni, azoknak a 102. §-ban megállapított vizsgán kívül a felső népiskola vagy polgári iskola tantárgyaiból és azoknak tanítási módszeréből, a kormány által arra rendelt hatóság előtt, még egy szigorlatot kell kiállaniok.

104. §. A kik a 102. és 103. §§-ban meghatározott vizsgákon kétszer visszavettettek, többé vizsgára nem bocsáttatnak.

105. §. Magán-tanítóképezdéket csak oly egyének állíthatnak, a kik elemi vagy felsőbb népiskolát avagy polgári iskolát tartanak fenn, a melyekben a tanítóknak képezendő egyének gyakorlati kiképzést is nyerhetnek. Az ily magán-képezdek növendékei

azonban valamely nyilvános tanító-képező intézetben kötelesek letenni azon elméleti és gyakorlati vizsgákat, a melyeknek a nyilvános tanítóképező intézetek növendékei e törvény szerint alávetvék.

b) Tanítónő-képezdek.

106. §. Az állam az ország különböző vidékein tanítónőket képező intézeteket is állít fel, a melyekben különösen a felső nép- és polgári iskolákban levő leányosztályok számára tanítónők képeztessenek.

107. §. A tanítónőket képező intézetekben egy bennlakó tanítónő felügyelete alatt a növendékek is mindnyájan bennlagnak és közösen étkeznek.

Az igazgató-tanács csak kivételesen engedheti meg a künlakást.

1868: 33. t. cz. 108. §. Felvétetnek a 14-dtk évöket betöltött oly leányok, kik a felső népiskolai tanfolyamot egészen bevégezték.

Mindenik növendék a felső népiskola tantárgyairól szigorú felvételi vizsgát tartozik kiállani.

109. §. A tanfolyam 3 év.

110. §. A tanítónőket képező intézetben férfi tanárokon kívül, női tanulmányokra kellő számu és képzettségű tanítónők is alkalmazandók.

111. §. A tanítónőket képező intézetek köteles tantárgyai :

- a) hit- és erkölcsstan ;
- b) szépírás és rajz ;
- c) anyanyelv és helyesírásstan ;
- d) magyar nyelv ;
- e) német nyelv ;
- f) földrajz és történet ;
- g) nevelésstan ;
- h) számtan ;

i) természettan és természetrajz (különös tekintettel a kertészetre és a női foglalkozásokra, p. o. a főzésre) ;

k) ének ;

l) gazdaszönység és háztartás szabályai ;

m) női munkák ;

n) a tanítás gyakorlása a gyakorló iskola leányosztályában.

112. §. Egy-egy intézetbe felvehető növendékek számát a kormány határozza meg.

113. §. Tandij nincs. A benlakók szállást, mosást ingyen, élelmet pedig mérsékelt árért nyernek.

Több szegény és kitünő szorgalmu leányért az intézet fizeti meg a köztartási díjat. Ezek számát, az igazgató-tanács felterjesztésére, a közoktatási minis-ter határozza meg.

114. §. Az évi vizsgákon felül az egész tanfo- 1868: 38. t. cz.
lyamot bevégezett növendékek összes tanulmányaikból szigoru vizsgát tartoznak kiállani, s csak ugy nyerhetnek oklevelet.

A ki e vizsgán kétszer visszavettetik, többé nem bocsáttatik vizsgára.

115. §. A növendékek fölött fegyelmi ügyekben a képezdei igazgató tanár és a rendes tanítónők itélnek első fokon, másodfokon az igazgató-tanács.

Egyébiránt a tanítónőképezde a tanítóképezdével ugyanazon hatóság alatt áll.

8. Fejezet.

A népiskolai hatóságok.

116. §. Mindennemű községi népoktatási intézet közvetlenül a község hatósága alatt áll. A község e hatóságát az általa választott iskolai szék által gyakorolja.

117. §. E végből minden községben legalább 9 tagból álló iskolai szék alakittatik, melynek tagjait a kebelbeli lakosok közül, lehetőleg az oktatásügyhöz értő egyénekből, képviselő-testülettel bíró községekben és városokban a képviselő-testület, egyéb községekben a községi lakosok közgyűlése választja. A választott tagokon kívül a helybeli lelkészek és a községi népiskola tanítója, vagy ahol több tanító van, a tanítói testület választott képviselője is tanácskozási és szavazati joggal bíró tagjai az iskolai széknek.

118. §. A községi iskolaszék három évre választatik. Tagjai azonban mindannyiszor újra választathatnak.

119. §. Ha az illető község az iskolai szék megválasztását a három év letelte után két hétnél tovább halogatná, az iskolai szék tagjait a község tagjaiból a tankerületi iskolai tanács nevezi ki.

1868 : 38. t. cz

A kinevezés azonban csak egy évre érvényes; ez idő elmultával csak az esetben újítandó meg, ha a község választási jogával ekkor sem élne két hét alatt.

120. §. Választások érvényességére az iskolai szék tagjai két harmadának, más érvényes határozat hozására általános többségének jelenléte szükséges.

121. §. Az iskolai szék a tanítót a 136. §. szerint választja; hetenkint egy-egy tagja által meglátogatattja a helybeli iskolákat; a tandíjt illetőleg határoz; örködik, hogy a gyermekek rendszeren járjanak az iskolába; a mulasztók gondviselőit megint, s szükség esetében megbüntetésüket szorgalmazza a bíróságnál; szigoruan felügyel a tanításra s az iskolai törvények pontos végrehajtására; felügyel az iskolai alap kezelésére s a községi előjárósággal egyetértőleg gondoskodik annak gyarapításáról; rendelkezik

az iskolai épületek kellő javításáról, az iskoláknak taneszközökkel való ellátásáról; továbbá a tanító és a tanulók szülői s gondviselői között fennforgó panaszokban és minden nevezetesebb fegyelmi kérdésekben első fokú bíróságot képez; az évi vizsgákon jelen van; a gondnoktól számot kér; s eljárásáról évenként, sürgős és fontosabb esetekben gyakrabban is, jelentést tesz a községnek. A község előljárói e jelentéseket a megyei vagy városi tankerületi iskolai tanácshoz minden alkalommal fölterjesztik.

122. §. A községi iskolai szék választ az iskolák száma szerint egy vagy több gondnokot, ki az iskola vagyonát kezeli az iskolai szék utasítása szerint, az épületeket javíttatja, s a hivatalnokok fizetését kiszolgáltatja, s évenként az iskolai szék elé részletes és okmányokkal igazolt számadást terjeszt.

E számadások, miután az iskolai szék által megvizsgáltattak, felülvizsgálat végett a községhez, s onnan a tankerületi iskolai tanácshoz tétetnek át. 1868:38. t. cz.

123. §. Az egész ország vármegyék szerint azoknak megfelelő számú tankerületekre osztatik fel.

A királyi városok közül csupán Budapest együtt képez külön tankerületet.

124. §. A tankerületbeli összes községi népoktatási intézetek ügyeit az oktatásügyi minister által kinevezett tanfelügyelő és az elnöklete alatt álló iskolai tanács kezeli, a hitfelekezeti iskolák felett pedig a tanfelügyelő közbejöttével gyakoroltatik a főfelügyelet.

Egy tanfelügyelő több tankerületben is működhetik, ha területeiken összesen 300-nál több község nincsen.

Ha teendőinek halmozottsága igényli, a kormány másod felügyelőt vagy segédet nevezhet mellé.

125. §. A tankerületi iskola-tanács következőleg alakul:

1. minden vallásfelekezet, melynek a vármegye területén egyházközségei vannak, választ saját kebeléből egy-egy tagot;

2. a tanmegye területén levő összes községi nyilvános tanítók maguk közül négy tagot választanak;

3. a többi tagokat a vármegyei bizottság választja saját kebeléből, ezek száma legalább 14, legfölebb 34;

4. a mely megyében királyi városok vannak, a 3-ik pontban meghatározott tagoknak egy részét ők választják azon arányban, melyben lakosságuk létszáma a vármegye összes lakosságának létszámához van.

126. §. A tankerületi iskolai tanács öt évre választatik. Tagjai azonban az öt év elteltével újra megválaszthatók.

127. §. Budapest, mely e törvény szerint külön tankerületet képez, városrészenként több iskolai községre osztatik, ugyanannyi iskolai székkal.

Ez iskolai székek a városrészek városi választói által 3 évre választatnak. Tagjaik azonban újra választhatók.

Ez iskolai székek teendői ugyanazok, a melyek a 121. §-ban elsorolvák, a tanítók választásán és az iskolai vagyon kezelésére való felügyeleten kívül, a mely teendők Budapesten a városi iskolai tanácsot és a városi képviselőtestületet illetik.

A budapesti (tankerületi) iskolai tanács a képviselő-testület által és ugyanannyi évre választatik, mint a képviselőtestület. Tagjai azonban újra választhatók.

A városi iskolai széknek, hivataluknál fogva, tanácskozási és szavazati joggal bíró tagjai a helybeli lelkészek, felekezeti különbség nélkül, s a községi tanítói testület két képviselője.

128. §. A tankerületi felügyelő:

1. a tankerület területén levő összes, úgy községi, mint felekezeti és magán alsóbb és felsőbb népoktatási tanintézeteket évenként legalább egyszer meglátogatja, s a törvénynek azokban való pontos végrehajtására szigoruan felügyel;

2. a községi és állami tanodákban a közoktatási minister utasítása szerint intézkedik, annak tanügyi rendeleteit a tanügyi kerület területén levő községi magán s társulati iskolákban végrehajtja, s a kormány1868: 38. t. az.ának mind azokról, mind a felekezeti iskolákról évenként részletes jelentést nyújt be:

3. a tankerületi népiskolai tanácsnak és netalán egyéb tanodák (p. o. tanítóképezdek) igazgató-tanácsának elnöke.

129. §. A felügyelők és segédek rendes fizetést huznak.

130. §. Az iskolai tanács:

1. a közssgi iskolai szék által megvizsgált számadásokat felülvizsgálja;

2. a községi iskolát illetőleg a szülőknek a tanítókkal ügyekben és mindennemű népiskolai fegyelmi ügyekben másodfoku bíróság;

3. a községi iskolai széknek a tanító, vagy a tanítónak az iskolai szék elleni panaszában ítélt (innet) egyenesen a közoktatási ministeriumhoz folyamod-

hatnak a felek) s általában ítéletet mond az iskolai széknek eljárása felett:

4. tanácskozik a tanügyi kerület tanügyi viszonyairól, s a mi hiányokon maga nem segíthet, azokról jelentést s illetőleg javaslatot intéz a megyéhez, vagy városi képviselőtestülethez, a mely a közoktatási ministerhez tesz felterjesztést.

131. §. Az iskolai tanács minden negyed évben összeül, s ez alkalomra tagjai utiköltséget és napi dijt huznak.

132. §. Az iskolai tanács, működéséről s a tanterületben a tanügy állásáról évenként jelentést teszen a megyei bizottság vagy városi képviselő-testület elé.

Ez évi jelentés az illető bizottság vagy képviselő-testület által mindenkor felterjesztetik a közoktatási ministerhez.

9. Fejezet.

1868: 38. t. cz.

A tanítókról.

133. §. Tanítói hivatalra ezentul csak oly egyének képesítettek, a kik valamely nyilvános képezdében az egész tanfolyamot bevégezték s a kötelezett vizsgákat letévén, (bélyegmentes) tanítói oklevelet nyertek; vagy ha nem végeztek is nyilvános képezdei tanfolyamot, mind az elméleti, mind a gyakorlati vizsgát nyilvános képezdében sikerrel kiállották.

Azon nem okleveles tanítók, a kik a jelen törvény kihirdetésekor már hivatalban voltak, állomásikon meghagyatnak ugyan, de kötelességök az iskolákat vizsgáló főhatóság előtt tanításbeli jártasságukat és ügyességöket igazolni. A kik ezt igazolni nem tudják, a nyári szünetnapok alatt a legközelebbi képezdében póttanulásra köteleztethetnek.

134. §. Tanítói vizsgát egyes szaktudományokból és azok tanítási módszeréből is lehet tenni. Az ekkép

nyert tanítói oklevél azonban csak azon tantárgyak tanítására képesít, a melyek abban ki vannak jelölve.

135. §. Polgári iskolákba kivételesen oly szakférfiak is meghivathatnak szaktanítóknak, a kik tanítói oklevéllel nem bírnak ugyan, de egyes tudományok több évi folytonos mivélése által, az irodalom terén, magukat kitüntették.

136. §. Tanítókat a tankerületi iskolai tanács küldöttének elnöktele és vezetése alatt a községi iskolai szék választ szavazás által.

A választás eredménye az illető iskolatanácsnak jóváhagyás végett bejelentendő.

137. §. Segédtanítóknak nemesak okleveles tanítók, hanem képezdei tanfolyamot végzett ifjak is meghivathatnak. A meghívás joga szintén az iskolai széknek illeti.

Ha a község a szükségessé vált segédtanítói hivatalat betölteni elmulasztaná, vagy e hivatal betöltését halogatná: a tankerületi iskolai főfelügyelő nevezhet ki segédtanítót, kinevezéséről a megyei iskolatanácsnak jelentést tevén. 1868: 38. t. cz.

138. §. A tanítók élethosszig választatnak, és hivatalukból csupán súlyos hanyagság, erkölcsi kihágás, vagy polgári büntény miatt mozdíthatók el, a tankerületi iskolatanács ítélete folytán.

Ily ítéletek azonban megerősítés végett a közoktatási minster elé terjesztendők.

139. §. A megürült tanítói állomások legfőlebb fél év alatt betöltendők.

Ezen idő alatt az iskolában segéd-tanító alkalmazandó.

140. §. A tanító halála esetén özvegye és árvái a halálozás napjától számítandó fél évig az egész fizetést és lakást élvezik.

141. §. A tanító országos, vármegyei, városi, községi és egyházi képviselő, valamint esküdtszéki tag is lehet ugyan, de semminemű hivatalt a tanítóság mellett nem viselhet.

Olyan teendőket azonban, melyek helyben és a tanórákon kívül véghezvihetők, az iskolai felsőség előleges engedelmével elvállalhat.

A felekezeti iskola-tanítók az isteni tiszteleten és temetéseken segédkezhetnek.

142. §. A tanító fizetését a helyi viszonyok szerint az iskolai szék állapítja meg a tankerületi iskola-tanács jóváhagyásával.

Azonban tisztos lakáson és legalább egy negyed holdnyi kerten kívül is, a fizetés nem lehet kevesebb, mint:

1868: 38. t. ez.

- a) az elemi népiskolai rendes tanítóé 300 frt o. ért.;
- b) elemi népiskolai segéd-tanítói 200 frt o. é.;
- c) felső népiskolai rendes tanítóé 550 frt o. é.;
- d) felső népiskolai segéd-tanítóé 250 frt o. é.;
- e) polgári iskolai tanítóé nagyobb városokban 800 frt o. é., kisebb helyeken 700 frt o. é.;
- f) polgári iskolai segéd-tanítóé nagyobb városokban 400 frt o. é., kisebb helyeken 350 frt o. é.

143. §. Ott, a hol eddig szokásban volt, vagy a hol a helyi viszonyokhoz mérve czélszerűnek mutatkozik, ama fizetések aránylagos része terményekben, ezek árának 10 évi átlagát számítva állapittatik meg, mely terményeket az illető községek előljárai szedik be és szolgáltatják ki.

E termények mennyisége egyszer meghatározatván, alább nem szállíthatatik.

144. §. A hol a tanítók jelenleg a 142. §-ban kitett összegeknél nagyobb fizetést huznak: ott annak élvezetében ezentul is meghagyandók.

145. §. A rendes tanítók évi fizetésének 2 százalékát a község évenként visszatartja a segélyezési pénztár számára, s azt a megyei iskola-tanácsnak beszolgáltatja.

Az ekkép minden tankerületben begyűlt pénzt összevitve az oktatásügyi minister kezeli, róla évenként lehetőleg részletes nyílt számadást tévén közzé.

E pénztárból az öregség vagy betegség miatt végleg munkaképtelenné vált s így állomásaikon nem maradható tanítók, a munkaképtelenné vált tanítónők, valamint az elhalt tanítók özvegyei (mig férjhez nem mennek) s árvái (16 éves korukig) segélyeztetnek, különös tekintettel a segélyezendő tanító vagy özvegye számosabb tagokból álló s szükségben szenvedő családjára.

146. §. Elhalt tanítók szegény árváinak neveltetésére az állam pénztárából is adatik segély, és 1868: 38. t. cz. pedig oly módon:

1. hogy az évenként megszavazott összeg legalább 100 gyermek között osztatik fel;

2. a gyermekek bármely helyen és bármi nőtanintézetben tanulhatnak;

3. csak 16 éves korukig huzzák az árvák az állami segélyt.

147. §. A községi nép- és polgári iskolai tanítók kötelesek minden tankerületben tanítói testületté alakulni.

A tankerületi tanítói testület annyi körre oszlik fel, a hány járása van a megyének.

A járási körök, a községek segélyezésével, kötelesek évenként kétszer, az egész testület pedig évenként egyszer tanítói értekezletre egybegyűlni.

A tanítói értekezletek szabályozására a közoktatási minister rendeletet boesát ki.

148. §. E törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi minister bizatik meg, ki a közoktatás ügyéről évenként jelentést tesz az országgyűlésnek.

Ezen czikk 2-dik és 3-dik fejezetében a népoktatási tanintézetek körét és állithatásuk feltételeit szabja meg. Megengedi, hogy a hazában létező hitfelekezetek különbség nélkül állithassanak népoktatási tanintézeteket, melyek vagy nyilvánosak vagy magániskolák. Kimondja továbbá, hogy minden ilyen tanintézet az állam felügyelete alatt áll, s feljogosítja az állam kormányát, hogy közegei által szigoruan örködjék, vajon az ezen törvényben foglalt feltételek és szabályok pontosan megtartatnak-e? mi végből rendeli, hogy az illető hivatalos közegek (tanfelügyelők) a hitfelekezeti iskolákról, mindazáltal egyházi hatóságok útján, statistikai adatokat szerezzenek be.

Ezen intézkedés, a mennyiben a hitfelekezeteknek iskoláik körüli kormányzati autonóm jogait fentartja, kifolyása az 1791: 26-dik törvényczikk szellemének, mely az autonóm jogok biztosítása mellett az állam felügyeleti jogát is fentartja. Különös figyelmet érdemel azonban a 14. §. d) pontja, mely a statistikai adatokat a hitfelekezetek egyházi hatóságai útján rendeli beszereztetni.

Ezen pont rendeletének értelmezése ugyanis sok félreértésre adott már alkalmat a kormány és a prot. egyházi hatóságok közt. A statisztikai adatok beszerzése és felterjesztésével megbizott kir. tanfelügyelők közül némelyek csak rövid uton közvetlenül keresték meg az illető lelkészeket ily adatok közlése s kiszolgáltatása iránt. A lelkészek azonban egyházkerületük rendszabálya szerint egyházi fenhatóságuk engedélye

s utasítása nélkül a közvetlen kiszolgáltatást legtöbbszörire megtagadták, mi ismét alkalmat adott arra, hogy a kormány az egyházkerületeket ellenkező eljárás elrendelésére utasítsa.

Kétségtelen, hogy az ily formaságok késleltetik az intézkedésnek gyakran kívánatos gyorsaságát. De másfelől az sem szenved kétséget, hogy a protestans egyház szervezetének lényege, mely az egyházkerület önkormányzati függetlenségéből áll, elengedhetlenül megkívánja, hogy az egyházkerület mint fenhatósági testület alsóbb közegei a világi kormánnyal közvetlenül ne érintkezhessenek. Mert noha a közvetlen érintkezés néha csak oly tárgyakra nézve történék meg, melyek elvi jelentőséggel s nagy fontossággal egyáltalában nem bírnak, mindazáltal, miután a tárgyak minőségének egyes lelkészek általi megbirálásában gyakran fogalmi tévedés történhetik, mi talán következmény nélkül nem maradna: czélszerűbbnek s biztosabbnak látszik akkép intézkedni, hogy a kormányközegek oly kívánatairól, melyek valamely egyházat illetnek, az egyházi felsőbb hatóság, vagy legalább annak kormányzója eleve értesíttessék. Irányadó egyéb-iránt e részben az egyházkerületek határozata, mely kisebb nagyobb mértékben a fentebbi nézettől talán különböző is lehet.

Az 5-dik fejezet 26-dik §-a szerint lehetővé tétetik, hogy egyes felekezetek népiskoláikat azon esetben, ha azok virágzóbb állapotára a közérő igénybe vétele kilátást nyújt, közösökké vagyis községiékké alakíthatják. Ez esetben az államsegély is igénybe vehető; de jól megfontolandó, hogy az átalakítás meghozza-e az iskola azon virágzását, mely az előbbi hitfelekezeti népiskola protestans jellegének elvesztését közoktatási szempontból kárpótolja?...

A 36-dik szakasz azon arányt határozza meg, melylyel a hitfelekezeti iskolát fentartó községi tagok és birtokosok a községi iskola fentartásához járulni kötelesek. Hasonló intézkedés foglaltatik, az elemi népiskolákra vonatkozva, a 44-dik §-bau is.

Magasabb elvet tanusít a következő 45-dik szakasz, mely a közoktatás és népmiveltség kiváló figyelmet érdemlő érdekében meghagyja, hogy a hol felekezeti iskola létezik, s a más hitfelekezetekhez tartozó gyermekek száma a 30-at el nem éri, ezen gyermekek is, a mennyiben szüleiük oktatásukról más uton nem gondoskodhatnának, szintén a felekezeti iskolába fognak járni; gondoskodván a törvény arról is, hogy minden felekezeti gyermek saját vallása szerinti hit- és erkölcsstan tanításában részesíttessék.

Megemlítendő még a jelen törvénynek a népiszkolai hatóságokra vonatkozó rendelete. Kimondatik ebben, hogy a tankerületbeli összes községi népoktatási intézetek ügyeit a kir. tanfelügyelő és az elnöke alatt álló iskolai tanács kezeli, a hitfelekezeti iskolák felett pedig az államkormány főfelügyelete (mely az 1791: 26. t. czikk által már fenahagyatott) a tanfelügyelő közbenjöttével gyakoroltatik.

Gondoskodott továbbá a törvény, hogy miután a községi iskolák minden hitfelekezet által különbség nélkül használtathatnak, a tankerületi iskolatanács tagjai közé minden vallásfelekezet, melynek a vármegye területén egyházközségei vannak, egy-egy tagot válaszson kebeléből, hogy így a különböző hitfelekezetek érdekei is lehetőleg képviselve legyenek.

1868: 40-dik törvénycikk.)

A VÉDERŐRŐL.

1. §. Általános és személyes védkötelezettség.

A védelmi kötelezettség általános és minden védképes állampolgár által személyesen teljesítendő.

2. §. A fegyveres erő alkatrészei.

A fegyveres erőt képezik: a hadsereg, hadi tengerészet, honvédség és népfelkelés.

3. §. A hadkötelezettség kezdete (a népfelkelés kivételével). 1868: 40. t. cz.

A hadseregbe, hadi tengerészetbe vagy a honvédségbe lépés kötelezettsége (2. §.) kezdődik azon naptári év január hava 1-től, a mélyben a hadköteles élte 2-dik évét betölti.

4. §. A szolgálati kötelezettség tartama (a népfelkelés kivételével).

A szolgálati kötelezettség tart:

a hadseregnél és a hadi tengerészetnél:

a) 3 évig a sorhad állományában, és

b) 7 évig a tartalékban;

a honvédségnél:

¹⁾ Ezen törvénycikkekből csak azon szakaszok közöltetnek, melyeknek szabályai az evang. vallást követő tanuló ifjak és lelkészekre nézve is szükséges tudni valókat foglalnak magokban.

a) két évig azoknál, a kik szolgálatkötelezettségüknek a hadseregben eleget téve, áthelyeztetnek a honvédségbe, és

b) tizenkét évig a honvédek közé közvetlenül sorozott védkötelesekre nézve. (32. §.)

A kik szolgálatkötelezettségüket a hadi tengerészethél teljesítették, honvédségi szolgálatra nem kötelezvék.

A szolgálati idő a rendes állítási időszak alatt (31. §.) minden besorozott hadkötelesekre nézve az állítási év october hava 1-től, az ezen időszakon kívül besorozottakra nézve pedig a besorozás napjától kezdődik.

17. §. Ideiglenes mentesség a hadsereg, hadi tengerészet vagy honvédségbeli szolgálat alól.

1868 : 40. t. cz.

A hadseregbe, hadi tengerészetbe vagy a honvédségbe való belépés kötelezettsége alól ideiglen mentesek :

1. A keresetképtelen apának vagy özvegy anyának egyetlen fia, vagy ennek nem létében egyetlen veje ;

2. az apa halála után a keresetképtelen nagyapának vagy özvegy nagyanyának egyetlen unokája, ha azoknak fiuk nincsen ;

3. teljes árvaságra jutott testvéreknek egy bátyja.

Azonban csak vérszerinti egyetlen fiúnak, unokának vagy bátyának, és illetőleg egyetlen vőnek lehet felmentetésre igénye, s csak azon esetben, ha felmentetésétől szülőinek, öreg szülőinek, vagy testvéreinek eltartása függ, s ő e kötelezettséget teljesíti is ; törvénytelen fiu-gyermeknek hasonlóan igénye

van a felmentetésre, ha ettől függ anyja eltartása, s ha ő e kötelességet teljesíti is.

Egyetlen fi-unoka vagy bátyával egyenlő igényűeknek tekintetnek ugyanazon feltételek alatt azok is, a kiknek egyetlen vagy több fivéreik:

a) a sorhadi vagy tartalékbeli szolgálatkötelettség alatt állanak;

b) 18 évesnél ifjabbak;

c) szellemi vagy testi fogyatkozások miatt bármi keresetre képtelenek.

A ki ezen alapokon ideiglen felmentetett, de felmentési czime időközben megszűnt, vagy a ki annak feltételeit nem teljesíti, korosztályához képest a hadseregbe, hadi tengerészetbe, vagy honvédségbe való belépés kötelezettsége alá esik.

Az ideiglenes felmentés tárgyában a sorozó bizottság határoz (32. §.), melynek határozatai ellen a 1868: 40. t. cz. honvédelmi ministeriumhoz lehet felebb folyamodni.

Az ujonczállítási bizottságnak a honvédelmi minister által helybenhagyott határozata ellen felebb folyamodni nem lehet.

21. §. Önkéntesek egy évi szolgálattal; a)
a hadseregben.

Belföldiek, kik a képzettség oly fokán állanak, mely valamely főgymnasiunban, valamely főreáltanodában, avagy ezekkel egyen- vagy más magasabb rendű tanintézetben végzett tanulmányoknak megfelelő, s erre nézve magukat jogérvényes bizonyítványokkal igazolni képesek, ha a hadseregbe önként belépnek s szolgálatuk ideje alatt maguk költségén ruházkodnak, magukat fölszerelik és élelmezik (lovasságnál a lovat is megszerzik és a ló tartásáról gondoskodnak), béke idején, belépésöktől számitandó egy

évi tényleges szolgálat után, mint tartalékosok, szabadságra bocsáttatnak. Az ilyenek, ha tanulmányaikat folytatják, a katonai állomás helyét, s 25 éves korukig az egy évi önkéntes szolgálat évét is maguk választhatják, s ha önköltségükön magánszállást tartanak, laktanyai lakásra nem szoríthatók.

Mely tanintézetek tekintessenek e kedvezményekre nézve a főgymnasiumokkal vagy főreáltanodákkal egyenrendűeknek, a két ministerium által, a közös hadügyministerium hozzájárultával fog megállapítani.

Hasonlag a fenérintett tanintézetek oly szegényebb sorsu tanulói is, a kik a rendes és nyilvános tanulók sorába tartoznak, erkölesi jó magaviseletűek, a főtantárgyakból kitűnő osztályzatot nyertek, az illető ministerium javaslatára, a közös hadügyminister beleegyezésével, mint egy évi önkéntesek léphetnek hadi szolgálatba, melynek tartama alatt ruházati, felszerelési és élelmezési költségeik a közös hadügyi költségvetésből fedeztetnek.

1868 : 40. t. cz.

Ha ezen önkéntesek egy évi szolgálatukat betöltötték s a tartalék- és honvédtisztek részére szabályozott vizsgát jó sikerrel letették, mint tisztjelöltek a szükséghez képest sorrendben tartaléktisztekké neveztetnek ki.

Ezen tiszttek további védkötelezettségük ideje alatt még három, mindannyiszor legtovább négyheti tartamu fegyvergyakorlatra berendelendők.

Mozgósítás esetében az ily tiszttek kilencz éven belől a mutatkozó szükséghez és a hadügyér elhatározásához képest vagy a hadseregnél vagy a honvédségnél, kilencz éven tul pedig törvényes rendeltetésükhöz képest a honvédségnél alkalmazandók.

22. §. b) A hadi tengerészetnél.

Azon tengerészek, a kik általános műveltségükre úgy, mint szintén belföldi tengerészeti tanintézetekben jó sikerrel végzett tanulmányaikra nézve is magukat bizonyítványokkal igazolják, a hadi tengerészetbe egy évi önkéntes szolgálatra belefogadtatnak, a nélkül, hogy ruházati és élelmezési költségeiket sajátjukból kellene fedezniök: és jó sikerrel letett vizsga után, a szükséghez képest tengerészeti tartaléktiszteknek neveztetnek ki.

Ezen tartaléktisztek háboru esetében bárminemű tengerészeti szolgálatra kötelezvék.

23. §. c) Orvosok és állatorvosok.

Az orvosok és orvostanulók egy évi önkéntes szolgálatukat katonai kórházakban, az állatorvosok s 1868 : 40. t. cz. állatorvostanulók pedig mint állatgyógyászyakornokok valamely szekeresz-században is teljesithetik, ha erre való képzettségüket igazolják.

Háboru esetében szolgálatkötelezettségükhöz és a szükséghez képest a sorhadban (hadi tengerészetben), a honvédségben és táborig vagy állandó kórházakban is alkalmaztatnak.

24. §. d) Gyógyszerészek.

Gyógyszerészek az egy évi önkéntes szolgálatot katonai gyógyszertárakban teljesithetik, és háboruban hasonló módon alkalmaztatnak, mint a védköteles orvosok. (23. §.)

25. §. Papjelöltek.

Minden törvényesen bevett egyház és vallásfelekezet papjelöltjei és növendékei, ha a hadseregbe

(hadi tengerészethe) vagy a honvédség közé besoroztattak, hittudományi tanulmányaik folytathatása végett szabadságra bocsáttatnak.

Pappá szenteltetésük, illetőleg lelkeszsze vagy segédlelkészsze lett alkalmaztatásuk vagy kinevezetésük után az illetők a hadsereg lelkeszeti lajstromába iktattatnak, és háboru esetében védkötelezettségükhöz képest vagy a hadseregnél (hadi tengerészetnél), vagy a honvédségnél, mint szintén tábori vagy állandó kórházaknál is, mint lelkészek alkalmazhatók.

Ha azonban az ily papjelöltek vagy papnövendékek hittudományi tanulmányaikkal felhagynak, vagy papi hivatásukról lemondanak, hadi szolgálatra szólítandók.

26. §. Nyilvános szolgálatban álló tisztviselők, tanárok és tanítók.

1868 : 40. t. ez.

A hadsereg (hadi tengerészet) és honvédség kötelékében álló államtisztviselők, a Felséges Uralkodó-ház magán-, családi- és ős alapjain alkalmazott hivatalnokok, a közalapok hivatalnokai, az országos és kerületi képviselőknek, a megyei és városi törvényhatóságoknak és politikai közigazgatással megbízott községeknek tisztviselői (a mennyiben ezen állomásokra a jogi és államtani tanulmányok bevégzésének igazolása megkívántatik), továbbá a köztanintézetek tanárai és tanítói, a népiskolák tanítóit is ideértve, háboru esetében a közigazgatási szolgálat és tanítás folytatására nélkülözhetlen számban, az illető szakminister ajánlatára, Ő Felsége a Király engedelmével, alkalmazásukban meghagyatnak. Hasonló kedvezményben részesítettnek a postai, távirdai s vasuti szolgálatban álló egyének is, a mennyiben az üzlet folytatására nélkülözhetetlenek.

27. §. Tanszéki jelöltek és népiskolai tanítók.

A népiskolai tanítójelöltek s a népiskolai tanítók, továbbá azok, kik örökség utján jutottak valamely mezőgazdaság birtokába, ha rendes birtokukon laknak, abban maguk gazdálkodnak s az ily birtok földjövödelme egy öttagu család önálló eltartására elégséges, de viszont ezen mérv négyszeres mennyiségét meg nem haladja, a hadseregbe (hadi tengerészet) vagy honvédségbe történt besoroztatásuk után a népoktatási és illetőleg a gazdaság kezelését legkevesebbé akadályozó időszakban nyolez hét alatt katonailag kiképzendők, azután szabadságolandók és béke idején ezenfelül csak az időszaki fegyvergyakorlatokban való részvételre szorítandók.

31. §. A rendes állítás időszaka.

1888:40. t. cz.

Rendes állítás utján a sorozás a hadseregbe (hadi tengerészetbe) és honvédségbe minden évben a január 15. és martius 15. közti időszakban történik meg; a tettleges szolgálat ideje ugyanazon évi október 1-én kezdődik. (4. §.)

32. §. Eljárás az állításnál: a) a hadsereg és hadi tengerészet részére.

Az állítás az ujonczozási járáshoz tartozó védkötelesek közül, korosztályi sorrend és minden korosztályban sorsolási számrend szerint, vegyes bizottságok által fogantatosittatik.

Egy és ugyanazon évi január 1-seje és decz. 31-dike közt született valamennyi ifju egy korosztály^t képez, és a születési év szerint neveztetik meg.

A sorozásra három korosztály hivatik fel.

A hadsereg és tengerészet csapataihoz, lehető tekintetbe véve a besorozottak kívánságait, az oda legalkalmasabb egyéniségek osztatnak be; a hadseregbe besorozottak, az egészségi csapatok egyedüli kivételével, kizárólag magyar csapatokba osztatván.

b) A honvédség és póttartalék részére.

A hadsereg és hadi tengerészet jutalékának, ugyszintén ezek póttartalékának teljes kiállításá után az előállított három korosztálybeli hadszolgálatra alkalmasak fölöslege ujoneozási járásonkint a honvédségbe osztandó.

A póttartalékba osztott egyének képesültségükhöz képest a hadsereg különféle testületei részére az összeirási lajstromokban előjegyeztetvén, béke idején polgári foglalatosságuk mellett meghagyatnak és csupán háboru esetére fordittatnak Ő Felsége rendeletére, életkorukhoz képest, a hadsereg vagy honvédség kiegészítésére.

Háboru után a bevont póttartalékosok a hadkötelekből korábbi helyzetükbe visszabocsáttatnak.

Azon védkötelesek, kiknek a harmadik korosztályban az ideiglenes szolgálatmentesség megadatott (17. §.), midőn a negyedik korosztályba lépnek, a póttartalékosok közé soroztatnak.

Azon év deczember hava végével, melyben a póttartalékos egyén 32 éves életkorát betöltötte, rá nézve a póttartalékban való védkötelezettség megszünik.

40. §. Elbocsátás a szolgálat-kötelezettség teljes betöltése előtt.

A szolgálat-kötelezettség betöltése előtt csak akkor engedélyezhető az elbocsáttatás:

- a) ha a besorozás törvényellenes volt;
- b) ha elháríthatlan szolgálatképtelenség áll be;
- c) ha a katona a 17. §. 1., 2., 3. pontjai alatt kijelölt viszonyok közé jut;
- d) béke idején a 33. §. értelmében besorozott, mihelyt egy jelen nem volt sorozandó az állítási időszak leteltétől számított négy hónap alatt a hadseregbe (hadi tengerészetbe) besoroztatott.

A c) alatt említettek, ha a harmadik vagy magasabb korosztályban vannak, a d) alatt nevezettek pedig azonnal a póttartalékba tételnek át.

41. §. A 40. §. a) és b) pontjai esetében, (feltevére, hogy a b) pontra vonatkozólag kétségen kívül kiderül, miszerint a hadképtelenség már a sorozáskor fenállott), ha az ujonczállítás bevégeztetése óta 4 hónap még nem telt le, és hadtartozéknak hívja van, azon legközelebbi alkalmas egyén, a ki előbb mint 1868:40. t. cz. felesleges, a póttartalék közé (32. §.) osztatott volt be, a hadseregbe (hadi tengerészetbe) sorozandó. Ha azonban az elbocsátás csak négy hónap után következik be, ezen hiány a legközelebbi rendszeres állításnál pótlendő.

A kiket az ily állítás körül valami hiba terhel, az illető kincstár részére husz forint kártérítési átlagot tartoznak fizetni, s ezenfelül a büntető törvény vagy a szolgálati szabályok szerint rájuk háruló fenyítésnek vetvék alá. A ki saját hibáján kívül törvényellenes besorozás miatt kárt szenved, annak jogában áll azoktól, a kik a hibát elkövették, kártérítést követelni. Bármilyen más elbocsátási esetekben kártérítés se az egyén, se a kincstár részére nem vétetik igénybe.

42. §. A hadkötelezettnek jelentkezése az ujonczállítási lajstromba való beiktatás végett.

A legközelebbi rendes állításra megjelenni köteles és erről eleve értesített korosztályok mindenik hadkötelezettje tartozik magát a megelőző év november havában, beiratás végett, illetékes községi vagy tartózkodási helyének előljárójánál, akár írásban, akár személyesen jelenteni; ha pedig ezt a nélkül, hogy legyőzhetlen akadályok hátráltatták volna, elmulasztandja: a további törvényszerű eljárásra veendő tekintet nélkül, száz forintig terjedhető pénzbírsággal, vagyontalanság esetében pedig husz napig tartható fogsággal büntetendő.

Az ily pénzbírságok azon helységbeli szegény-alap javára fordítandók, melyben az illető hadköteles tartózkodik.

1868: 40. t. cz.

43. §. Kötelességei a községelőljáróknak és anyakönyvvezetőknek.

A községelőljárók és az anyakönyvvezetők az ujonczállítási lajstromokhoz tőlük kívántató segédokmányok valódiságáért s előbbieket az előállított egyén személy-azonosságáért felelősek; és tartoznak a politikai hatóságoknak az ujonczállítás végrehajtására vonatkozó mindennemű hivatalos eljárásaikban segédkezet nyújtani.

44. §. A nősülhetés korlátozásai.

A ki az ujonczállítási bizottság által hadiszolgálatra mindenkorra alkalmatlannak nem találtatott, vagy a 3-ik korosztályban a sorhadi szolgálattól ideiglen fel nem mentetett, valameddig a harmadik korosztályból ki nem lépett, meg nem nősülhet.

Különös tekintetet érdemlő körülmények közt, kivételes nősülési engedélyadásra a honvédelmi magy. kir. ministerium van jogosítva; de ezen engedély az illetőt a hadseregbe (haditengerészetbe) vagy honvédségbe lépés kötelezettségétől fel nem menti.¹⁾

46. §. Büntetés a) a jogosulatlan nősülők s a bűnrészesekre nézve.

Azon védköteles, a ki a 44. §-ban körülírt tilalom áthágásával megnősült, a korosztály szerinti sorozás kedvezményét elveszti és sorshuzás nélkül hivatalból besoroztatik; alkalmatlan volta esetében pedig vagy a községi szegényalap javára ezer forintig terjedhető pénzbírságban, vagy hat hónapig tartható fogságban marasztaltatik el.

Azok, kik a tiltott nősülésnél vétkeken közreműködnek, a községi szegényalap javára ötszáz fo- 1868 : 40. t. cz.

¹⁾ Ezen szakasz keletkezésétől fogva sokféleképen magyaráztatott, s a felfogások különbsége annak alkalmazásában gyakran idézett elő kellemtelen következményeket. A m. kir. honvédelmi ministerium, hogy a felfogásokban egységet alkosson s minden balmagyarázatot eltávolítson, az egyházhatalóságokhoz 13320/VII. sz. a. a következő leiratot intézte:

A kivételes engedély mellett, vagy engedély nélkül való nősülhetés tekintetében, az 1868-ik évi 40-ik törvényeikk 44-ik és 53-ik szakaszai alapján, a következő szabályok tételnek közhírré: ugymint:

1. Kivételes engedély nélkül nősülhetnek, és így nősülés tekintetében csak is a köztörvények és szabályok alá esnek:

a) azok, a kik, hadköteles korba jutásuk után, a sorozó-bizottság által, a hadiszolgálatra mindenkorra alkalmatlanoknak, vagyis az állítási lajstromból kitérőnek találtattak, tekintet nélkül arra, melyik korosztályba tartoznak;

b) azok, a kik a hadkötelezettség alól, a védtörvény 17-ik szakasza értelmében, már a harmadik korosztályban mentettek föl ideiglenesen;

c) azok, a kik már a harmadik korosztályban nyilvánítottak a hadiszolgálatra ideiglen alkalmatlanoknak, vagyis az állítási lajstromba visszahelyezendőeknek;

d) azok, a kik a hadseregből (haditengerészetből), illetőleg a honvédségből, akár családi viszonyaik alapján és a védtörvény 40-ik szakasz

rintig terjedhető pénzbírság, vagy három hónap tartamáig terjedhető fogság alá esnek, fenmaradván ellenök még a hivatali szabványok szerinti eljárás, ha államszolgálatban állanak.

53. §. A sorhad-, tartalék- és honvédségbeli legénység nőszülése.

A tetteges szolgálat idején kívül a huzamosabb időtartamra szabadságolt sorhad-tartalék és honvédségbeli legénység azon része, mely a harmadik korosztályt meghaladta, nőszülés tekintetében is a köztörvények és szabályok alá esik, de a sorhad (hadi tengerészet) vagy a honvédseregbeli szolgálat kötelezettségnek fentartása mellett. Tekintet nélkül szolgálati éveik számára, hason kedvezményben részesülnek a tartalékos és honvédségi, ugyszintén a nyugdíjazott tisztek s katonai hivatalnokok, valamint a rokkant-

1868 : 40. t. cz.

e) alatti pontjának értelmében akár testi fogyatkozásaik miatt, és felülvizsgálat utján, már a harmadik korosztályban beosztottak el, és így többé nem kerülnek sorozás alá ;

e) azok, a kik a harmadik korosztályból már kiléptek, és sem a hadsereghez (hadtengerészethez), sem a honvédséghez nem soroztattak be ;

f) azok, a kik a póttartalékba állandóan, vagyis a harmadik korosztályban soroztattak be, és a harmadik korosztályból már kiléptek ;

g) a még sorhadi kötelezettség alá tartozó, de huzamosabb időre (tartósan szabadságot és tényleges szolgálatban nem álló legénység azon része, a mely a harmadik korosztályt már túlhaladta ; és így

h) az egyévi önkéntesek, valamint a hadsereghez, illetőleg a honvédséghez besorozott, s a tényleges szolgálati kötelezettség alól fölmentett népiskolai tanítók, népiskolai tanító-jelöltek, és mezei gazdák, s másfelől a védtörvény 25-ik szakaszának kedvezményében részesített papnövendékek, papjelöltek és lelkészek is, a mennyiben nem állanak tényleges szolgálatban, és a harmadik korosztályból már kiléptek ;

i) a sorhadból a tartalékba áthelyezett, ugyszintén

k) a honvédséghez beosztott legénység azon része, a mely a harmadik korosztályból már kilépett, és nem áll tényleges szolgálatban ;

l) a tartalékos tisztek, — továbbá

m) a honvédségbeli tisztek, — nemkülönb

dijasok is; utóbbiak, ha katonai rokkantak intézetébe felvéve nincsenek.

56. §. A katonasági díj.

Az oly védkötelezettek, a kik valami hiányosság miatt a sorhad- (hadi tengerészeti) vagy honvédségbeli szolgálatra be nem soroztathattak, valamint azok is, a kik családi tekintetéből ideiglen felmentettek, (17. §.) és a kikre mint póttartalékosokra (32. §.) a tetteleges szolgálatteljesítés sora nem került: vagyonosságukhoz vagy keresetképességükhöz képest, a rokkant katonák eltartására, katonasági díjt tartoznak fizetni.

Ezen díj mennyisége és beszedési módja külön törvény által fog meghatározatni.

n) a nyugdíjas tisztek, és a katonai hivatalnokok, mindnyájan szolgálati éveik számára való tekintet nélkül; 1868: 40. t. cz.

o) a rokkant-dijasok azon esetben, ha nincsenek felvéve a rokkantak intézetébe.

2. Csak is kivételes engedély mellett nőszülhetnek, és kivételés engedélyért, ha ezt igénybe akarják venni, a honvédelmi ministerhez tartoznak folyamodni:

a) mindazok, a kik a hadköteles kort még nem érték el, és nem állanak katonai kötelék alatt;

b) általában azok, a kik a hadköteles kort már érték, és még a sorozásra felhívott hadkötelesek közé tartozván, a harmadik korosztályból nem léptek ki; különösen pedig

e) azok, a kik a hadkötelezettség alól, a védtörvény 17-ik szakasza értelmében, még csak az első, vagy második korosztályban mentettek föl ideiglenesen;

d) azok, a kik a hadi szolgálatra ez idő szerint alkalmatlanoknak, vagyis az állítási lajstromba visszahelyezendőknek, még csak az első vagy második korosztályban mondattak ki;

e) azok, a kik akár családi viszonyaik alapján, akár testi fogyatkozásai miatt és felülvizsgálat útján még csak az első vagy második korosztályban bocsáttattak el a hadseregből (hadtengerészetből), illetőleg a honvédségből;

1874: 33-dik törvényczikk.

Az országgyűlési képviselők választásáról.

33. §. Az összeíró küldöttség rendelkezésére bocsátandók:

a) az 1848-tól 1872-ig készített választói összeírások ;

b) az egyenes adók községi főkönyve (NB. tabella) ;

c) a földadó-telekkönyv (cataster) ;

d) hol a tagosítás megtörtént, a tagosítási telekkönyv.

Minden hatóság, köztisztviselő és lelkész köteles mind az összeíró küldöttségnek, mind a központi választmánynak, a névjegyzék összeállítására

1874: 33. t. cz. és kiigazítására szükséges adatokat kiszolgáltatni.

f) azok, a kik ideiglenesen, vagyis az első, illetőleg második korosztályból osztattak be a póttartalékba, s így a következő évben ismét sorozás alá kerülnek ; végre

g) azok, a kik állandóan, vagyis a harmadik korosztályban osztattak be a póttartalékba, és a harmadik korosztályt még nem haladták túl

3. Csakis kivételes engedély mellett nősülhetnek, és kivételes engedélyért, ha ezt igénybe akarják venni, a honvédelmi minister által felhatalmazott illetékes honvéd zászlóaljok, lovasosztályok vagy szőrlovéosztályok parancsnokságaihoz tartoznak folyamodni:

a) a honvédséghez besorozott, s az illető csapatok létszámába még föl nem vett újonczok, bármelyik korosztályban állanak is ;

b) a honvédségbeli legénység azon része, a mely tényleges szolgálat alatt áll, bárha a harmadik korosztályból már kilépett, s esetleg rövid időre szabadságolva van is ;

c) a honvédségbeli legénység azon része, a mely akár tényleges szolgálatban áll, akár szabadságolva van, a harmadik korosztályból még nem lépett ki.

4. Csakis kivételes engedély mellett nősülhetnek, s engedélyért, ha ezt igénybe kívánják venni, az illetékes hadkiegészítési kerületi vagy katonai parancsnokságokhoz tartoznak folyamodni:

93. §. Azon közhivatalnok vagy lelkész, ki a választók összeírására szükséges adatokat, illetőleg okiratokat a kellő időben ki nem adja, vagy azok kiadását megtagadja, az illetékes kir. törvényszék által 500 frtig terjedhető birsággal büntetendő.

1875: 32-dik törvénycikk.

A népoktatási nyilvános tanintézetek s nyilvános kisedővő intézetek tanítóinak s nevelőinek nyugdíjazásáról, valamint azok özvegyeinek és árváinak gyámolításáról.

(Szentesítést nyert 1875. évi májushó 3-án. Kihirdettetett az országgyűlés képviseelőházában 1875. évi májushó 10-én; a főrendek házában 1875. évi májushó 11-én.)

1. §. A nyilvános népoktatási tanintézetek, a nyilvános árva- és szegény gyermekeket nevelő intézetek (a mennyiben tanfolyamuknál fogva a népisko-

1875: 32. t. cz.

a) a sorhadhoz (hadtengerészethez) besorozott és a hadesapat létszámába még föl nem vett újonczok, bárha harmadik korosztályból már kiléptek is;

b) az egyévi önkéntesek, ugyszintén a sorhadhoz (hadtengerészethez) besorozott s a tényleges szolgálati kötelezettség alól fölmentett népiskolai tanítók, népiskolai tanítójelöltek, és mezei gazdák, valamint a védtörvény 25-ik szakaszának kedvezményében részesített papnövendékek, papjelöltek, és lelkészek, ha vagy nem léptek még ki a harmadik korosztályból, vagy pedig tényleges szolgálatban állanak;

c) a sorhadi tényleges szolgálatban álló legénység általában, és korosztályára való tekintet nélkül;

d) a csak rövid időre szabadságolt, és még sorhadi szolgálat kötelezettsége alatt álló legénység;

e) a huzamosabb időre (tartósan) szabadságolt sorhadbeli, ugyszintén a tartalékbeli legénység azon része, a mely még nem lépett ki a harmadik korosztályból;

f) a katonai rokkantak intézetébe fölvelt rokkant-dijasok.

5. Általában megjegyzendő, és szem előtt tartandó: hogy

a) a hadköteles kor azon új naptár szerinti év januárius havának első napján veszi kezdetét, a melyben életkorának 20-ik évét tölti be a hadköteles, és ezen évben lép egyszersmind a hadköteles az első korosztályba;

lák körébe tartoznak) s szeretetházak, ugy szintén a nyilvános kisededővő intézetek (gyermekkertek) tanítóinak s tanítónőinek, nevelőinek s nevelőnőinek számára egy országos nyugdíj- és gyámintézet állittatik, melyből a jelen törvény értelmében jogosított tanítóknak (tanítónőknek) rendes nyugdíj, özvegyeiknek és árváiknak pedig rendes segélypénz biztosittatik.

I. A nyugdíjra és segélypénzre való jogosultság.

2. §. Nyugdíjra jogosítottak:

1) Az 1868. XXXVIII. t. cz. értelmében bármely nyilvános népiskolában alkalmazott mindazon rendes- és segédtanítók, avagy tanítónők, kik az 1868-iki népiskolai törvény 133. §-a értelmében képesített okleveles tanítók; valamint azon, bár nem okleveles tanítók, kik az 1868. XXXVIII. t. cz. kihir-

1875 : 32. t. cz.

b) a harmadik korosztályból azon új naptár szerinti év december havának 31-ével lép ki a hadköteles, a melyben életkorának 22-ik évét betöltötte;

c) sorhadi szolgálat és szolgálati kötelezettség alatt értendő azon tényleges szolgálat és szolgálati kötelezettség, a melyet a hadsereghez és hadi tengerészethez besorozott egyén, a védtörvény 4-ik, illetőleg 47-ik és 48-ik szakaszaihoz képest, három, illetőleg négy vagy öt évig, a sorhad állományában tartozik teljesíteni;

d) a sorhadhoz és honvédséghez besorozott újonczoknak az illető hadesapat vagy intézet létszámába való felvétele (Einreihung), ha a besorozás a rendes újonczállítás ideje alatt, vagy utóállítások folytán október 1-ső napjáig történt, évenként október 1-ső napján foganatossittatik; ha pedig a besorozás ezen időszakon kívül történt, a besorozás napján eszközöltetik;

e) rövid időre szabadságotlagnak tekintendők a sorhadbeli és honvédségbeli legénység közül azok, a kiknek szabadságuk bizonyos meghatározott időre engedélyeztetik, s a kik ezen idő elteltével, tényleges szolgálatlattel végett, külön behívás nélkül is kötelesek megjelenni;

f) huzamosabb időre (tartósan) szabadságotlagnak alatt értendők, egy felől a tényleges szolgálatba lépésök idejéig szabadságotlagnak egy évi önkéntesek, s másfelől általában azon sorhadi szolgálati kötelezettség alatt álló és meghatározatlan időre szabadságotlagnak egyének, a kiknek tényleges szolgálatlattelre leendő megjelénésök külön behívástól van föltételezve.

detésekor már rendes tanítókul alkalmazva voltak és azóta tanítói képességüket vagy gyakorlatilag az állami tanfelügyelő előtt, vagy valamely nyilvános képezdében letett vizsga által igazolták s erről bizonyítványt mutathatnak fel.

2) Nyilvános óvó intézetekben (gyermekkertekben) alkalmazott okleveles óvók vagy nevelők, (nevelőnők), kik a közoktatási minster által megállapított tanfolyamot valamely nyilvános intézetben elvégezték, vagy legalább kellő sikerrel letett vizsgán nyertek képesítő oklevelet.

3) A népiskolai tanfolyammal ellátott és az 1868. XXXVIII. t. cz. 17. §-a értelmében nyilvános intézetekül tekinthető árvaházaknak és szeretetházaknak a népiskolai tanítóságra is oklevéllel képesített nevelői s igazgatói (nevelőnői s igazgatónői).

Mindazon tanítóknak (tanítónőknek), nevelőknek 1875 : 32. t. cz. és óvóknak, akár felekezeti, akár községi, akár egyéb nyilvános (illetőleg nevelő vagy óvó) intézetben töltött szolgálati idejük egyenlően beszámítatik a nyugdíjazásnál.

3. §. Segélypénzre jogosítottak :

1) A nyugdíjra jogosított tanítók, nevelők s óvók özvegyei, az alább előadandó esetekben és módon.

2) A nyugdíjra jogosítottaknak nyugdíjaztatásuk előtt kötött házasságból származott árvái, életük 16-ik évének betöltéseig, vagy ezen kort megelőzőleg férjhez menetelőig, avagy egyéb módon való ellátásukig, az alább előadandó esetekben és módon. A segélypénzre jogosított özvegyek és árvák a gyámpénzt egyenlően megkapják, halt legyen meg az illető tanító vagy tanítónő akár tetteleges szolgálat közben, akár már nyugdíjazott állapotban.

II. Végkielégítés és nyugdíjazás.

4. §. Mind a végkielégítés, mind a nyugdíjazás vagy a nyugalomba kívánkozóknak saját kérelmére történik (önkéntes nyugdíjazás), vagy pedig a közoktatás érdekében a felsőbb hatóság által rendeltetik el még oly esetben is, ha az illető ezt maga nem kívánja.

A) Önkéntes végkielégítés és nyugdíjazás.

5. §. A nyugdíjra jogosítottaknak a következő §-ban írt esetekben és módon jogukban áll önként saját kívánatukra vagy végkielégítéssel távozni tanítói állomásukról, vagy életük végeig élvezendő rendes nyugdíjjal összekötött nyugalomba lépni.

1875: 32. t. cz. 6. §. Tanítói állomásáról önként távozva végkielégítést nyer:

1) az, ki valamely nyilvános iskolában vagy óvó intézetben legalább öt évig, de tíz évnél kevesebb ideig szolgált mint alkalmazott segéd- vagy rendes tanító (óvó) és valamely, önvétke vagy hibája nélkül származott testi avagy lelki elnyomorodás, betegség, vagy munkatehetetlenség miatt véglegesen képtelenné lett a tanítói hivatalra ;

2) az, ki öt évnél kevesebb szolgálati idő alatt vált saját vétkén vagy hibáján kívül a tanítói szolgálatra alkalmatlanná.

Az első esetben távozók két éven át nyerik a részükre biztosított legnagyobb nyugdíj-összegnek 50%-át ; — a második esetben távozók egyszer mindenkorra nyerik 50%-át legnagyobb nyugdíj-összegüknek.

7. §. Életük végeig élvezendő rendes nyugdíjjal távozhatnak tanítói állomásukról:

1) azok, kik életük 65-ik évét betöltötték, ha egyszersmind nyilvános népiskolai tanintézetben (kisdédóvóban) legalább 40 beszámítható éven át szolgáltak mint alkalmazott segéd- vagy rendes tanítók;

2) azok, kik legkevesebb 10 beszámítható évig szolgáltak nyilvános iskolában (óvodában, árvaházban) mint segéd- vagy rendes tanítók, ha, valamely önvétkök vagy hibájuk nélkül származott testi vagy lelki betegség, nyomorodás vagy gyengeség miatt véglegesen alkalmatlanokká lettek a tanítói hivatalra.

8. §. A szolgálati évek a tanítókra nézve legalább 21-ik, a tanítónőkre nézve legalább 20-ik életévük betöltése után történt alkalmaztatásuktól fogva 1875: 32. t. cz. számíttatnak.

A kik a tanítói pályáról leléptek, de később oda ismét visszatértek, azoknak a lelépésök előtt töltött szolgálati idejük csak azon esetben számíttatik be nyugdíjaztatásuk alkalmával, ha kimutatják, hogy egészségi állapotuk, vagy hasonló s tőlük nem függött rendkívüli körülmények által kényszerítve hagyták oda a tanítóságot és a 7. §-ban irt végkielégítést nem vették igénybe. Ezért az ily egyének már a tanítói karból kilépésükkor kötelesek a tanítóságról lemondásukat a megyei tanfelügyelőnél jelenteni s távozásuk indokait igazolni.

A kik a népiskolai tanítóságról más nyilvános tanintézetbe (p. o. középtanodába vagy szakiskolába), avagy a tanfelügyelőséghez mennek szolgálatba, de később ismét népiskolai tanítókká lesznek: azoknak nem csak előbbi éveik, hanem a közben más intézet-

nél vagy tanfelügyelőségénél töltött szolgálati idejük is beszámíttatik nyugdíjaztatásuk alkalmával.

Hasonlóul azoknak, kik más nyilvános tanintézetnél vagy tanfelügyelőségénél töltött szolgálatból lépnek első ízben néptanítói hivatalba, ezen előbbi állomásaikon töltött éveik is beszámíttatnak azon időtől fogva, midőn a tanítóságra oklevéllel képesítették s legalább 21-ik évüket betöltötték.

Az óvó intézetek, gyermekkertek, szeretetházak, szegény nevelő- és árvaházak nevelőinek szolgálati ideje az oklevéllel képesíttetésük után történt alkalmaztatásuktól fogva számíttatik, minden tekintetben ugyanazon módon, mint a közönséges népiskolák tanítóié. A rendes népiskolai tanfolyammal ellátott szeretetházak, szegény nevelőintézetek és árvaházak nevelőinek azonban a népiskolai tanítóságra is oklevéllel képesített egyéneknek kell lenniök.

1875 : 32. t. cz.

Mind az óvodákból, árvaházakból s szeretetházakból népiskolai tanítóságra átlépett egyéneknek, mind viszont a népiskolai tanítóságról ily intézetbe ájtötteknek, az előbbi állomásaikon beszámíthatóul töltött idejük is beszámíttatik.

9. §. A 7. §. értelmében élethosszig élvezendő nyugdíjra jogosítottak nyugdíjának évenkinti összege:

1) beszámítható 40 évi szolgálat után óvók, segéd- és elemi rendes tanítók számára 300 frt; felső nép- s polgári iskolai rendes tanítók, ugyszintén árvaházak s szeretetházak igazgatóinak számára 400 frt;

2) a beszámítható 10-ik szolgálati év betöltéseig bármínemü tanító s óvó számára negyven évi szolgálat után járó nyugdíj összegének 40%-a, mely a

11-ik évtől kezdve mindegyik szolgálati év után 2%-kal növekedik.

A nyugdíj-összeg megállapításánál 40 évnél hosszabb szolgálat nem számítható be.

10. §. A nyugdíjra jogosított tanító, tanítónő, nevelő, nevelőnő, saját kérelme nélkül, sőt akarata ellenére is nyugdíjazható:

1) ha 65 éves korán felül bebizonyítatik, hogy öregségi elgyengülés miatt a tanítói hivatal betöltésére egyáltalán képtelen;

2) bármely életkorában bebizonyítatik, hogy elmebetegség (őrültség) vagy egyéb betegség s elnyomorodás miatt a tanítói hivatal betöltésére teljesen és véglegesen képtelen.

Az 1-ső és 2-ik pontban írt esetekben az illető nyugdíjösszeg a fennebbi 9. §. értelmében állapíttatik meg; szolgálati ideje pedig a 8. §. szerint számíttatik ki s e szerint kap végkielégítést vagy élethosszig élvezendő nyugdíjat. 1875: 32. t. cz.

11. §. A kényszerített nyugdíjazást községi iskolák tanítói irányában, a tanfelügyelőnek és a megyei iskolatanácsnak indokolt felterjesztésére, a közoktatásügyi minister rendelheti el; a felekezeti vagy egyéb nyilvános iskolák tanítói irányában pedig akár az állami tanfelügyelő, akár az illető iskola főhatóságának kezdeményezése folytán azon főhatóság és a minister által a tanfelügyelő elnöklete alatt kiküldött vegyes bizottság felterjesztésére és az illető főhatóságnak egyetértésével rendelheti el a minister.

12. §. Mindazon, akár tényleges szolgálatban lévő, akár nyugdíjazott tanítók, a kik büntény miatt birói ítélettel elítéltetnek vagy súlyos hanyagság, erkölcsi kihágás vagy polgári büntény vagy fegyelmi

eljárás következtében tanítói hivatalukból elmozdítottak, vagy nyugdíjuk elvesztésére ítéltetnek, — nyugdíjra, illetőleg végkielégítésre való jogosítottságukat elvesztik. (1868-ik XXXVIII. 138. §.)

Hasonlóul elvesztik a népnevelési nyugdíjalapból való nyugdíjra jogosultságukat azok, kik a 2. §-ban irt tanítói pályákat odahagyták, vagy felsőbb tanintézetbe avagy szakiskolákba léptek tanítókul, hol előbbi szolgálati éveik is beszámíttatnak s így más alaphól tarthatnak számot nyugdíjra.

A nyugdíjalapba befizetett díjak az alap tulajdonává válnak s többé vissza nem vehetők, akár önként távozzék, akár elmozdittassék az illető tanítói állomásáról vagy pályájáról.

III. Özvegyek és árvák gyámolítása.

a) *Özvegyek gyámolítása.*

1875 : 32. t. cz.

13. §. A nyugdíjra jogosítottnak felesége, férje halála esetén, évenkénti rendes özvegyi segélyt kap, ha férje legalább 10 beszámítható éven át szolgált és legalább egy éven át élt vele házasságban s férjénél legfőlebb 20 évvel ifjabb.

Oly özvegy, ki még egy évig sem élt férjével házasságban, csak azon esetben nyer segélypénzt, ha bebizonyítja, hogy férje összekelésükkor nem szenvedett azon betegségben, mely halálát okozta.

14. §. Azon özvegy, kinek férje már 10 évig szolgált, s ki férjével legalább egy évig élt együtt házasságban, az özvegyi gyámpénzt élethosszig élvezi. Ha ismét férjhez megy, özvegyi díját elveszti ugyan házassága tartamára; de ha megint özvegy marad, és második férje után sem kap özvegyi nyugdíjat, akkor ismét megkapja előbb huzott özvegyi gyámpénzét, vagy pedig férjhez menetelekor az őt megil-

lető gyámpénznek két évi összegét kapja végkielégítésül. A férjhez menő özvegyeknek nyilatkozniok kell az iránt, hogy ezen végkielégítést kívánják-e, vagy pedig ismét férjhez menetelük esetére fentartják igényüket a rendes segélypénzre.

15. §. Az özvegyi segélypénz évi összege a férj részére 40 évi szolgálata után biztosított nyugdíjösszeg 40 %-át képezi, mely a házastárs halála napjától számított fél év múlva tétetik folyóvá.

16. §. Özvegyi segélypénzre nem lehet joga azon özvegynek:

1) a ki a 13. §. értelmében nem jogosított segélypénzre;

2) a ki az elhunyt férjével már annak nyugdíjba helyezése után lépett azon házasságra, melyből segélypénzre igényét származtathatná, kivéven azon esetet, ha férje az egybekelés után ismét tényleges tanítói szolgálatba lépett s egy évnél tovább szolgált; 1875: 32. t. cz.

3) a ki férje halálakor maga is rendes fizetéssel ellátott tanítónői hivatalban van, vagy ily hivatala után nyugdíjat élvez.

Azonban, a ki kénytelen volna a tanítónői pályát elhagyni, kivéven, ha a törvény értelmében vétség miatt mozdított el, vagy önhibáján kívül alkalmazás nélkül maradna, az akkor igénybe veheti a férje után járó özvegyi segélypénzt azon esetben, ha maga nem kaphatna azzal legalább egyenértékű nyugdíjat;

4) a ki törvényesen elvált azon házastárstól, ki után a segélypénzt kaphatná, ha csak az elválasztó ítélettel nem igazolja, hogy az elválás oka nem ő volt;

5) kinek házastársa a fennebbi 12. §. értelmében elvesztette nyugdíjra jogositottságát.

17. §. A már megnyert özvegyi segélypénz is akár ideiglenesen, akár véglegesen az illetékes hatóság (11. §.) által megvonható az illetőtől súlyos erkölcsi kihágása vagy erkölcstelen élete miatt, sőt feltétlenül megvonandó azon esetben, ha a gyámoltott bűntényért birói ítélettel sujtatott.

b) Árvák gyámolítása.

18. §. A nyugdíjra jogosított óvók, nevelők s tanítók, valamint nevelőnők és tanítónők mindazon törvényes árváinak, kik még a nyugdíjazás előtt kötött házasságból származnak, rendes évi segélypénz biztosittatik, ha azon szülőjük, ki után a gyámpénzt nyerik, legalább 10 beszámítható évig szolgált.

Tiznél kevesebb szolgálati idő után elhunyt szülők árvái pedig csak akkor nyernek segélypénzt, ha teljes szegénységük kimutattatik és szülőjük legalább 5 évig szolgált.

Az ekként gyámolítandó árvák a szerint segélyeztetnek különböző összegekkel, a mint vagy olyanok, kiknek sem apjuk, sem anyjuk nincsen, tehát egészen szülőtlenek, vagy olyanok, kiknek egyik szülőjük él.

19. §. A szülőtlen árvák segélypénzének összege:

1) ha csak az egyik szülő volt tanító (tanítónő, óvó), akkor minden árvára fejenként 50 frt;

2) ha mind a két szülő nyugdíjra jogosított óvó vagy tanító volt, s mind a kettő legalább 10 beszámítható évig szolgált, akkor mindegyik árvára 75 frt;

20. §. Ha az anya él és özvegyi segélypénzt huz, akkor egy gyermekre nem számítatik külön segélypénz, hanem egy gyermekén felül mindegyik számára 25 frtot kap.

21. §. Ha pedig az özvegy anya maga is tanítónő volt, és mint ilyenek nem özvegyi, hanem tanítónői nyugdíja van, akkor a saját maga számára nyert nyugdíjon felül mindegyik gyermeke számára azok apja után járó évi 20 frt segélypénzt kap. Az ily segélypénzek egész összege azonban 100 frtot nem haladhat túl.

22. §. Az egyazon szülő után jogosított árváknak a 20., illetőleg 21. §-ban rendelt összes segélypénz összege nem haladhatja túl az ugyanazon tanítói állomás után járandott özvegyi segélypénz összegét.

23. §. Ha az özvegynő férjhez megy s ez által özvegyi segélypénzét (legalább házassága tartamára) elveszti, akkor ezen idő alatt a már kiutalványozott segélypénzt az árvák tovább is élvezik a fennebbi §§-ok értelmében.

24. §. Azon időtől fogva, melyben az anya vagy atya 1875: 32. t. cz. is elhal és így a gyermekek egészen szülőtlen árvákká lesznek, róluk a 19. §. 2. p. értelmében kell gondoskodni.

Hasonlóul szülőtlen árvákul tekintendők a 18. §. értelmében segélypénzre jogosított azon árvák, kiknek anyja házassági elválás vagy valami saját hibája miatt segélypénzét elveszti, vagy gyámpénzt nem is nyert.

25. §. Azon árvák, kiknek ellátása akár állami, akár egyházi közsegélylyel vagy a segélypénz összegét túlhaladó mennyiségű ösztöndíjjal, avagy valamely nevelőintézetben való felvétellel a segélypénz nélkül is fedezve s biztosítva van, ezen idő alatt nem kapnak segélypénzt. Ha azonban az ily árva még 16 éves kora, illetőleg férjhez menetele előtt elvesztené ezen gyámolítást, akkor ő is részesítendő a fennebbi §§-ban megállapított segélypénzben.

26. §. A tanítói pályáról lelépett s általában nyugdíjjogosítottságukat elvesztett szülők árvái nem tarthatnak igényt segélypénzre.

Az illetékes hatóság (11. §.) által hasonlóul megvonható a segélypénz az illető árva súlyos erkölcsi kihágása vagy erkölcstelen élete miatt, sőt feltétlenül megvonandó az, ha az illető büntény miatt birói ítélettel sújtatott.

IV. A nyugdíj- és gyámpénztár jövedelmei.

27. §. A nyugdíj- és gyámpénztár jövedelmeit képezik:

a) a nevelők, óvók és tanítók (illetőleg nevelőnők s tanítónők), valamint az iskolafentartók egyszer-mindenkorra teendő befizetései ;

1875 : 32. t. cz.

b) a nevelők, tanítók és a fentartók évenkénti befizetései ;

c) az alapító levelek értelmében az e czélra fordítható közalapok jövedelmei s egyéb, a jelen törvényben rendelt bevételek ;

d) e czélra ajándékozott, vagy hagyományozott, akár adományozott tőkék jövedelmei ; végre

e) az állampénztárból adandó évi pótlék.

28. §. Egyszer-mindenkorra köteles a nyugdíj-, özvegy-, árva-gyámpénztárba fizetni:

1) az, ki tanítói (óvói) állomásra első ízben alkalmaztatik, az ezen alkalmazásban részére biztosított teljes nyugdíjösszeg 5%-át ;

2) az, ki szolgálata közben oly állomásra lép elő, mely számára magasabb nyugdíj-összeget biztosít, az előbbi és újabb legnagyobb nyugdíjösszeg között lévő különbözetnek 50%-át ;

3) az országos tanítói nyugdíj-pénztár terhére nyugdíjazott minden oly óvó és tanító, illetőleg óvónő és tanítónő, kinek gyámpénzre jogosított felesége vagy gyermeke van, nyugdíjaztatásakor a nyert nyugdíjnak 2%-át ;

4) minden iskola-fentartó akár egyházi, akár polgári község, akár más testület vagy magános 10 frtot akkor, midőn az általa fentartott iskolának egy tanítója vagy nyugdíjaztatik vagy szolgálat közben meghal s gyámolítandó özvegyet vagy árvát hagy maga után.

29. §. Egész szolgálata tartama alatt évenként köteles fizetni :

1) minden óvó, segédtanító s elemi rendes tanító (illetőleg tanítónő) a számára 40 évi szolgálat után biztosított nyugdíjösszeg 2%-át vagyis 6 frtot ; 1875 : 32. t. cz.

2) minden felső nép- és polgári iskolai rendes tanító s általában mindenki, kinek nyugdíja 40 év alatt 400 frtig emelkedhetik, ezen összeg 3%-át vagyis 12 frtot ;

3) mindenki, ki nyilvános óvodai vagy népoktatási nyilvános tanintézetet közvetlenül (habár államsegélylyel) tart fenn, legyen az akár polgári, akár egyházi község, akár társulat, akár más testület vagy egyén, az általa fentartott intézetben alkalmazott mindegyik úgy segéd, mint ideiglenes vagy rendes tanítóért külön-külön 12 frtot még akkor is, ha az állomás esetleg nincs betöltve.

30. §. A 28. és 29. §§-ban rendelt befizetések a községi adóval együtt szedetnek, de illetőleg a tanítók fizetéséből vonatnak le s az illető egyházi vagy egyéb pénztárból fizettetnek a községi adópénztárba.

31. §. Az országos közös nyugdíj- s gyámpénztárhoz a fennebbi 28. és 29. §§-ban rendelt hozzájárulás alól saját kívánatukra felmentetnek azon óvoda vagy iskola fentartói (valamint az általuk fentartott intézetben alkalmazott tanítók is), kik kimutatják s illetőleg kötelezik magukat:

a) hogy tanítóknak legalább is annyi s oly mérvű nyugdíjat és gyámpénzt biztosítottak, mint a minőt azok jelen törvény 9., 15. és 19. §§-ai értelmében nyernének;

b) hogy tanítóik a nyerendő nyugdíj s gyámpénz arányában nincsenek nagyobb mérvű befizetéssel terhelve, mint mennyit a jelen törvény róna rájuk; végre

c) hogy az ő intézetükbe más nyilvános intézetből átlépő s jelen törvény értelmében az országos nyugdíj-pénztárból nyugdíjra s gyámpénzre jogosított tanítóknak mindazon szolgálati éveit beszámítják, melyek a jelen törvény értelmében is beszámíthatnának.

1875 : 32. t. ez.

Viszont az országos nyugdíj-pénztárhoz járulástól ekkép felmentett intézetekből más nyilvános intézetbe távozó tanítóknak az országos nyugdíj-pénztárból ellátásukhoz a befizetéstől felmentett intézetben töltött szolgálati idejük is beszámíttatik a jelen törvény 6—9. §§. értelmében.

Az ily mentesített intézetekből átlépő tanítók a fennebbi 28. §-ban irt egyszermindenkorra díjat, ha még sohasem róvták le, tartoznak az országos nyugdíjalap javára fizetni.

Azon iskolai főhatóságok, kik intézeteiket az országos nyugdíj-pénztárhoz járulás alól ezen §. értelmében mentesíteni kívánják, ez iránt a jelen törvény szentesítésétől számított négy hónap alatt kötelesek a közoktatásügyi ministerhez nyújtandó irásban nyilatkozni.

32. §. A hol a jelen törvény hatálybaléptekor a tanítói állomással kedvezőbb nyugdíjazás és özvegy-s árva-gyámolítás van összekapcsolva, mint a minő ezen törvényben állapittatik meg: ott az ezentul sem csökkenthető.

Azonban az illető iskolafentartóknak szabadságukban áll, ezt vagy egészen saját erejükből fizetni a fennebbi 31. §. értelmében, vagy pedig akként, hogy az országos nyugdíj-intézethez járulnak s az abból járó összeget kiegészítik az általuk biztosított mennyiségre.

33. §. Az országos tanítói nyugdíj-alap kiadásaira fordítandó azon összeg is, mely az 1868. évi XXXVIII. törvényczikk 145. §-ának rendeletéből a községi tanítók fizetésének 2%-a erejéig eddig befizettetett.

34. §. A jelen törvény szentesítésétől fogva a 1875 : 32. t. cz. községeknek az iskolai építkezésre és telekszerzésre engedélyezendő államségélynek 3%-át kötelesek az illető közegek a segély végleges kifizetésétől számitott 15 évig fizetni az országos tanítói nyugdíj-pénztárba.

35. §. A jelen törvényben nyugdíjra jogosított tanítók vagy utódaik gyámolítására teendő s országos kezelés alá eső adományok s hagyományok, ha czéljuk az adományozó vagy hagyományozó által tüzetesebben meg nem határoztatik, az országos nyugdíj-alaphoz esatolandók.

36. §. Az államköltségben a vallás- és közoktatásügyi ministerium tárczájára „népnevelési szükségletek“ czimén évenként megállapított összegből az országos néptanítói nyugdíj-pénztárba pótlékul fizetetik 1875., 1876. és 1877. évekre évenként ötvenezer frt., 1878-tól bezárólag 1880-ig évenként 100,000,

azontul évenként 150,000 frt, mely mindig az év elején fizetendő a nyugdíj-pénztárba.

37. §. A fennebbi §§. értelmében befolyó jövedelmekből egy országos tanítói nyugdíj- és gyámalap alkotandó.

V. Vegyes intézkedések.

38. §. A törvényes kelléknek megfelelő nem állami nyilvános tanítóképezdek, valamint a kormány által elismert óvodai nyilvános képezdek okleveles tanárai s tanítói (tanítónői) számára is lehet az országos néptanítói nyugdíjintézetnél a jelen törvény értelmében járó nyugdíjat s özvegy-árva-gyámpénzt biztosítani a következő módon ;

a) 40 szolgálati év utánra 300 vagy 400 frtig évi nyugdíj biztosítható ;

b) az évek az első befizetéstől számíttatnak ;

1875 : 32. t. cz.

c) érette fizetendő : belépti díjul 25%-a, évi díjul 8%-a a számára biztosított legnagyobb nyugdíjösszegnek ;

d) ha az illető a befizetést egy év alatt elmulasztja, a biztosítás megszűntnek tekintendő s az addig befizetett összeg az alap tulajdona marad.

39. §. A nyugdíjra jogosított rendes tanítók, nevelők, óvók, (tanítónők) ugyszintén a 38. §. említett képezdei tanárok számára akár maguk az illető iskola-fentartók által a 9., 15. és 39. §§. megállapított nyugdíjnál s özvegyi segélynél nagyobb, t. i. a 9. s 39. §§. meghatározott nyugdíj-összegeken kívül még (40 év utánra) 400 frtig fokozható nyugdíj s annak megfelelő özvegyi segély biztosítható a következő módon :

1. Az ekként biztosított többlet csak kerekszámokban 100, 200, 300 vagy 400 forintnyi nyugdíjösszeg s ennek 40%-kát tevő özvegyi segélypénz lehet.

2. Az illetők a 28. és 29. §-ban rendelt befizetések felül kötelesek fizetni a biztosított többletnek egyszer mindenkorra 25%-kát s évenkinti 10%-kát.

A ki a befizetést egy éven át elmulasztja, az mind a biztosított többletre, mind a befizetett összegre való minden igényét elvesztette.

3. A többletet biztosító nem lehet 55 évesnél idősebb.

A jelen §-ban engedett ezen felülfizetés kezdetétől számított 10 évig az illetőnek nyugdíja a 9. §. értelmében fizettetik ki, a 11-dik évtől kezdve a biztosított többlet 40%-kát kapja, mely évenkint 2%-kal növekedik, mignem a felülfizetés kezdetétől számított 40 év múlva az egész biztosított többletet kapja.

40. §. A nem állami és nem községi intézetek tanítóinak nyugdíjazásánál a tetteleg nyugdíjbalépés szükségességét és jogosultságát a megyei tanfelügyelő elnöklete alatt egy vegyes bizottság dönti el, melynek tagjait felerészben az illető intézet főhatósága, felelő részben a közoktatásügyi minister nevezi ki. Az orvost a minister nevezi ki.

1875 : 32. t. cz.

41. §. A jelen törvény határozatai a következő fokozatos rendben hajtathatnak végre :

1. A jelen törvény 2. §-a értelmében nyugdíjra jogosított és ezen törvény hatálybaléptekor már alkalmazásban lévő tanítók közül csak azok kötelesek az országos néptanítói nyugdíj-intézetbe belépni, kik életük 55-dik évét még be nem töltötték vagy a 32. §. értelmében föl nem vétettek.

2. Ezen már alkalmazásban levő bárminemű nevelők s tanítóknak (tanítónőknek) 40 beszámított szolgálati év után nyerendő évi nyugdíja 250 frtban, tiz beszámított szolgálati év után nyerendő nyugdíj-

összege 250 frt 40 százalékában, azaz 100 frtban, (mely a 2-ik évtől évenként 2 százalékkal növekedik), özvegyeik segélypénze 84 frtban, árváik segélypénze a 18—26. §§-ok értelmében állapittatik meg.

A 8. §. értelmében beszámítható szolgálati idejük pedig 1870-dik évtől kezdve számittatik, de úgy, hogy egyfelől a 100 frtnyi nyugdíjösszeg bárkire nézve is csak 1855-től növekedhetik 2%-kal, s másfelől az 1876. január 1-seje után elhunytak özvegyei s árvái már 1876-dik évtől kezdve részesülnek a segélypénzben, ha az elhunyt legalább 10 — a nyolcadik §. értelmében beszámítható — évig szolgált.

3. Az 1. és 2. pontban nevezett mindazon óvók és tanítók (tanítónők) kötelesek 1875. január 1-jétől számítva befizetni az 5 % belépti díjat s a 2, illetőleg 3 %-nyi évdíjat.

1875 : 32. t. cz. Azon tanítóknak, kik kimutatják, hogy 1875-ben betöltötték, illetőleg betöltik 55-dik életévüket, a közoktatásügyi minister által kitüzendő határidőig nyilatkozniok kell az iránt, hogy részesülni akarnak-e az országos néptanítói nyugdíj-alapból vagy nem?

Kik a kitüzött időig nem jelentik be, hogy részesülni kívánnak, azok mindennemű befizetések alól fölmentetnek, de viszont az országos nyugdíj-pénztárból semminemű végkielégítést, nyugdíjat vagy özvegyárva-gyámpénzt nem nyerhetnek. A kik pedig kijelentik, hogy kívánnak részesülni, azok kötelesek 1875-től fizetni a számukra biztosított nyugdíj-összegnek belépti díjul egyszer mindenkorra 20 %-kát és évenként 8 %-kát.

Az ily tanítók nyugdíjának évi összege (növekedés nélkül) 100 frtban állapittatik meg, özvegyei egyszer mindenkorra 100 frtot, árvái a rendes segély-

pénzt kapják. A szolgálati idő szintén ezen §. 2-ik pontja értelmében számíttatik.

42. §. Minden iskola-fenntartó (kivéven a 31. §-ban fölmentetteket), köteles az iskolájában lévő mindegyik tanítói állomásért a meghatározott 12 frtot 1875. január 1-jétől megfizetni, még azon esetben is, ha az illető tanító ezen §. 4. pontja értelmében nem tagja a nyugdíj-intézetnek.

43. §. Újabb özvegy-, árva-gyámolítások és szolgálatra képtelenné lével miatt sürgössé vált újabb nyugdíjazások évközben is eszközölhetők. A 65 éves életkor folytán igényelt s általában sürgős intézkedést nem szükségeslő újabb nyugdíjazások mindig az iskola-év zártával foganatosítandók.

44. §. A jelen törvény hatálybalépteig nyugdíjazottaknak illetőségeit továbbra is az eddigi módon az tartozik fizetni, ki addig fizette.

1875 : 32. t. cz.

Azon tanítóknak, kik a jelen törvény 41. §-ának 1. és 4. pontja értelmében az országos nyugdíj-intézetbe nem lépnek be, egész nyugdíj-illetőségét, azon tanítóknak pedig, kiknek szolgálati idejük a 41. §. 1. és 4. pontja értelmében az országos nyugdíj-intézetnél csak 1870. évtől számíthatók be, az 1870. év előtti szolgálatukért igényelhetett nyugdíj-illetőségét azok tartoznak fizetni, kik az eddig fennállott kormányrendeletek, gyakorlat vagy valamely akár egyházi, akár községi szabályzat avagy magán szerződés értelmében különben is kötelesek lettek volna nyugdíjazásukról gondoskodni.

Ezen ügyekre nézve a jelen törvény határozatai értelmében és az eddig fennállott rendeletek figyelembevételével a közoktatásügyi minister fog rendeletileg intézkedni.

45. §. A volt határőrvidékhez tartozott községek tanítóinak nyugdíjazását illetőleg ezentulra is fentartatnak a tanítói osztály jogviszonyainak szabályozásáról 1871. június 8-án kiadott és az 1873. XXVII. törvényczikk 2. §-ban is érvényben hagyott legfelsőbb rendeletnek a nyugdíjazásra, özvegyek s árvák ellátására vonatkozó határozatai, és a közoktatásügyi miniszter felhatalmaztatik, hogy az idézett rendelet intézkedéseit lehetőleg öszhangzatba hozza a jelen törvény határozataival, akként, hogy a volt határőrvidéki iskolák tanítóinak számukra biztosított igényei ne esorbittassanak.

46. §. A közoktatásügyi miniszter e nyugdíj-ügyben évenként kimutatást terjeszt a törvényhozás elé, melyben mind a legutóbbi év mérlege, mind a nyugdíj-pénztár állapota, mind a nyugdíjazottaknak és gyámolítottaknak létszáma, névsora, nyugdíj-ideje előadatik.

E kimutatás egy-egy példánya megküldetik mindazon intézetek főhatóságainak, melyek az országos nyugdíj-pénztárhoz járulnak.

47. §. E törvény szentesítésével az 1868. évi XXXVIII. törvényczikk 145. 146. §-a és a nyugdíjra vonatkozó minden eddigi kormányrendeletek, a mennyiben ezen törvényben fenn nem tartattak, hatályon kívül helyeztetnek.

48. §. E törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter és a pénzügyi miniszter bizatnak meg.

A TÖRVÉNYEK LAPSZÁMA.

I. RÉSZ.

1523: 54. t. cz.	1	1647: 5. t. cz.	11
1525: 4. t. cz.	1	1649: 10. t. cz.	12
1548: 11. t. cz.	4	1659: 1. t. cz.	12
1556: 25. t. cz.	6	1681: 25. t. cz.	13
1606. Bécsi békekötés	8	1687: 21. t. cz.	14
1608: 1. t. cz. (k. e.)	9	1715: 30. t. cz.	15
1622: 2. t. cz.	10	1790/1: 26. t. cz.	17
1618: 77. t. cz.	11	1786. márcz. 6-iki ny. p. . . .	28
1625. 22. t. cz.	11	1844: 3. t. cz.	53
1630: 33. t. cz.	11	1848: 20. t. cz.	57
1635: 29. t. cz.	11	1868: 48. t. cz.	66
1638: 1. t. cz.	11	1868: 53. t. cz.	69
1645. Linzei békekötés	11		

II. RÉSZ.

1868: 33. t. cz.	86	1874: 33. t. cz.	134
1868: 40. t. cz.	121	1875: 32. t. cz.	135
